

XXXVe RECHTSCONGRES VAN DE VLAAMSE JURISTENVERENIGING TE LEUVEN (K.U. LEUVEN) 9 MEI 1992

Geselecteerde bibliografie en selectie uit de rechtspraak van de hoogste rechtscolleges met betrekking tot het gelijkheidsbeginsel *

GESELECTEERDE BIBLIOGRAFIE

- AERTS, M., «Gelijkheid voor de wet», *Rev.Rég.Fisc.*, 1987, 216; *Alg.Fisc.T.*, 1987, 233
- ALEN, A., noot onder R.v.St., 15 maart 1974, *R.W.*, 1974-75, 256-368
- ALEN, A., «Gelijkheid en non-discriminatie in het interne recht: synthese» in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 199-207
- ALEN, A. en MEERSSCHAUT, F., «Procederen voor het Belgische Grondwettelijk Hof: knelpunten in de bevoegdheid van het Arbitragehof», in *Procederen in nieuw België en komend Europa*, XVIIe Postuniversitaire lessencyclus, Willy Delva 1990-91, STORME, M. en BEIRLAEN, A. (red.), Antwerpen, 1991, (141), 175-185
- ANDERSEN, R., «L'égalité des citoyens devant la loi dans la jurisprudence du Conseil d'Etat statuant au contentieux de l'annulation (1962-1972)», *R.J.D.A.*, 1973, 81-96
- ANDERSEN, R., «Les dérogations en matière d'urbanisme et l'égalité des citoyens devant la loi», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 100-130
- APOSTEL, L., «Some remarks on inequality», in *Gelijkheid*, INGBER, L. (red.), VI, Brussel, 1981, 95-136
- ARNAUD, A.J., «L'importance de l'élément formel dans l'égalité juridique», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), Brussel, IV, 1975, 55-69
- BARDACH, J., «Le problème de l'égalité en Pologne à travers l'histoire», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 478-495
- BARTHEL, G., «L'égalitarisme de Dom Deschamps», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 159-175
- BARTHOLOMÉE, V., «La Cour d'Arbitrage et le droit de la filiation: les effets de l'arrêt du 21 décembre 1990», *J.T.*, 1991, 709-716
- BAUER-BERNET, H., «Egalité, information et droit communautaire», in *L'égalité*, INGBER, L., (red.), VIII, Brussel, 1982, 193-218
- BAYEFSKY, A.F., «The principle of equality or non-discrimination in international law», *H.R.L.J.*, 1990, 1-34
- BEGUELIN, H., «Réflexion sur l'égalité devant la loi», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 86-104
- BERCKX, P., *De Cultuurpactwet, onvoltooid en onbe-mind*, Antwerpen, 1989
- BERGER, M., «Die Gleichheit von Frau und Mann in Österreich», *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, 1983, 614-623

- BOSSUYT, M., «Het discriminatieverbod van de Europese Conventie van de rechten van de Mens in de rechtspraak van de Commissie na het Belgisch taalarrêst», *R.B.D.I.*, 1972, 503-528
- BOSSUYT, M., *L'interdiction de la discrimination dans le droit international des droits de l'homme*, Brussel, 1976
- BOSSUYT, M., «Het gelijkheidsbeginsel in de internationale pacts inzake mensenrechten», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 33-45
- BUCH, H., «La notion d'égalité dans les principes généraux du droit», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 196-225
- BUCH, H., «Is de gelijkheid een rechtsnorm of een algemeen beginsel van het recht?», in *Opstellen aangeboden aan Prof.Mr.R. Victor*, Antwerpen, 1973, I, 59-75
- BUQUICCHIO-DE BOER, M., «Sexual discrimination and the European Convention on Human rights», *H.R.L.J.*, 1985, 1-17
- BURKEN, M.C. en KUMMELING, H.R.B.M., «Het bewijs van discriminatie», *N.J.C.M.-Bull.*, 1991, 3-27
- CALLEBAUT, W., «Inequality in the light of social indicators and quality of life research», in *Gelijkheid*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1981, 95-136
- CALLEWAERT, J., «Procès équitable et égalité entre les accusés», *Rev.Trim.dr.homme*, 1991, 230-240
- CAMPBELL, G., «The search for equality of Lesage's picaresque heroes», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 136-143
- CHOMÉ, Th., «Le principe de l'égalité en droit de la République Fédérale Allemande», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 36-71
- CHOMÉ, Th. en DEUTSCH, K., «L'égalité des époux en République Fédérale Allemande», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 157-190
- COHEN-JONATHAN, G., *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Paris, 1989, 538-545
- COLIN, J.-P., «L'égalité entre les états ou d'un principe qui signifie son contraire», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 242-287
- COLLON, M., «Absence et présence de la notion d'égalité en droit anglais», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 72-99
- COMPERNOLLE, J., «La réservation de certains avantages sociaux aux travailleurs syndiqués et le principe d'égalité et la liberté d'association», *J.T.*, 1967, 305-311
- CORTEN, O., PETIAUX, C. en ROBERT, E., «Lutte contre le sida et discriminations: l'article 14 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme», *R.B.D.I.*, 1990, 190-210

* Verzameld door LIESBETH VAN SCHOUBROECK, Instituut voor de Rechten van de Mens, K.U. Leuven.

- CORTEN, O., PETIAUX, C. en ROBERT, E., «L'article 14 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme mis en cause : le Sida et l'Europe des droits de l'homme», *J.J.D.*, 1990, nr. 75, 5-7
- CRIFO, G., «Rapports entre l'égalité et la liberté dans le monde ancien et particulièrement dans la Rome républicaine», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 414-451
- CUVELLIEZ, M., «Discrimination fondée sur le sexe et liberté d'opinion», *Soc.Kron.*, 1983, 496-500
- DAL, A., «Le régime du control de légalité en matière d'expropriation pour cause d'utilité publique», noot onder Arbitr. H., 21 december 1990, nr. 42/90, *J.L.M.B.*, 1991, 364-368
- DANN, O., «Le mot d'ordre d'égalité dans le mouvement ouvrier allemand au 19e siècle», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 245-259
- DASSEN, K., «De gelijkheidstheorie en een kasuïstische rechtspraak : tegenspraak ?», in *Gelijkheid*, INGBER, L. (red.), VI, Brussel, 1981, 151-198
- DAURMONT, O. en BATSELE, D., «1985-1989 : cinq années de jurisprudence du Conseil d'Etat relative aux principes généraux du droit administratif», *A.P.T.*, 1990, (262), 296-307
- DAVID, E., «Réflexions sur l'égalité économique des états», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 236-265
- DE BEYS, X., «Les inégalités de traitement en droit et en fait en matière de sécurité sociale», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 76-93
- DE GAVRE, J., «Le principe d'égalité dans le droit de la filiation : limites, exception et contrôle», *Rev.Droit U.L.B.*, 1990, 11-36
- DE GROOF, J., «De bescherming van ideologische en filosofische strekkingen», in *Zeven knelpunten na zeven jaar staatsvorming*, ALEN, A. en SUETENS, L.P. (red.), Brussel, 1988, 239-332
- DE JONGHE, J. en REYNTJENS, F., «De twijfels van het Hof van Cassatie», *R.W.*, 1975-76, 2113-2130
- DEKKERS, R., «Gelijkheid en ongelijkheid in het Chinese denken», in *Gelijkheid*, INGBER, L. (red.), VI, Brussel, 1981, 3-12
- DELAHAUT, P., «La notion d'égalité dans les marchés publics», *A.P.T.*, 1981, 181
- DELGRANGE, X., «Quand la Cour d'Arbitrage s'inspire de la Cour de Strasbourg», noot onder Arbitr. H., 13 oktober 1989, nr. 23/89, *R.R.D.*, 1989, 619-622
- DELGRANGE, X., «Les art. 6 et 6bis de la Constitution, des dispositions longues portées», *Rev.Rég.Dr.*, 1990, 422-434
- DELGRANGE, X., «Les cadres linguistiques face au principe d'égalité», noot onder R.v.St., nr. 35 969, 11 december 1990, *R.R.D.*, 1991, 200-204
- DELGRANGE, X. en HARDY de BEAULIEU, L., «Responsabilité des pouvoirs publics et rétroactivité de la loi. Le cas du pilotage des bâtiments de mer», *R.G.A.R.*, 1991, nr. 11756
- DELPÉRÉE, F. en DUMONT, H., «L'égalité, à la troisième génération», in *De Grondwet honderdvijftig jaar*, Brussel, 1981, 95-127
- DELPÉRÉE, F., *Droit Constitutionnel, I, Les données constitutionnelles*, Brussel, 1987, 2e uitgave, 194-200
- DEMEZ, G., «L'égalité dans le procès civil», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 54-75
- DÉOM, D., «Objectif du législateur et principe d'égalité dans la jurisprudence de la Cour d'Arbitrage», in *Le recours aux objectifs de la loi dans son application*, Brussel, 1990, 247
- DE RIDDER, P., «De beperkte toetsing van het gelijkheidsbeginsel door het arbitragehof», *R.W.*, 1990-91, 481-491
- DE SCHAMPELEIRE, H., «Bijdrage tot de geschiedenis van het gelijkheidsidee», in *Gelijkheid*, INGBER, L. (red.), VI, Brussel, 1981, 137-150
- DESOLRE, G., «L'article 119 du Traité CEE et la jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés européennes relatives à l'égalité entre travailleurs masculins et féminins», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 219-241
- DOLMAN, M., «De overtreffende trap van 'gelijkheid'», *Ars Aequi*, 1991, 897-907
- DROESEN, H., «Justitie en het discrimineren naar ras», *Ars Aequi*, 1987, 528-531
- EISSEN, M.A., «L'autonomie de l'article 14 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme dans la jurisprudence de la commission», in *Mélanges offerts à P. Modinos*, Parijs, 1968, 122-145
- ERGEC, R. en VELU, J., *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Brussel, 1990
- ERGEC, R., «Le droit international et le droit à l'égalité des étrangers dans la jurisprudence de la Cour d'arbitrage», noot onder Arbitr. H., 5 juli 1990, nr. 25/90, *R.C.J.B.*, 1991, 623-649
- ERGEC, R., «De l'invalidation des 'validations' législatives à l'égalité en matière fiscale», noot onder Arbitr. H., 13 juni 1991, nr. 16/91, *J.T.*, 1991, 837-839
- ERNST-HENRION, M., «Le rôle normatif de l'O.N.U. dans l'élimination de la discrimination à l'égard des femmes», *J.T.*, 1988, 708-711
- ERNST-HENRION, M., «Notre droit de la filiation face à l'impossible égalité», *J.Proc.*, 1991, nr. 186, 10-12
- FAGNART, J.L., «De la légalité à l'égalité», in *La responsabilité des pouvoirs publics*, Brussel, 1991, (5), 37-55
- FAWCETT, J., *The application of the European Convention on Human Rights*, Oxford, 1969, 232-244
- FAWCETT, J., «The notion of discrimination», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 14-24
- FORIERS, P., «L'égalité chez Montesquieu», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 247-257
- FRANÇOIS, L., «L'égalité en droit social», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 131-139
- FREUDENSCHUSS, H., «Die Diskriminierungsverbote der Europäischen Menschenrechtskonvention und der Rassen-diskriminierungskonvention in österreichischen Recht/ Rechtsdogmatische und rechtspolitische Überlegungen», *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, 1983, 623-632
- FRIEDRICH, C.J., «La crise de l'égalitarisme», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 606-318
- FROWEIN, J. en PEUKERT, W., *Europäische Menschenrechtskonvention*, Kiel, 1985, 304-330
- GHESTIN, J., «Le principe de l'égalité des parties contractantes et son évolution en droit privé», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 30-53

- GHYSBRECHT, J., «Genèse, et évolution de deux inégalités dans la loi fiscale : le cumul des revenus des époux et la discrimination entre les intérêts et les dividendes», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), III, Brussel, 1975, 72-99
- GILLIAUX, P., «La protection spéciale de l'égalité est-elle limitée à la seule violation des articles 6 et 6bis de la constitution?», noot onder Arbitr. H., 23 mei 1990, nr. 18/90, *J.L.M.B.*, 1990, 1303
- GOLAY, E., «L'égalité populaire et égalité bourgeois à Genève au temps de la révolution (1789-1798)», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 72-82
- GOLDSCHMIDT, V., «Les renversements du concept d'égalité, des anciens aux modernes», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), Brussel, IV, 1975, 303-325
- GOVERS, A.W. en BOSSCHER, A.E., *Gelijkheid van vrouw en man in het Europees sociaal recht*, Alphen, 1981
- GOYARD, P., «Les diverses prérogatives juridique et les notions d'égalité et la discrimination», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 151-162
- GRIFFIN-COLLART, E., «Les conséquences de l'égalité naturelle chez les Niveleurs, Pudendorf et Locke», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 163-193
- GRIFFIN-COLLART, E., «L'égalité: condition de l'harmonie sociale pour J.-J. Rousseau», in *L'égalité*, BUCH, H., FOIRIERS, P. en PERELMAN, CH. (red.), I, Brussel, 1971, 258-271
- GRIFFIN-COLLAERT, E., «L'évolution de la notion d'égalité: de l'utilitarisme classique à l'état de providence», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.) IV, Brussel, 1975, 352-372
- GRIFFIN-COLLAERT, E., «Fédéralisme, égalité et équilibre: la Constitution américaine de 1787», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 208-235
- GUGGENHEIM, P., «Quelques remarques au sujet de l'article 14 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme», in *Mélanges à R. Cassin*, Parijs, I, 95-100
- GUNNING, M., «Vrouwen en het gelijkheidsbeginsel», *Ars Aequi*, 1987, 519-526
- HAARSCHER, G., «L'égalité dans la philosophie de Hegel», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 326-351
- HAARSCHER, G., «La genèse de l'idée d'égalité chez le jeune Marx», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 194-218
- HAARSCHER, G., «L'égalité dans la pensée de maturité de Marx», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 219-244
- HAARSCHER, G., «Egalité et Politique», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VII, Brussel, 1982
- HAARSCHER, G., «The idea of equality», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 176-196
- HAEFLIGER, A., «Der Gleichheitssatz im Verhältnis zu andern verfassungsrässigen Rechten und zur Europäischen Menschenrechtskonvention», in *Mélanges à André Grisel*, Neuchâtel, 1983, 79-93
- HANOTIAU, M., «L'égalité en matière de troubles de voisinage», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 67-99
- HAPPE, R.H., «Artikel 26 BUPO-verdrag, ofwel hoe het belastingsrecht de maat wordt genomen», *Wbl. Fiscaal Recht*, 1990, 387-402
- HAUSER, W., «Rassengleichheit oder Chancengleichheit? Die 'Bakke'-Entscheidung des U.S. Supreme Court», *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, 1978, 542-548
- HERBIET, M., «Le principe de la liberté de commerce et de l'industrie et sa protection par le Conseil d'Etat», *A.P.T.*, 1987, 200
- HERDEGEM, M., «The relation between the Principles of Equality and Proportionality», *C.M.L. Rev.*, 1985, 683
- HERINGA, A.W., «Gelijke behandeling mannen en vrouwen in de sociale zekerheid», *N.J.C.M.-Bull.*, 1988, 98-120
- HUMBLET, P., «Discriminatie bij aanwerving van overheidspersoneel», *R.W.*, 1988-89, 209-216
- IMBRECHTS, L., «L'égalité de rémunération entre homme et femmes», *R.T.D.E.*, 1986, 231
- INGBER, L., «L'égalité en droit ou le droit à l'égalité», *J.T.*, 1979, 320
- INGBER, L., «A propos de quelques étapes importantes dans le cheminement récent du processus égalitaire», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 7-29
- INGBER, L., «La recherche de l'égalité, hier et aujourd'hui», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 5-7
- JAKHIAN, E., noot onder Arbitr. H., 21 december 1990, nr. 39/90, *J.T.*, 1991, 252-253
- JOHN, D., «Women and Men as equals in german comedy of the enlightenment», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 117-125
- KEULEN, B.F. en WEDZINGA, W., «Discriminatie op grond van ras, geslacht of seksuele gerichtheid: enkele kanttekeningen bij wetsontwerp 20.239», *N.J.B.*, 1988, 1223-1230
- KIRKPATRICK, J., «L'égalité devant l'impôt en droit belge contemporain», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), III, Brussel, 1975, 7-71
- KOOPMANS, T., *Constitutional Protection of Equality*, Leiden, IV, 1975, 213-255
- LACHS, M., «L'égalité en droit international», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 325-342
- LADD, J., «Egalitarianism and elitism in ethics», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 297-324
- LAGASSE, D., «La loi-programme du 30 décembre 1988 imposait-elle aux laboratoires non hospitaliers de biologie clinique des conditions d'exploitation discriminatoire par rapport aux laboratoires hospitaliers», noot onder Arbitr. H., 13 juli 1989, nr. 21/89, en Arbitr. H., 13 oktober 1989, nr. 23/89, *J.T.*, 1990, 7-10
- LAGASSE, J., «Les étrangers et le principe de l'égalité et de non-discrimination», *Rev.Dr.Etr.*, 1991, 33-36
- LAMBRECHTS, M., «De gelijkheid in de machtsfilosofie van Michel Foucault», in *Gelijkheid*, INGBER, L. (red.), VI, Brussel, 1981, 199-234
- LANQUETIN, M.tH.; «La discrimination à raison du sexe en droit international et communautaire», *Droit Social*, 1988, 806-814
- LEMMENS, P., «Gelijkheid en non-discriminatie in het internationale recht: synthese», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 85-91
- LENAERTS, K., «L'égalité de traitement en droit communautaire. Un principe unique aux apparences multiple», *Cah.Dr.Eur.*, 1991, 3-41
- LENAERTS, K., «Gelijkheid en non-discriminatie in het Europees Gemeenschapsrecht», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 47-83

- LEROY, M., «Sur la frontière entre distinction admissible et discrimination prohibée», in *Mélanges offerts à Raymond Vander Elst*, II, Brussel, 1986, 557-569
- LEROY, R., «Significations de l'égalité en matière de revenus», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 343-359
- LEUPRECHT, P., «La notion de discrimination à la lumière de la jurisprudence de la Commission et de la Cour européenne des droits de l'homme», *Revue du Barreau*, 1985, 811
- MANDY, P., «La logique économique, le concept d'égalité dans la science économique et l'inégalité des ménages en Belgique», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 360-413
- MANITAKIS, A., «La notion d'égalité en droit public économique», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 105-127
- MAREEN, D., «Schending van het gelijkheidsbeginsel ook bij gebonden bevoegdheid», *T.B.P.*, 1991, 364-368
- MARTENS, P., «Egalité de traitement entre hommes et femmes et vice versa», noot onder Brussel, 21 december 1989 en Arbh. Brussel, 24 januari 1990, *J.L.M.B.*, 1990, 951-953
- MARTENS, P., «Egalité et non-discrimination devant le Conseil d'Etat», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 135-197.
- MAST, A., «Les notions d'égalité et de discrimination en droit public belge», *Travaux de l'association Capitant*, 1961-62, 378
- MAST, A., «Het gelijkheidsbeginsel», *T.B.P.*, 1962, 132-137
- MCKEAN, W., *Equality and Discrimination under International Law*, Oxford, 1983
- MATRAY, L., «Le principe d'égalité des créanciers dans la jurisprudence récente de la Cour de cassation», in *Les créanciers et le droit de la faillite*, Brussel, 1983, 75
- MELCHIOR, M., «Le principe de non-discrimination dans la Convention Européenne des Droits de l'Homme», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 3-32
- MERTENS, P., «Egalité et droits de l'homme : de l'homme abstrait à l'homme 'situé'», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 266-302
- MESSINNE, J., «L'égalité et l'individualisation de la peine», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 7-22
- MEYER, M., «Justice distributive et égalité, la pensée de John Rawls et son paradoxe fondamental», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 260-296
- MEYER, P., «The Breakdown of hierarchical concepts in 18th century french society, literature and art», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 144-158
- MICHEL, J.-H., «L'inégalité en droit romain», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 159-175
- MICHEL, J., «L'infériorité de la condition féminine en droit romain», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 191-207
- MULDER, A. en WINTER, R.R., «Gelijkheid en gelijkheidsbeginsel», in *Liber amicorum J. Mertens de Wilmars*, Antwerpen, 1982, 157-183
- MULDER, L., «Over gelijkheid, onderscheid en discriminatie», *Recht Krit.*, 1985, 76-87
- MULDER, L., «Té gelijk voor de wet : het 'homo-huwelijk' als heet hangijzer», *T.B.P.*, 1991, 307-312
- NEURAY, J., «La rupture de l'égalité et la motivation des permis de bâtir», noot onder R.v.St., nr. 33.393, 10 november 1989, *J.L.M.B.*, 1990, 887-891
- OPSAHL, T., «Equality in Human Rights law, with particular reference to article 26 of the International Convention on Civil and Political Rights», in *Fortschritt im Bewusstsein der Grund- und Menschenrechte - Progress in the Spirit of Human Rights, Festschrift für Felix Ermacora*, Kehl, 1988, 51-65
- ORIANNE, P., «Valeurs et méthode dans le système juridique : le rôle de l'égalité», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 583-614
- PANIER, Ch., «La loi sur la filiation devant la Cour d'arbitrage», *J.L.M.B.*, 1990, 897-899
- PANIER, Ch., «L'assistance judiciaire à l'épreuve du constat d'adultère et... du principe de l'égalité devant la loi», noot onder Arbitr. H., 19 december 1991, *J.L.M.B.*, 1992, 114-120
- PERELMAN, Ch., «Egalité et valeurs», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 319-326
- PERELMAN, Ch., «Liberté, Egalité, en Intérêt général», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 6-13
- PERELMAN, Ch., «Egalité et Justice», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), I, Brussel, 1977, 324
- PERELMAN, Ch., «Egalité et intérêt général», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 615-624
- PETZOLD, H., «Le principe de l'égalité devant la loi dans le droit de certains états d'Amérique latine», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 100-127
- PETZOLD, H., «Le principe de non-discrimination ou d'égalité dans la loi dans le droit de certains états latino-américains», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 128-156
- PIRET, J.-M., «Egalité et non-discrimination dans la jurisprudence de la Cour de cassation», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 117-133
- PRECHAL, S., «Gelijke behandeling retrospectief», *S.E.W.*, 1988, 78-105
- PRECHAL, S., «Bommen ruimen in Maastricht : wijziging van artikel 119 E.E.G.», *N.J.B.*, 1992, 349-354
- RACK, R. en WIMMER, N., «Das Gleichheitsrecht in Österreich», *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, 1983, 597-618
- RAEPSAET-CHARLIER, M.-Th., «Egalité et inégalités dans les couches supérieures de la société romaine sous le Haut-Empire», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 452-477
- RAES, R., «Het gelijkheidsbegrip in het christelijke denken», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 226-246
- RAMCHARAN, B.G., «Equality and Non-discrimination, in *The International Bill of Human rights*, HENKIN, L. (red.), New-York, 1981, 246
- RIGAUX, F., «L'insertion des inégalités objectives dans un système juridique d'égalité devant la loi», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 140-150
- RIGAUX, F., «Le respect de l'égalité de traitement entre les hommes et femmes d'après la jurisprudence récente

de la cour de justice de communautés européennes», in *Mélanges offerts à R. Vander Elst*, Brussel, 1986, II, 655-674

– RIGAUX, F., «Le nouveau droit de la filiation à l'épreuve des droits de l'homme», in *Ann. Dr. Louvain*, 1987, 379-404

– RIGAUX, F. en CARLIER, J.Y., «De niet toegankelijkheid van de procedure in kort geding en het principe van niet-discriminatie in het internationaal recht», noot onder Brussel, 29 juni 1989 en Brussel, 27 juli 1989, *T.Vreemd.R.*, 1989, nr. 55, 29-42

– RIPHAGEN, J. en SMITSKAM, C.J., «De betekenis van artikel 26 IVBPR voor de sociale verzekeringsrechtspraak», *N.J.C.M.-Bull.*, 1990, 401-428

– ROSSO, C., «L'Égalité selon Necker: Mythe aussi ruineux que fallacieux ou réalité?», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 7-25

– ROVIELLO, A.-M., «La notion d'égalité chez Tocqueville», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 532-562

– QUERTAINMONT, P., «La protection des déposants d'une banque faillie par l'Institut de Réescampte et de Garantie et la règle de l'égalité des citoyens devant la loi», noot onder Cass., 1 april 1982, *R.C.J.B.*, 1984, 649-669.

– QUERTAINMONT, P., *Droit administratif de l'économie*, Brussel, 1987, 36-43

– SCHERMERS, H.G., «Verboden discriminatie», *N.J.C.M.-Bull.*, 1992, 3-11

– SCHMIDT, J., «La notion d'égalité dans la jurisprudence de la Cour suprême des Etats-Unis d'Amérique», *R.I.D.C.*, 1987, 85

– SCHNEEBALG, A., «Dialectique de l'égalité des groupes et de l'égalité des individus: l'arrêt 'Brakke' de la Cour Suprême des Etats-Unis (1978)», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 496-518

– SCHNEEBALG, A., «Les récents développements en matière d'égalité des sexes dans le droit des Etats-Unis», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 519-531

– SCHOLSEM, J.-C., «L'égalité devant la Cour d'arbitrage», in *Liber Amicorum Prof. Em. E. Krings*, Brussel, 1991, 773-787

– SENAËVE, P., «De vaderlijke erkenning van een buiten-huwelijks kind en het gelijkheidsbeginsel», *R.W.*, 1990-91, 1211-1218

– SEVERHUISEN, S., «Gelijkheid en rechtvaardigheid. Feminisme en de theorie van John Rawls», *Recht Krit.*, 1989, 137-160

– SOUMERYN-KERSTEMONT, M., «Le principe d'égalité et la réglementation économique dans la jurisprudence du Conseil d'Etat belge», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 94-114

– SPERDUTI, G., «Le principe de non-discrimination dans la jouissance des droits de l'homme», *R.D.H.*, 1976, 71-80

– STARCK, Ch., «Gleichheit als Mass des Rechts Probleme der Anwendung des Gleichheitssatzes», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 563-582

– STARCK, Ch., «L'égalité en tant que mesure du droit», in *Les notions à contenu variable en droit*, Brussel, 1984, 186

– STARR, G., «Egalitarian and elitist implications of sensibility», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 126-135

– STEVENS, K., «Gelijkheid en ongeoorloofde discriminatie in fiscale zaken», noot onder R.v.St., nr. 34.814, 25 april 1990, *Alg.Fisc.T.*, 1991, 172

– SUETENS, L.-P., «Gelijkheid en non-discriminatie in de rechtspraak van het Arbitragehof», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, ALEN, A. en LEMMENS, P. (red.), Antwerpen, 1991, 95-115

– TOMUSCHAT, Ch., «Equality and Non-Discrimination under the International Covenant on Civil and Political Rights», in *Staatsrecht - Völkerecht - Europarecht. Festschrift für Hans-Jürgen Schlochauer*, Berlijn, 1981, 691-716

– UYTENDAELE, M., «La Cour d'arbitrage depuis 1989: une Cour constitutionnelle à vocation limitée? Réflexions suggérées par l'arrêt nr. 18/90 du 23 mai 1990», *J.T.*, 1991, 265-269

– VALENCIA RODRIGUEZ, L., «The elimination of racial discrimination», *Bull. Human Rights*, 1986, 27-37

– VAN BELLINGEN, J., «Gelijkheid, in de original position bij J. Rawls en de ideale Sprechsituation bij J. Habermas», in *Gelijkheid*, INGBER, L. (red.), VI, Brussel, 1981, 235-272

– VANDERLINDEN, J., «Aspects de l'égalité juridique dans l'Afrique traditionnelle», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. EN PERELMAN, Ch. (red.), I, 1971, 138-158

– VANDERNOOT, P., «La Cour d'arbitrage, la suspension du prononcé de la condamnation et le droit pénal», noot onder Arbitr. H., 13 juni 1991, nr. 9/91, *J.L.M.B.*, 1991, 1013-1027

– VAN DIJK, P. en VAN HOOF, G., *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen, 1990, 3e uitgave, 587-603

– VAN GERVEN, W., «Egalité des entreprises privées et publiques devant la loi belge», *J.T.*, 1979, 247

– VAN HEUVEN, D., «Enkele beschouwingen over het gelijkheidsbeginsel», *R.W.*, 1990-91, 585-596

– VAN HOUTEN, M.L.P., «In principe gelijkheid», *Ned.T. Bestuurswet.*, 1989, 140-150

– VANISTENDAEL, F., «De rechtsbescherming van de belastingplichtige onder de Belgische grondwet: het gelijkheidsbeginsel», in *Liber Amicorum A. Tiberghien*, Antwerpen, 1984, 381-396

– VANQUICKENBORNE, M., «La structure de la notion d'égalité en droit», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. EN PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 176-195

– VANQUICKENBORNE, M., «L'obligation au tout et l'égalité des débiteurs délictueux», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 70-85

– VANQUICKENBORNE, M., «L'égalité et la dévolution successorale, la liquidation des successions et des communautés conjugales», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), V, Brussel, 1977, 25-66

– VAN SCHOUBROECK, L., «Artikel 14 E.V.R.M. en het recht van de wettige broers en zusters van een natuurlijk kind op diens nalatenschap», noot onder Gent, 13 november 1990, *R.W.*, 1991-92, 52-54

– VEGLERIS, Ph., «Le principe d'égalité dans la Déclaration Universelle et la Convention Européenne des Droits de l'Homme», in *Miscellanea W.J. Ganshof van der Meersch*, Brussel, 1972, 565-588

– VELAERS, J., «Discriminatie in de sector van de klinische biologie: de zaak Biorim voor het Arbitragehof», *T.B.P.*, 1990, 454-463

– VELU, J., «La protection des droits fondamentaux de l'homme et les droits des minorités», in *La réforme de l'Etat - 150 ans après l'indépendance nationale*, Brussel, 1980

– VELU, J. en ERGEC, R., *La Convention européenne des Droits de l'Homme*, Brussel, 1990

– VERDUSSEN, M., «La Cour d'arbitrage et l'argent des parties politiques», noot onder Arbitr. H., 21 december 1990, nr. 40/90, *J.T.*, 1991, 408-410

– VERSCHUEREN, H., «Het niet-discriminatiebeginsel van artikel 26 internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en de rechtspositie van vreemdelingen», *R.W.*, 1988-89, 689-696

– VOGEL-POLSKY, E., «Considerations sur l'égalité en droit social», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 23-37

– VOGEL-POLSKY, E., «Des contradictions de l'égalité en droit du travail», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IV, Brussel, 1975, 38-54

– VOGEL-POLSKY, E., «Unlawfull discrimination in employment-international and Community law: their interrelationship with domestic law», *Georgia Journal of International and Comparative law Review*, 1990, 3-12

– WENTHOLT, K., «Rekening houden met zorgtaken: een ander perspectief voor het gelijkheidsbeginsel», *Recht Krit.*, 1991, 367-381

– WESTRADE, M., «Egalité devant la loi et cumul des pensions de retraite et de survie», noot onder ArbH. Bergen, 13 december 1989, *J.L.M.B.*, 1990, 1022-1023

– WILLEKENS, H., «Dwarsliggende beschouwingen over sociale en juridische egaliseren en emancipatie van 'man' en 'vrouw'», *R en R*, 1987, 7-26

– WILLENS, L., «Lafayette's Emancipations Experiment in French Guyana. 1786-1792», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), IX, Brussel, 1984, 83-107

– WILSON, J., «Why Should Other People Be Treated as Equals?», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, Brussel, 1971, 291-305

– WOLFCARIUS, P., «Le contenu et l'évolution du principe d'égalité dans l'accès à la fonction publique», in *L'égalité*, INGBER, L. (red.), VIII, Brussel, 1982, 145-192

– WOLFERS, Ch., «Note sur le principe d'égalité dans la jurisprudence du conseil d'Etat français en matière de réglementation économique», in *L'égalité*, BUCH, H., FORIERS, P. en PERELMAN, Ch. (red.), I, 1971, 127-137

– X, *Les notions d'égalité et de discriminations en droit interne et en droit international. Travaux de l'Association H. Capitant*, XIV, 1961-1962

– X, «Jongerenorganisatie SARNAMI HAI: Recht en rassendiscriminatie in de praktijk», *Ars Aequi*, 1981, 558-560

– ZILLER, J., *Egalité et mérite. L'accès à la fonction publique dans les Etats de la communauté européenne*, Brussel, 1988

SELECTIE UIT DE RECHTSPRAAK

I. Selectie uit de arresten betreffende artikel 14 E.V.R.M. van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

– Belgische Taalzaak, 23 juli 1968, *Publ.Cour*, Série A, vol. 6

– Nationale vakbond van de Belgische politie, 27 oktober 1975, *Publ.Cour*, Série A, vol. 19

– Marckx, 13 juli 1979, *Publ.Cour*, Série A, vol. 31

– Rasmussen, 28 november 1984, *Publ.Cour*, Série A, vol. 87

– Abdulaziz, Cabales en Balkandali, 28 mei 1985, *Publ.Cour*, Série A, vol. 94

– James, 21 februari 1986, *Publ.Cour*, Série A, vol. 98

– Lithgow, 6 juli 1986, *Publ.Cour*, Série A, vol. 102

– Inze, 28 oktober 1987, *Publ.Cour*, Série A, vol. 126

II. Arresten van het Arbitragehof met betrekking tot de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet

– 13 juli 1989, nr. 21/89, *B.S.*, 21 juli 1989, 12.781 (schorring – Biorim)

– 28 september 1989, nr. 22/89, niet gepubliceerd (schorring – Rigo)

– 13 oktober 1989, nr. 23/89, *B.S.*, 8 november 1989, 18.397 (Biorim)

– 11 januari 1990, nr. 1/90, *B.S.*, 6 februari 1990, 1.928 (Rigo)

– 25 Januari 1990, nr. 6/90, *B.S.*, 10 februari 1990, 2.560 (Biesbrouck)

– 7 februari 1990, nr. 9/90, *B.S.*, 19 april 1990, 7.364 (prejudiciële vraag – bijzondere machten van de koning)

– 23 mei 1990, nr. 18/90, *B.S.*, 27 juli 1990, 14.779 (Komen-Waasten)

– 5 juli 1990, nr. 25/90, *B.S.*, 6 oktober 1990, 19.496 (loodsen)

– 14 juli 1990, nr. 26/90, *B.S.*, 4 augustus 1990, 15.292 (verkiezingen Europees Parlement)

– 14 november 1990, nr. 34/90, niet gepubliceerd (schorring – O.C.M.W.)

– 14 november 1990, nr. 35/90, niet gepubliceerd (schorring – O.C.M.W.)

– 22 november 1990, nr. 36/90, *B.S.*, 28 december 1990, 24.402 (prejudiciële vraag – loodsen)

– 21 december 1990, nr. 39/90, *B.S.*, 17 januari 1991, 1.079 (prejudiciële vraag – erkenning vaderschap)

– 21 december 1990, nr. 40/90, *B.S.*, 31 januari 1991, 1.971 (controle financiering partijen)

– 21 december 1990, nr. 42/90, *B.S.*, 31 januari 1991, 2.008 (prejudiciële vraag – toegang R.v.St. en onteigeningen)

– 7 maart 1991, 3/91, niet gepubliceerd (schorring – Vlaamse begroting)

– 18 april 1991, nr. 7/91, *B.S.*, 8 mei 1991, 9.833 (prejudiciële vraag – pensioenen zelfstandigen)

– 18 april 1991, nr. 8/91, *B.S.*, 14 mei 1991, 10.076 (prejudiciële vraag – vrijlating dienstplicht)

– 2 mei 1991, nr. 9/91, *B.S.*, 31 mei 1991, 12.003 (prejudiciële vraag – opschorting politierechtbanken)

– 2 mei 1991, nr. 10/91, *B.S.*, 2 juli 1991, 14.762 (prejudiciële vraag – academische titels)

– 28 mei 1991, nr. 13/91, *B.S.*, 28 juni 1991, 14.547 (financiering Waalse gemeenten)

– 13 juni 1991, nr. 15/91, *B.S.*, 11 juli 1991, 15.552 (bijzondere bijdragen sociale zekerheid)

– 13 juni 1991, 16/91, *B.S.*, 18 juli 1991, 16.009 (bedrijfsvoorheffingen)

– 4 juli 1991, nr. 17/91, *B.S.*, 22 augustus 1991, 18.137 (prejudiciële vraag – overlevingspensioenen)

– 4 juli 1991, nr. 18/91, *B.S.*, 22 augustus 1991, 18.144 (prejudiciële vraag – natuurlijke kinderen en erfrecht)

– 4 juli 1991, nr. 19/91, *B.S.*, 30 augustus 1991, 18.841 (begroting Vlaamse Gemeenschap)

– 4 juli 1991, nr. 20/91, *B.S.*, 22 augustus 1991, 18.088 (meerwaarden stopzetten beroepsactiviteiten)

- 4 juli 1991, 21/91, *B.S.*, 22 augustus 1991, 18.518 prejudiciële vraag - opschorting politierechtbank)
- 4 juli 1991, nr. 22/91, *B.S.*, 22 augustus 1991, 18.104 (procedure Raad van State)
- 25 september 1991, nr. 23/91, *B.S.*, 11 oktober 1991, 22.521 (prejudiciële vraag - samenstelling Hoge Militie-raad)
- 10 oktober 1991, nr. 24/91, *B.S.*, 25 oktober 1991, 24.002 (heffingen op geneesmiddelen)
- 10 oktober 1991, nr. 25/91, *B.S.*, 5 november 1991, 24.721 (schorsing - vrije radio's)
- 16 oktober 1991, nr. 26/91, *B.S.*, 23 november 1991, 26.325 (prejudiciële vraag - verdrag België-Nederland i.v.m. dubbele belastingen)
- 16 oktober 1991, nr. 27/91, *B.S.*, 23 november 1991, 26.337 (prejudiciële vraag - opschorting politierechtbank)
- 31 oktober 1991, nr. 30/91, *B.S.*, 15 november 1991, 25.603 (leenovereenkomsten O.C.M.W.'s en gemeenten en ambtshalve pensionering ambtenaren)
- 7 november 1991, nr. 31/91, *B.S.*, 29 november 1991, 26.788 (wedden van brigadecommissarissen in provincie)
- 14 november 1991, nr. 32/91, *B.S.*, 28 november 1991, 26.667 (heffing op verwijdering afvalstoffen)
- 14 november 1991, nr. 33/91, *B.S.*, 4 december 1992, 27.204 (milieuheffing varkensfokkerijen)
- 21 november 1991, nr. 34/91, *B.S.*, 14 december 1991, 28.241 (belastingen niet-verblijfhouders)
- 21 november 1991, nr. 35/91, *B.S.*, 14 december 1991, 28.268 (schoolgebouwen van het niet universitaire onderwijs georganiseerd of gesubsidieerd door de Franse gemeenschap, aanstelling directeur)
- 21 november 1991, nr. 36/91, *B.S.*, 11 maart 1992, 5.154 (prejudiciële vraag - uitzonderingen verplichte wekelijkse rustdag)
- 5 december 1991, nr. 38/91, *B.S.*, 21 december 1991, 29.160 (schoolgebouwen van het niet universitaire onderwijs gesubsidieerd of georganiseerd door de Franse gemeenschap, voorwaarde voor subsidies)
- 19 december 1991, nr. 39/91, *B.S.*, 24 januari 1992, 1.486 (abortuswetgeving)
- 19 december 1991, nr. 41/91, *B.S.*, 25 januari 1992, 1.639 (oproeping verweerder rechtbijstand i.v.m. vaststelling overspel)
- 23 Januari 1992, nr. 4/92, *B.S.*, 11 maart 1992, 5.095 (kruispuntbank)
- 5 februari 1992, nr. 5/92, *B.S.*, 13 maart 1992, 5.337 (wet voorlopige hechtenis)
- 11 februari 1992, 8/92, *B.S.*, 25 maart 1992, 6.441 (universiteitsdecreet)
- 12 maart 1992, nr. 16/92, *B.S.*, 9 april 1992, 8.033 (Waals decreet afvalwaterlozing)
- 12 maart 1992, nr. 20/92, *B.S.*, 7 april 1992, 7.759 (schorsing - nationale loterij)
- 12 maart 1992, nr. 21/92, niet gepubliceerd (prejudiciële vraag - opschorting politierechtbank)
- 2 april 1992, nr. 23/92, niet gepubliceerd (ziekenfondsen)
- 2 april 1992, nr. 24/92, niet gepubliceerd (ziekenfondsen)
- 2 april 1992, nr. 25/92, niet gepubliceerd (eenheidsstructuur secundaire onderwijs)

- 2 april 1992, nr. 26/92, niet gepubliceerd (subsidiëring internaten)
- 2 april 1992, nr. 27/92, niet gepubliceerd (werkingsmiddelen en investeringen onderwijs)
- 2 april 1992, nr. 28/92, niet gepubliceerd (subsidiëring scholen in opbouw)
- 2 april 1992, nr. 30/92, niet gepubliceerd (prejudiciële vraag - opschorting politierechtbank)

III. Selectie uit de arresten van het Hof van Cassatie met betrekking tot artikel 6 en 6bis van de Grondwet

- 19 november 1975, *Arr.Cass.*, 1976, 359, *Pas.*, 1976, I, 347, met concl. adv.-gen. DUCHATELET, M.
- 20 november 1975, *Arr.Cass.*, 1976, 363, *Pas.*, 1976, I, 349, met concl. adv.-gen. VELU, J.
- 14 januari 1976, *Arr.Cass.*, 1976, 547
- 18 september 1981, *Arr.Cass.*, 1981-82, 103
- 6 februari 1987, *Arr.Cass.*, 1986-87, 747
- 13 december 1989, *Arr.Cass.*, 1989-90, 511
- 5 oktober 1990, *Arr.Cass.*, 1990-91, 134, met concl. adv.-gen. D'HOORE, G.

IV. Selectie uit de arresten van de Raad van State met betrekking tot de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet

- Soetemans, 15 maart 1979, nr. 19.518, *Arr. R.v.St.*, 1979, 302
- Loodts, 30 oktober 1979, nr. 19.875, *Arr. R.v.St.*, 1979, 1066
- Storms, 22 juli 1980, nr. 20.514, *Arr. R.v.St.*, 1980, 1052
- Bergé en Van De Velde, 28 januari 1982, nrs. 21.942 en 21.943, *Arr. R.v.St.*, 1982, 168
- V.U.B. en K.U.L., 11 februari 1982, nrs. 22.011 en 22.012, *Arr. R.v.St.*, 1982, 316
- Canoot, 4 maart 1982, nr. 22.094, *Arr. R.v.St.*, 1982, 596
- Van de Velde, 8 juni 1982, nr. 22.316, *Arr. R.v.St.*, 1982, 994
- V.Z.W. «Chambre Syndicale des pharmaciens d'expression française», 12 maart 1984, nr. 24.067
- Vansieleghem en Feys, 5 februari 1985, nrs. 25.010 en 25.011
- V.Z.W. Hiberniaschool, 31 mei 1985, nr. 25.423
- Belgian Corporation of Flight Hostesses, 2 september 1987, nr. 28.435, *Soc. Kron.*, 1988, 337
- Mersch, 24 maart 1989, nr. 32.320, *R.W.*, 1988-89, 1400
- 31 oktober 1989, nr. 33.323, *R.W.*, 1990-91, 704
- Gemeente Neupré, 19 december 1989, nr. 33.708, *A.P.M.*, 1990, 10
- Macken, 27 maart 1990, nr. 34.532, *T.B.P.*, 1990, 680
- V.Z.W. «Association des femmes au foyer», 25 april 1990, nr. 34.814, *J.L.M.B.*, 1990, 1066
- Desmet, 5 juni 1990, 35.046, *R.W.*, 1990-91, 1125
- Vanoirbeek, 11 december 1990, nr. 35.969, *R.R.D.*, 1991, 195

TWINTIG JAAR TOEPASSING VAN DE WET OP DE VERLENGDE MINDERJARIGHEID ¹

1. Op 13 juli 1993 zal het twintig jaar geleden zijn dat de wet van 29 juni 1973 die het statuut van de verlengde minderjarigheid heeft ingevoerd, in werking getreden is. De bedoeling van deze bijdrage is in de eerste plaats een analyse te maken van de toepassing van deze wet sinds haar inwerkingtreding.

I. KWANTITATIEVE GEGEVENS

2. Overeenkomstig art. 487*sexies*, eerste en tweede lid, B.W. moeten de griffies van de rechtbanken en hoven van beroep alle beslissingen waarbij een persoon in staat van verlengde minderjarigheid wordt verklaard, waarbij gelast wordt het ouderlijk gezag te vervangen door de voogdij, of waarbij een nieuwe voogd over de verlengd minderjarige wordt benoemd, ter kennis brengen van de minister van Justitie. Art. 487*septies*, tweede lid, B.W. legt dezelfde kennisgeving ook op m.b.t. de vonnissen en arresten waarbij de opheffing van de verlengde minderjarigheid wordt uitgesproken.

Deze kennisgeving gebeurt in de praktijk door middel van gestandaardiseerde steekkaarten die door het Ministerie van Justitie ter beschikking worden gesteld van de griffies van de rechtbanken en hoven, en waarop de identiteit van de betrokkene, de datum van de uitspraak, en de aard van de genomen beslissing worden vermeld.

Op het Ministerie van Justitie worden deze steekkaarten per burgerlijk jaar alfabetisch gerangschikt, doch de erop vermelde gegevens worden er niet verwerkt.

Wij hebben met het oog op deze bijdrage de betrokken steekkaarten voor een volledig burgerlijk jaar (1991) kunnen inzien en de gegevens ervan bondig verwerkt ².

3. Op grond van de op het Ministerie van Justitie verzamelde steekkaarten werden in 1991 in totaal 781 personen onder het statuut van verlengde minderjarigheid geplaatst. Wij hebben hierbij de opdeling gemaakt naar meerderjarigheid/minderjarigheid op het ogenblik van de uitspraak:

Meerderjarig	721	92,32%
Minderjarig	56	7,17%
Leeftijd onbekend ³	4	0,51%
<i>Totaal</i>	781	100%

¹ Tekst van een uiteenzetting op de studiedag van de Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten, gehouden te Brussel op 9 oktober 1992 onder het thema «De juridische bescherming van mentaal gehandicapte personen».

² Met dank aan de heer A. Coppjé, rechtskundig adviseur bij het Bestuur voor Burgerlijke en Criminele Zaken van het Ministerie van Justitie.

³ In werkelijkheid gaat het om gevallen waarin de gegevens volgens de steekkaart onmogelijk met de werkelijkheid kunnen overeenstemmen.

Aldus blijkt dat de overgrote meerderheid van de betrokkenen reeds meerderjarig zijn op het ogenblik waarop zij onder het statuut van verlengde minderjarigheid geplaatst worden, in welk geval er zich een hiaat voordoet in hun beschermingsstatuut tussen de dag waarop zij volle achttien jaar worden en de dag waarop op hen het statuut van verlengde minderjarigheid toepassing vindt. Van de reeds meerderjarigen heeft een groot gedeelte de leeftijd van meerderjarigheid slechts met enkele maanden tot enkele jaren overschreden. Aldus waren er van de 721 gevallen 45 die pas meerderjarig geworden waren in het burgerlijk jaar waarin de uitspraak gewezen werd.

Van de 56 gevallen waarin een minderjarige onder het statuut van verlengde minderjarigheid geplaatst werd, was de opdeling volgens leeftijd als volgt:

Geboren in 1973 (+ 17 jaar)	25
Geboren in 1974 (16 à 17 jaar)	22
Geboren in 1975 (15 à 16 jaar)	5
Geboren in 1976 (+ 15 jaar)	4
<i>Totaal</i>	56

4. Opvallend is dat slechts zeer uitzonderlijk de verlengde minderjarigheid wordt opgelegd in hoger beroep; in 1991 gebeurde dit in welgeteld één geval ⁴. Dit betekent natuurlijk niet dat er niet meer vorderingen tot in hoger beroep worden behandeld, aangezien alleen de beslissingen die de staat van verlengde minderjarigheid uitspreken moeten worden meegedeeld aan het ministerie. Zo is het ook niet bekend in hoeveel gevallen een verzoek tot verlengd-minderjarigverklaring werd afgewezen door de rechtbank.

5. In 78 gevallen (= 10%) werd in het vonnis zelf waarin de verlengde minderjarigheid werd uitgesproken, tevens de vervanging gelast van het ouderlijk gezag door de voogdij opgenomen door een derde. In één enkel geval werd de vervanging bevolen van de provoogdij, toepasselijk na een voorafgaande ontzetting van het ouderlijk gezag (art. 34 Jeugdbeschermingswet), door de voogdij bepaald in art. 487*quater* B.W.

Daarnaast waren er in 1991 17 gevallen waarin in een afzonderlijk vonnis de vervanging van het ouderlijk gezag door voogdij werd bevolen. Dit brengt het totaal aantal vervangingen van het ouderlijk gezag door voogdij opgenomen door derden op 95.

Verder werden in hetzelfde jaar 13 vonnissen uitgesproken waarin de benoeming van een nieuwe voogd ter vervanging van een vorige werd uitgesproken, en één vonnis waarin de benoeming van een nieuwe toeziende voogd door de rechtbank wordt gedaan.

6. Ten slotte waren er in 1991 4 gevallen waarin de opheffing van de verlengde minderjarigheid werd beslist. Jammer genoeg konden de motieven waarom deze opheffing be-

⁴ Gent, 7 februari 1991, onuitg., AREV nr. 452/90.

volen werd niet worden nagegaan. Alleen de leeftijd van de personen ten aanzien van wie de maatregel werd opgeheven kon worden achterhaald: het ging om personen geboren resp. in 1953 (38 jaar), 1954 (37 jaar), 1964 (27 jaar) en 1966 (25 jaar).

II. TOEPASSINGSGBIED

A. Algemeen

7. Het privaatrechtelijke statuut van de verlengde minderjarigheid is van toepassing op ernstig mentaal gehandicapten. Volgens de definitie van de wet gaat het om «een staat van geestelijke onvolwaardigheid, aangeboren of begonnen tijdens de vroege kinderjaren, en gekenmerkt door een uitgebleven ontwikkeling van de gezamenlijke vermogens van verstand, gevoel en wil» (art. 487bis, tweede lid, B.W.).

8. In de praktijk blijken er zich, na twintig jaar toepassing van de wet, al bij al relatief weinig problemen voor te doen omtrent de categorie van de personen die onder het statuut van de verlengde minderjarigheid geplaatst kunnen worden⁵. Zowel uit de tekst van de wet als uit de wetsvoorbereiding blijkt duidelijk dat dit statuut niet bedoeld is voor personen aangetast door een lichte zwakzinnigheid (*arriération légère* – IQ $\pm$ 50 à 55 tot $\pm$ 70 à 75, courant aangeduid als de debielen), maar uitsluitend voor de matige, de ernstige en de zware zwakzinnigen, volgens de terminologie gebezigd door de Wereld Gezondheidsorganisatie⁶.

Aldus werd in een vonnis van de rechtbank te Dendermonde terecht geweigerd de verlengde minderjarigheid uit te spreken van een vrouw die, blijkens het verhoor, weliswaar bepaalde tekenen van geestelijke zwakheid vertoonde, maar wier geestestoestand geenszins te vergelijken was met die van een kind van amper een paar jaar oud⁷.

In een recent vonnis van de rechtbank te Brugge werd geoordeeld dat het statuut niet toegekend kon worden aan een persoon van wie op basis van het verhoor en van een deskundig verslag gebleken was: 1) dat men met haar – zij het moeizaam – een gesprek kan voeren; 2) dat zij bij een psycho-technisch onderzoek een niveau van 70 IQ haalde; 3) dat zij qua persoonlijkheidsstructuur contactgeremd is en zich, mede door haar normale seksuele belangstelling, nogal gemakkelijk kan laten manipuleren door een man⁸.

Dezelfde rechtbank had in een zaak waarin de betrokkene 100% arbeidsongeschikt was verklaard wegens een ernstige geestelijke achterstand sinds haar geboorte, geweigerd de verlengde minderjarigheid uit te spreken, overwegende dat uit het onderhoud gebleken was dat men over dagelijkse aangelegenheden een vlot gesprek met haar kon voeren, en dat zij zich heel goed bewust was van haar toestand en goede noties had van haar eigen beperktheden⁹. Dit vonnis werd

evenwel gewijzigd door het Hof van Beroep te Gent, met de overweging dat de betrokkene, hoewel zij zich behoorlijk oriënteert naar tijd en plaats, blijkens haar reacties op de gestelde vragen verkeerde in een staat van geestelijke onvolwaardigheid die aangeboren was en gekenmerkt door een uitgebleven ontwikkeling van de gezamenlijke vermogens van verstand, gevoel en wil. Het hof van beroep steunde hiervoor zowel op het persoonlijk verhoor van de betrokkene, als op het medisch getuigschrift en het schrijven van het Ministerie van Sociale Zaken waarbij de definitieve en totale arbeidsongeschiktheid van de betrokkene werd vastgelegd¹⁰.

In een vonnis van de rechtbank te Mechelen werd geoordeeld, in het geval van iemand met een IQ van 51, die sinds zijn zesde jaar permanent in een MPI verbleef, dat niet gebleken was dat zijn geestelijke achterlijkheid van dien aard was dat hij niet in staat zou zijn om zich zelfstandig in de maatschappij te handhaven. De rechtbank voegt eraan toe dat niet uitsluitend het IQ als maatstaf voor de ernstige geestelijke achterlijkheid aangewend kan worden, aangezien de wet vereist dat de «gezamenlijke vermogens van verstand, gevoel en wil», en niet louter de verstandelijke capaciteiten in hun ontwikkeling geremd zijn. Het verzoek van het parket om hem in staat van verlengde minderjarigheid te verklaren werd dan ook door de rechtbank afgewezen¹¹.

In geval van een jonge vrouw met een IQ van 57, uit wier verhoor gebleken was dat zij weliswaar een zeer lage scholingsgraad had en blijk gaf van een zeker infantilisme, maar ook dat zij een intense behoefte had aan autonomie, oordeelde de rechtbank te Luik dat zij niet met voldoende zekerheid kon uitmaken of zij te maken had met een licht zwakzinnige (in welk geval de verlengde minderjarigheid niet zou kunnen worden opgelegd) dan wel met een matig zwakzinnige (in welk geval dit wél zou kunnen), en beval zij alvorens recht te doen ten gronde dienaangaande een deskundigenonderzoek door een psychiater¹².

9. De wet vereist een geestelijke onvolwaardigheid die «aangeboren of begonnen is tijdens de vroege kinderjaren».

Volgens een arrest van het Hof van Beroep te Gent is het feit dat de uitgebleven ontwikkeling van de vermogens van verstand, gevoel en wil niet aangeboren is maar het gevolg is van een *ongeval*, geen reden om de toepassing van de verlengde minderjarigheid uit te sluiten, voor zover maar vaststaat dat de achterlijkheid begonnen is tijdens de vroege kinderjaren, op een ogenblik dat de geestelijke ontwikkeling een bepaald peil nog niet overschreden had¹³. De bedoeling van de senaatscommissie voor de Justitie om het statuut van de verlengde minderjarigheid alleen toe te passen op de gevallen van aangeboren achterlijkheid wordt immers tegengesproken door de uitdrukkelijke bewoordingen van de wet. Ook kinderen die in hun eerste levensjaren door een ziekte of door een ongeval zodanig getroffen worden dat een verdere normale ontwikkeling van hun geestelijke vermogens uitblijft, komen voor het statuut in aanmerking.

Daarentegen komt iemand die pas op latere leeftijd zodanig door een ongeval of een ziekte getroffen wordt dat de

⁵ Toepassing op een persoon getekend door een uitgesproken oligofrenie met een IQ van 41%: Rb. Luik, 11 januari 1974, *Jur. Liège*, 1973-74, 195.

⁶ Cf. Rb. Luik, 26 november 1976, *J.T.*, 1977, 191; PAUWELS, J.M., «De staat van verlengde minderjarigheid», *R.W.*, 1973-74, (673), nr. 9, 680-682.

⁷ Rb. Dendermonde, 25 juni 1982, *R.W.*, 1982-83, 2199.

⁸ Rb. Brugge, 19 juni 1990, *R.W.*, 1990-91, 1305.

⁹ Rb. Brugge, 16 oktober 1990, *onuitg.*, BRV nr. 40.363.

¹⁰ Gent, 7 februari 1991, *onuitg.*, AREV, nr. 452/90.

¹¹ Rb. Mechelen, 14 maart 1991, *onuitg.*, ARV nr. 29.137.

¹² Rb. Luik, 26 november 1976, *aangeh.*

¹³ Gent, 12 januari 1984, *R.W.*, 1984-85, 676.

voorbij ontwikkeling van zijn geestesvermogens tegengehouden wordt, niet in aanmerking om onder het statuut van verlengde minderjarigheid geplaatst te worden, zelfs niet als de verdere ontwikkeling aldus definitief gestopt werd en de eruit voortvloeiende geestelijke achterlijkheid zo ernstig is dat de betrokkene voortaan niet geschikt is om zichzelf te leiden en zijn goederen te beheren¹⁴. De vraag die overblijft is dan wat verstaan moet worden onder «de vroege kindjaren» («la petite enfance»). De commentatoren van de wet van 29 juni 1973 hebben zich nauwelijks met deze vraag beziggehouden. De rechtbank te Brussel had te oordelen over een grensgeval: een ernstige en definitieve geestelijke achterlijkheid te wijten aan een zwaar verkeersongeval waarvan de betrokkene op zevenjarige leeftijd het slachtoffer werd. De rechtbank weigerde het statuut van de verlengde minderjarigheid op te leggen, met de overweging dat slachtoffers van een ongeval dat zich op latere leeftijd voorgedaan heeft en dat geleid heeft tot een geestesgestoordheid, hoe erg die ook moge zijn, uit het toepassingsgebied van de wet geweerd werden¹⁵. In het – eensluidend – advies van het openbaar ministerie wordt uitdrukkelijk verwezen naar het boven besproken arrest van het Hof van Beroep te Gent – waar het een ongeval overkomen op driejarige leeftijd betrof – maar wordt gezegd dat de overweging dat een kind op die leeftijd nog niet het peil van een normale geestelijke ontwikkeling heeft overschreden, niet kon gelden t.a.v. een kind van zeven jaar, hetgeen o.i. voor discussie vatbaar is.

10. Voor de toepassing van het statuut van de verlengde minderjarigheid is er geen leeftijdsgrens naar boven toe gesteld. Dit houdt in dat het statuut ook kan worden opgelegd aan personen van gevorderde leeftijd. Dit blijkt in de praktijk ook af en toe te gebeuren. Uit het onderzoek van de gegevens over 1991 is naar voren gekomen dat de oudste persoon die toen onder het statuut van verlengde minderjarigheid werd geplaatst, geboren werd in 1911 (= 80 jaar); andere personen waren maar net iets ouder (1 geboren in 1912; 1 in 1914; 1 in 1928).

B. Het verzet tegen het huwelijk van mentaal gehandicapten

11. Ingeval een ernstig mentaal gehandicapt persoon het voornemen heeft om in het huwelijk te treden, dan kunnen een aantal personen hiertegen verzet aantekenen:

- de vader en moeder van één van de aanstaande echtgenoten;
- bij gebreke van ouders, de grootouders;
- en bij gebreke van ascendenten, de meerderjarige broers, zusters, ooms, tantes, volle neven en nichten: doch uitsluitend op grond van krankzinnigheid of geestelijke achterlijkheid van de aanstaande echtgenoot;
- de voogd van een persoon die reeds verlengd minderjarig verklaard is, eveneens uitsluitend op dezelfde gronden, en voor zover hij daartoe gemachtigd is door de familieraad (artt. 173-175 B.W.).

¹⁴ Zie o.m. TRAEST, G., «De verlengde minderjarigheid», *T.P.R.*, 1973, (581), 587-589, nrs. 7-8; KEBERS, A., «La loi du 29 juin 1973 instituant la minorité prolongée des arriérés mentaux», *Rev.Not.B.*, 1975, (347), 350, nr. 3.

¹⁵ Rb. Brussel, 31 januari 1989, *Pas.*, 1989, III, 80, advies O.M.

Ten slotte kan ook het openbaar ministerie verzet doen tegen het voorgenomen huwelijk van een ernstig geestelijk achterlijke, aangezien een dergelijke toestand geacht moet worden de openbare orde in het gedrang te brengen (art. 138, tweede lid, Ger.W.)¹⁶.

12. Vroeger sprak de wet alleen over de krankzinnigheid van de aanstaande echtgenoot, en verplichtte zij de verzetdoende partij, behalve de ascendenten, om in geval van verzet op een dergelijke grond de onbekwaamverklaring van de aanstaande echtgenoot te vorderen (oud art. 174, 2°, B.W.). De wet van 19 januari 1990 heeft daaraan het geval van de geestelijke achterlijkheid van de aanstaande echtgenoot toegevoegd, en verplicht thans elke verzetdoende partij, met inbegrip van de ouders en de grootouders, om de verlengd-minderjarigverklaring van de aanstaande echtgenoot aan te vragen (nieuw art. 176, tweede lid B.W.).

Zoals voorheen dient de rechtbank die kennis neemt van een vordering tot opheffing van het verzet, zelf de geestelijke achterlijkheid van de betrokkene te beoordelen, en indien zij deze niet ernstig genoeg acht om te concluderen tot afwezigheid van mogelijkheid tot toestemming, dient zij zonder verwijl (zie art. 177 B.W.) de opheffing van het verzet te bevelen, zonder het resultaat van het verzoek tot verlengd-minderjarigverklaring af te wachten¹⁷.

C. Internationaal privaatrecht

13. De materie van de bescherming en van de vertegenwoordiging van personen die niet bekwaam zijn om voor zichzelf te zorgen en hun goederen te beheren betreft de bekwaamheid van de personen. Overeenkomstig art. 3, derde lid, B.W. zijn de wetten betreffende de bekwaamheid toepasselijk op de *Belgen*, ook indien zij in het buitenland verblijven. Aldus kan het statuut van de verlengde minderjarigheid worden toegepast op mentaal gehandicapten van Belgische nationaliteit die in het buitenland woonachtig zijn¹⁸. De problematiek van de wetsconflicten en van de internationale rechtsmacht van onze rechtbanken is in deze materie erg verweven. Er moet dan ook worden aangenomen dat de Belgische rechtbanken bevoegd zijn om m.b.t. Belgische onderdanen, ongeacht hun woonplaats, de verlengd-minderjarigverklaring uit te spreken en alle hiermee verband houdende maatregelen te nemen¹⁹.

14. M.b.t. *vreemdelingen* worden de gronden tot en de gevolgen van beschermingsmaatregelen ten aanzien van meerderjarigen onderworpen aan de wet die hun personeel statuut beheerst, zulks overeenkomstig een bilaterale toepassing van art. 3, derde lid, B.W. Derhalve kunnen de Belgische rechtbanken ten aanzien van vreemdelingen die in België woonachtig zijn, slechts de verlengde minderjarigheid uitspreken voor zover het personeel statuut van de betrokkenen een gelijksoortig beschermingsstatuut als de verleng-

¹⁶ Toepassing: Brussel, 23 juli 1987, *Pas.*, 1987, II, 206.

¹⁷ Toepassing: Rb. Namen, 19 september 1990, *J.L.M.B.*, 1991, 132, noot S. MELON, en *Journal des Procès*, nr. 179, 1990, p. 27, noot J.P. MASSON.

¹⁸ RIGAUX, F., *Droit international privé*, II, Brussel, Larcier, 1979, nr. 1015, p. 306.

¹⁹ RIGAUX, F., *o.c.*, l.c.

de minderjarigheid kent²⁰. Aldus werd het verzoek tot verlengdminderjarigverklaring van een Duitse onderdaan niet ontvankelijk verklaard bij gebreke van een vergelijkbaar beschermingsstatuut in het Duitse recht²¹. Wel wordt in deze materie de toepassing van het renvoi aanvaard ingeval de nationale wet van de in België woonachtige vreemdeling daarvoor verwijst naar de wet van de woonplaats²².

III. PROCEDURE

15. Art. 487ter B.W. bepaalt dat bij het verzoekschrift waarbij de verlengdminderjarigverklaring wordt gevorderd, een geneeskundig getuigschrift wordt gevoegd van niet meer dan vijftien dagen oud, waarin de geestelijke onvolwaardigheid beschreven wordt.

16. De wet houdt geen enkele beperking in betreffende de hoedanigheid van de arts die dit getuigschrift mag opstellen, in tegenstelling tot bv. de wet van 26 juni 1990 tot bescherming van de persoon van de geesteszieke, die in art. 5, § 2, bepaalt dat het geneeskundig verslag niet mag worden opgesteld door een arts die een bloed- of aanverwant is van de zieke of van de verzoeker.

Er is in de rechtsleer discussie gerezen over de vraag of het geneeskundig getuigschrift mag worden opgesteld door de behandelende arts van de mentaal gehandicapte. De vraag rijst immers in hoeverre de opstelling van een dergelijk getuigschrift verenigbaar is met het *medisch beroepsgeheim* dat deze arts jegens derden moet eerbiedigen²³. Het is immers in de praktijk nooit de mentaal gehandicapte patiënt zelf die een dergelijk getuigschrift verlangt, maar steeds derden, namelijk familieleden of het openbaar ministerie. Men zou kunnen beweren dat de inbreuk die de behandelende arts aldus pleegt op het door art. 458 Sw. beschermde beroepsgeheim, een rechtvaardiging vindt in de toelating door de wet, aangezien enerzijds de wet niet verbiedt dat de behandelende arts optreedt in het kader van deze wet, en anderzijds de wet toelaat dat ouders of voogd resp. andere familieleden een verzoekschrift indienen. Erg overtuigend is de rechtvaardiging op grond van de toelating door de wet evenwel niet²⁴.

In de rechtspraak blijkt het optreden van de behandelende arts evenwel (nog) niet tot problemen aanleiding te hebben gegeven.

IV. STATUUT

17. Het statuut van de verlengd minderjarige is dat van een minderjarige beneden de vijftien jaar, met wie hij gelijkgesteld wordt wat zijn persoon en zijn vermogen betreft (art. 487bis, vierde lid, B.W.).

²⁰ RIGAUX, F., *o.c.*, l.c.; VAN HECKE, G. en LENAERTS, K., *Internationaal privaatrecht*, Brussel, Story-Scientia, 2e uitg., 1989, nr. 450, p. 216.

²¹ Rb. Brussel, 17 juni 1986, *Rev.Not.B.*, 1988, 468, noot A.K.

²² RIGAUX, F., *o.c.*, nr. 1015, p. 306.

²³ Zie SEVERY, J., «Verlengde minderjarigheid en medisch geheim», *R.W.*, 1986-87, 198-199.

²⁴ In dezelfde zin, m.b.t. de Wet Persoon Geesteszieke, NYS, H., *Geneeskunde. Recht en medisch handelen*, Brussel, Story-Scientia, nrs. 586-587.

Aldus houdt de verlengdminderjarigverklaring twee deelinstellingen in: gezagsuitoefening over de verlengd minderjarige, en handelingsonbekwaamheid van de verlengd minderjarige.

A. Het gezag over de verlengd minderjarige

1. Algemene regel

18. De ouders van een verlengd minderjarige behouden resp. verkrijgen opnieuw het ouderlijk gezag over hun kind, ongeacht diens feitelijke leeftijd (art. 487quater, eerste lid, B.W.), en zij blijven onderworpen resp. zijn opnieuw onderworpen aan de plicht om aan hun kind levensonderhoud en opvoeding te verschaffen (art. 203, § 1, eerste lid, B.W.).

Aangezien onder meer het openbaar ministerie het verzoek tot verlengdminderjarigverklaring kan indienen, betekent dit aldus dat de ouders ook verplicht kunnen worden over hun feitelijk meerderjarig kind verder (of opnieuw) het ouderlijk gezag uit te oefenen en de ouderlijke plichten te vervullen.

19. Ingeval de verlengd minderjarige geen twee ouders (meer) heeft, dan wordt over hem de voogdij georganiseerd overeenkomstig het gemene recht voor minderjarigen²⁵.

Dit houdt in dat, indien hij (nog) één ouder heeft, over hem de gedeeltelijke voogdij wordt resp. blijft georganiseerd, d.w.z. een voogdijgezag dat beperkt is tot zijn goederen en de daaraan gekoppelde vertegenwoordigingsbevoegdheid, terwijl hij voor alle andere prerogatieven blijft resp. komt te vallen onder het ouderlijk gezag van zijn enige ouder. Bovendien is de enige of langstlevende ouder van rechtswege voogd over de verlengd minderjarige (behalve in geval van onbekwaamheid en ontzetting), en moet een toeziende voogd worden aangewezen (art. 420, eerste lid B.W.).

20. De aanwijzing van de toeziende voogd dient in dit geval overeenkomstig het gemene recht te gebeuren, dus door de *familieraad*²⁶. Het is dan ook volkomen in strijd met de wettelijke regeling dat bepaalde rechtbanken van eerste aanleg, ingeval zij een meerderjarige met slechts één ouder onder verlengde minderjarigheid plaatsen, zelf een toeziende voogd over hem aanwijzen²⁷: dit is een prerogatief dat in dit geval uitsluitend aan de familieraad toekomt.

21. Ook in het geval dat op het ogenblik van de verlengdminderjarigverklaring van een meerderjarige persoon, diens beide ouders (of diens enige ouder) reeds overleden zijn, komt het niet toe aan de rechtbank die de verlengde minderjarigheid oplegt, om de voogd en de toeziende voogd te benoemen: ook dan is dit overeenkomstig het gemene recht uitsluitend een prerogatief van de familieraad bijeengeroepen door de vrederechter²⁸.

22. Om de familieraad van een verlengd minderjarige te kunnen bijeenroepen dient de vrederechter vanzelfsprekend op de hoogte gebracht te worden van de noodzaak

²⁵ Cf. WILLEKENS, H., in *Artikelsgewijze Commentaar Personen- en familierecht*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, B.W. art. 487bis-11, nr. 19, losbl. (1991).

²⁶ Vred. Willebroek, 17 oktober 1977, *T.Vred.*, 1978, 150.

²⁷ Rb. Nijvel, 24 maart 1992, *onuitg.*; Rb. Nijvel, 31 maart 1992, *onuitg.*

²⁸ Brussel, 12 februari 1985, *R.W.*, 1985-86, 1727; Rb. Antwerpen, 6 mei 1976, *R.W.*, 1977-78, 946, eensluitend advies O.M.

daartoe. Art. 50 B.W., dat alle gevallen regelt waarin de ambtenaar van de burgerlijke stand de vrederechter op de hoogte moet brengen van het bestaan van een kind dat niet (langer) twee ouders heeft (geboorte van een buitenhuwelijks kind zonder twee ouders, overlijden van een ouder,...) handelt echter alleen over minderjarige kinderen.

Teneinde deze lacune – die onbegrijpelijk voorkomt, daar art. 50 B.W. nog werd gewijzigd door de W. 31 maart 1987 – heeft de minister van Justitie een circulaire uitgevaardigd waarbij voor de toepassing van art. 50, § 2, B.W. de verlengdminderjarige gelijkgesteld wordt met een minderjarige, zodat de ambtenaar van de burgerlijke stand geacht wordt gehouden te zijn ook in geval van overlijden van de ouder van een verlengd minderjarige de vrederechter van de verblijfplaats van de verlengd minderjarige er kennis van te geven. Van de andere kant worden de parketten ermee belast de vrederechter te verwittigen wanneer bij het uitspreken van een verlengde minderjarigheid (of bij het vervangen van het ouderlijk gezag in voogdij – zie verder) blijkt dat de voogdij over deze persoon moet worden georganiseerd²⁹.

23. Er is in de rechtspraak een nieuwe betwisting gezezen omtrent de juiste betekenis van het vierde lid van art. 487^{quater}, dat ingevoerd werd door de nieuwe afstammingswet van 31 maart 1987. Deze nieuwe alinea stelt dat de bepalingen van art. 487^{quater} B.W. van toepassing zijn op het bestuur over de persoon en de goederen van degene die in de staat van verlengde minderjarigheid verkeert, indien één van zijn ouders overleden is of indien de afstamming slechts ten aanzien van één van zijn ouders is vastgesteld.

Ten onrechte leiden sommigen uit deze nieuwe bepaling af dat, ingeval een persoon met slechts één ouder (in leven) verlengd minderjarig verklaard wordt, dan zijn enige ouder het ouderlijk gezag over zijn persoon én zijn goederen zou krijgen, en er dan dus geen aanleiding zou zijn om de voogdij over zijn goederen te organiseren. Niet alleen leest deze strekking in het nieuwe art. 487^{quater}, vierde lid, B.W. iets wat er niet in staat, maar bovendien is een dergelijke stelling totaal in strijd met de bedoeling van de wetgever van 1987 bij het aanvullen van dit artikel. Door de invoeging van een nieuwe alinea in art. 487^{quater} B.W. wilde de wetgever enkel een uitdrukkelijke regeling treffen voor het geval waarin een verlengd minderjarig verklaarde slechts één ouder (meer) heeft en de vervanging van het ouderlijk gezag door het voogdijgezag gewenst wordt³⁰; er werd geen enkele wijziging beoogd betreffende het statuut zelf van de verlengd minderjarig verklaarde met één ouder. Het zou bovendien bijzonder onlogisch zijn dat een minderjarige, indien hij maar één ouder heeft, onder het voogdijgezag zou staan wat zijn goederen betreft, maar dat vanaf zijn verlengdminderjarigverklaring dit voogdijgezag zou wegvallen en hij onder het ouderlijk gezag van zijn enige ouder zou komen te vallen, ook wat zijn goederen betreft.

²⁹ Circulaire Ministerie van Justitie, Bestuur Burgerlijke en Criminele Zaken, ref. 7/EC 84/82 (1988) gericht aan de procureurs-generaal.

³⁰ *Gedr.St., Senaat*, 1977-78, nr. 305/1, ontwerp van wet tot wijziging van een aantal bepalingen betreffende de afstamming en de adoptie, memorie van toelichting, p. 22.

24. Zoals de ouders van een niet-ontvoogde minderjarige kunnen ook de ouders van een verlengd minderjarige een *testamentaire voogd* aanwijzen voor het geval zij er niet meer zullen zijn, overeenkomstig de artt. 397-401 B.W.³¹. De aanwijzing dient overeenkomstig het gemene recht te geschieden in een akte voor de vrederechter of voor de notaris, of in een testament (art. 398 B.W.). Alleen de keuze gedaan door de langstlevende ouder van de verlengde minderjarige zal uitwerking hebben.

25. Ongeacht de werkelijke leeftijd van de verlengd minderjarige kunnen zijn ouders *ontzet* worden van het ouderlijk gezag en kan over hem de provoogdij worden georganiseerd overeenkomstig de bepalingen van de artt. 32-35 Jeugdbeschermingswet. In de memorie van toelichting bij het wetsontwerp dat de wet van 29 juni 1973 geworden is, wordt uitdrukkelijk gesteld, als reactie op een opmerking van de Raad van State³², dat het ontwerp de toepassing van de wet van 8 april 1965 op de verlengd minderjarige niet van de hand wijst³³. Bovendien is het duidelijk dat de ontzetting van het ouderlijk gezag en de provoogdij die als gevolg daarvan in voorkomend geval georganiseerd wordt, het burgerrechtelijke statuut van de persoon betreffen en derhalve beoogd worden door de gelijkstellingsregel van art. 487bis, vierde lid, B.W.³⁴.

26. Er bestaat onenigheid over de vraag of de jeugdrechtbank dan wel de burgerlijke rechtbank bevoegd is enerzijds aangaande geschillen tussen de ouders over de uitoefening van hun ouderlijk gezag (artt. 302, 373-374, 376-377, 475ter B.W.) en aangaande geschillen betreffende het omgangsrecht, en anderzijds aangaande de vordering tot ontzetting van het ouderlijk gezag en aangaande de aanduiding van de provoogd (artt. 32-34 Jeugdbeschermingswet). De voorbereidende teksten van de wet van 29 juni 1973 zijn hieromtrent nogal onduidelijk³⁵. Bepaalde rechtsleer en rechtspraak is van oordeel dat voor deze bevoegdheidsafbakening rekening gehouden moet worden met de werkelijke leeftijd van de verlengd minderjarige, zodat de burgerlijke recht-

³¹ *Gedr.St., Senaat*, 1972-73, nr. 15, verslag senaatscommissie voor de Justitie, p. 7; MARCHAL, P., *Rép.Not.*, v° «Les incapables majeurs», Brussel, 1984, p. 126, nr. 149; GOFFIN, G., «La tutelle du mineur prolongé», *De Schakel*, 1990, afl. 18, p. 16.

³² *Gedr.St., Senaat*, 1968-69, nr. 303, advies van de Raad van State, p. 7, litt. 4.

³³ *Ibid.*, memorie van toelichting, p. 2.

³⁴ Rb. Luik, 14 oktober 1977, *Rev.Trim.Dr.Fam.*, 1978, 183, noot E.V., *J.T.*, 1978, 208, en *D.M.J.*, IV-121; PAUWELS, J.M., *o.c.*, nr. 27, 694; VIEUJEAN E., *o.c.*, nr. 35, pp. 68-70 (met omstandige weerlegging van het tegenovergestelde standpunt); WILLEKENS, H., *o.c.*, B.W., art. 487bis-13, nr. 25; RIGAUX, F., *Les personnes*, mise à jour 1978, Brussel, Larcier, 1978, nr. 287, p. 154; *contra*: TRAESE, G., «De verlengde minderjarigheid», *T.P.R.*, 1973, (581), nrs. 26-27, pp. 606-610, inz. p. 609; KEBERS, A., «La minorité prolongée et le droit 'non privé'», in *Verslag van de studiedag betreffende het statuut van de verlengde minderjarigheid*, Nat. Ver. Hulp Verst. Geh., Brussel, 5 november 1976, p. 3, nr. V-2.

³⁵ In het verslag van de kamercommissie voor de Justitie wordt weliswaar gesteld «dat met de werkelijke leeftijd rekening moet worden gehouden, om te bepalen of de jeugdrechtbank dan wel de rechtbank van eerste aanleg (bedoeld wordt de burgerlijke rechtbank) bevoegd zal zijn» (*Gedr.St., Kamer*, 1972-73, nr. 417/2, p. 6), doch deze passus slaat enkel op het «bijzonder probleem i.v.m. de naturalisatieaanvragen» dat de kamercommissie heeft onderzocht.

bank en niet de jeugdrechtbank voor al deze geschillen bevoegd zou zijn indien de verlengd minderjarige de werkelijke leeftijd van 18 jaar overschreden heeft³⁶. Als argument wordt aangevoerd dat het hier een kwestie van organisatie en functioneren van de rechterlijke macht zou betreffen hetgeen niet tot het privaatrecht maar tot het publiekrecht behoort³⁷.

Hierbij mag evenwel niet uit het oog verloren worden dat de vraag of de jeugdrechtbank dan wel de burgerlijke kamers van de rechtbank van eerste aanleg bevoegd zijn, geen kwestie is van volstreekte bevoegdheid, maar louter een kwestie van verdeling van de burgerlijke zaken onder de afdelingen van een zelfde rechtbank van eerste aanleg. In deze optiek zijn er goede gronden om te stellen dat deze kwestie inherent verbonden is aan de materie die ter beslechting wordt voorgelegd, zodat de gelijkstellingsregel wat betreft het burgerrechtelijke statuut logischerwijze doorgetrokken moet worden naar de aanwijzing van de bevoegde afdeling van de rechtbank van eerste aanleg. Als er goede redenen zijn om een ernstig mentaal gehandicapte, ongeacht zijn werkelijke leeftijd, opnieuw resp. verder onder het ouderlijk gezag van zijn ouders te laten staan, zijn er dan niet meteen evenzeer goede redenen om meteen ook de geschillen daaromtrent te brengen bij de afdeling van de rechtbank van eerste aanleg die juist daarvoor is opgericht en als gespecialiseerde instantie een betere bescherming kan bieden aan degene die onder het ouderlijk gezag staat, en die ook ervaring heeft met dat soort geschillen³⁸? Ik meen dan ook dat voor alle aangehaalde geschillen de jeugdrechtbank bevoegd is, ongeacht de werkelijke leeftijd van de verlengd minderjarige³⁹.

2. Vervanging van ouderlijk gezag door voogdijgezag

a. MOGELIJKHEID VAN VERVANGING

27. Daar het in bepaalde gevallen niet aangewezen is dat de ouders nog verder het ouderlijk gezag uitoefenen (of opnieuw uitoefenen) over hun feitelijk meerderjarig maar verlengd minderjarig verklaard kind (bv. wegens te hoge leeftijd, ziekte, desinteresse voor het lot van hun kind in situaties waarin de verlengde minderjarigheid door anderen, inzonderheid door het parket wordt aangevraagd), heeft de wetgever van 1973 voorzien in de mogelijkheid van vervanging van het ouderlijk gezag door voogdijgezag tijdens het leven van de ouders van de verlengd minderjarige.

28. Deze vervanging kan gevraagd worden in twee gevallen:

a) *wanneer de verlengd minderjarig verklaarde nog twee ouders heeft*. In dat geval kan het verzoek daartoe uitgaan ofwel van beide ouders samen of afzonderlijk, ofwel van één van

beide ouders alleen, ofwel van het openbaar ministerie (art. 487^{quater}, eerste lid, B.W.);

b) *wanneer de verlengd minderjarig verklaarde slechts één ouder (meer) heeft*: de wet van 1973 had dit geval niet uitdrukkelijk geregeld, maar de rechtspraak heeft vrij vlug beslist dat ook in dat geval de omzetting gevraagd kan worden van het ouderlijk gezag over de persoon (alsook van de voogdij die in dat geval over het vermogen is georganiseerd) in een voogdij uit te oefenen door een derde⁴⁰. Door de wet van 31 maart 1987 is nu een uitdrukkelijke wetsbepaling in die zin ingelast (art. 487^{quater}, vierde lid, B.W.). In dit geval kan de omzetting gevraagd worden ofwel door de enige ouder, ofwel door het openbaar ministerie⁴¹.

Wanneer evenwel beide ouders (of de enige ouder) reeds overleden zijn, dan laat de wet niet toe dat de voogdij van gemeen recht, op verzoek van het openbaar ministerie, vervangen zou worden door een voogdij waarbij de rechtbank de voogd zou aanwijzen⁴². Zeker nu de wet van 1987 het geval van de ene ouder uitdrukkelijk heeft geregeld en het bedoelde geval niet, kan deze stelling niet op goede gronden verdedigd worden.

29. Wanneer de vervanging van het ouderlijk gezag gevorderd wordt door het openbaar ministerie zonder dat de ouder(s) hiermee instemmen, komt dit eigenlijk neer op een soort ontzetting van het ouderlijk gezag, maar dan volgens een andere – soepeler – procedure dan de eigenlijke ontzetting die in art. 32 van de wet op de jeugdbescherming wordt georganiseerd⁴³.

30. Niets in de tekst van de wet verhindert de ouder(s) of de enige ouder de vervanging te vragen op het ogenblik dat de geestelijk achterlijke nog *minderjarig* is⁴⁴. Aldus organiseert ons recht een mogelijkheid van vrijwillige afstand van het ouderlijk gezag (weliswaar onder toezicht van de rechtbank en uitsluitend met het oog op het belang van het kind). Uit ons onderzoek over het jaar 1991 bleek dat in één enkel geval in het vonnis zelf van verlengdminderjarigverklaring de vervanging van het ouderlijk gezag door de voogdij uitgesproken werd m.b.t. een minderjarige⁴⁵.

b. PROCEDURE

31. De vervanging van het ouderlijk gezag door voogdijgezag kan gevraagd worden ofwel in de procedure tot verlengdminderjarigverklaring zelf, ofwel op een later tijdstip bij een afzonderlijke vordering. Voor kwantitatieve gegevens over het jaar 1991; zie boven, onder I.

In geval van vervanging van het ouderlijk gezag door voogdijgezag, en alleen in dat geval, wordt de voogd en de toe-

³⁶ Voorz. Brussel, 2 april 1980, *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1980, 320, advies O.M.; TRAEST, G., o.c., nr. 24, p. 605; VIEUJEAN, E., o.c., nr. 10, p. 33, en nr. 27, p. 60; KEBERS, A., o.c., (1976), pp. 3-4, nr. 3; DE PAGE, H. en MASSON, J.-P., *Traité élémentaire de droit civil belge*, Deel II, 4e uitg., Brussel, Bruylant, 1990, nr. 1511, p. 1378.

³⁷ VIEUJEAN, E., o.c., nr. 10, p. 33.

³⁸ Voor de toewijzing aan de jeugdrechtbank pleiten: PAUWELS, J.M., o.c., nr. 32, 698; RIGAUX, F., o.c., nr. 287, p. 154; WILLEKENS, H., o.c., B.W., art. 487bis-14, nr. 28.

³⁹ In die zin: Rb. Luik, 14 oktober 1977, *aangeh.*

⁴⁰ Brussel, 28 mei 1974, *J.T.*, 1974, 516, noot MASSON; Rb. Luik, 27 februari 1976, *Jur. Liège*, 1975-76, 229; *anders*: Rb. Antwerpen, 6 mei 1976, *R.W.*, 1977-78, 946, advies O.M.

⁴¹ Toepassing van een vervanging gevorderd door het O.M.: Rb. Antwerpen, 15 november 1991, *onuitg.*, AR nr. V 17.895.

⁴² *Anders*: BAETEMAN, G. en GERLO, «Overzicht van rechtspraak (1975-1980) – Personen- en familierecht», *T.P.R.*, 1981, (749), p. 952, nr. 265.

⁴³ PAUWELS, J.M., o.c., nr. 21, 689; KEBERS, A., o.c., nr. 16, p. 359.

⁴⁴ PAUWELS, J.M., o.c., nr. 21, 689; VIEUJEAN, E., «La minorité prolongée», *Ann. Fac. Dr. Liège*, 1977, (15), nr. 32, pp. 62-63; WILLEKENS, H., o.c., B.W., art. 487^{quater}-2, nr. 3.

⁴⁵ Rb. Marche-en-Famenne, 27 juni 1991, *onuitg.*

ziende voogd aangesteld door de *rechtbank van eerste aanleg*, in voorkomend geval met inachtneming van een (gezamenlijk) voorstel van de ouder(s) (art. 487*quater*, tweede lid, B.W.). Niet alleen werd aldus de bevoegdheid van de familieraad om de voogd en de datieve voogd aan te wijzen uitgeschakeld, maar bovendien werd aan de ouder(s) in dit geval de mogelijkheid ontnomen om de voogd aan te wijzen bij wege van testamentaire voogdij volgens de artt. 397-401 B.W.

32. Aangaande degenen die als voogd benoemd kunnen worden, bevat de wet slechts één regel: de personen verbonden aan de inrichting waar de mentaal gehandicapte is opgenomen, zijn uitgesloten. Deze bepaling dient ruim te worden uitgelegd: zij beoogt zowel directie-, bestuurs- als personeelsleden van de instelling; de bedoeling van de wet is immers elke vorm van ondergeschiktheid van de voogd van de verlengd minderjarige ten opzichte van de inrichting waar hij verblijft te vermijden⁴⁶. Een soortgelijke bepaling vindt men trouwens terug in de recente wet aangaande het voorlopig bewind (art. 488*bis*, c, § 1, derde lid, B.W.). Wegens identiteit van motieven dient deze verbodsbepaling ook te worden aangewend m.b.t. de toeziende voogd die de rechtbank moet aanwijzen, ook al zegt de wet dit niet uitdrukkelijk⁴⁷.

33. De vraag rijst of de rechtbank *een van de ouders* als voogd zou kunnen aanwijzen. Het geval blijkt zich in de gepubliceerde rechtspraak nog niet te hebben voorgedaan, maar de rechtsleer aanvaardt deze mogelijkheid⁴⁸. Niets in de tekst van de wet verzet er zich immers tegen dat één van de ouders aangewezen wordt. Zulks kan raadzaam zijn ingeval de ouders gescheiden leven en één van hen zich niet meer om het lot van de mentaal gehandicapte bekommert of wenst te bekommeren. Deze oplossing zou ook kunnen worden gevolgd indien meer controle gewenst wordt op het beheer van de goederen van de verlengd minderjarige, maar één van de ouders toch nog geschikt voorkomt om dit beheer waar te nemen (geval waarin het openbaar ministerie de vervanging zou kunnen vorderen).

34. Niet alleen de oorspronkelijke aanwijzing van de voogd en de toeziende voogd, maar ook de ontzetting van de voogd en toeziende voogd en hun vervanging in geval van overlijden, ontslag of ontzetting, behoren tot de bevoegdheid van de *rechtbank van eerste aanleg* en niet van de familieraad; dit volgt noodzakelijk uit art. 487*sexies*, eerste lid, B.W.⁴⁹. De ontzetting van de voogd gebeurt op de gronden die gelden voor de gemeenrechtelijke voogdij. Een van de gevallen betreft de personen wier bestuur getuigt van onbekwaamheid of ontrouw; met dit laatste wordt een schuldige tekortkoming van de voogd bedoeld in de uitoefening van zijn voogdijopdracht⁵⁰.

⁴⁶ DE PAGE, H. en MASSON, J.-P., *o.c.*, nr. 1530, p. 1387.

⁴⁷ DE PAGE, H. en MASSON, J.-P., *o.c.*, nr. 1530, p. 1387, noot 5.

⁴⁸ PAUWELS, J.M., *o.c.*, nr. 21, 691; KEBERS, A., *o.c.*, nr. 18, p. 360; WILLEKENS, H., *o.c.*, nr. 6.

⁴⁹ Rb. Gent, 30 juni 1988, *T.Vred.*, 1990, 406, bevestigd door Gent, 24 november 1988, eerste kamer, *onuitg.*; KEBERS, A., *o.c.*, p. 362, nr. 21; DE PAGE, H. en MASSON, J.-P., *o.c.*, nr. 1530.

⁵⁰ Toepassing bij verlengde minderjarigheid; Rb. Gent, 30 juni 1988, *aangeh.*: aanwending van de aan de verlengd minderjarige toegekende gelden voor persoonlijke behoeften van de voogd.

C. STATUUT NA VERVANGING

35. Behoudens de uitdrukkelijk in de wet bepaalde afwijkingen omtrent de manier van aanwijzing van voogd en toeziende voogd, is de voogdij na vervanging van het ouderlijk gezag onderworpen aan de *gemeenrechtelijke* regels van de voogdij over minderjarigen voor het geval dat er geen ouders (meer) zijn, d.w.z. de volledige voogdij (art. 487*octies* B.W.).

36. Dit houdt o.m. in dat, bij belangentegenstelling tussen de door de rechtbank aangewezen voogd en de verlengd minderjarige, in de eerste plaats de door de rechtbank aangewezen toeziende voogd hem moet vervangen om de verlengd minderjarige te vertegenwoordigen (art. 420, tweede lid, B.W.). Slechts wanneer ook de belangen van de toeziende voogd strijdig zijn met die van de verlengd minderjarige, dient een voogd *ad hoc* te worden aangesteld⁵¹. Bij gebreke van uitdrukkelijke afwijkende wettekst dient hier de voogd *ad hoc* en in voorkomend geval de toeziende voogd *ad hoc*, zoals in het gemene recht, aangewezen te worden door de familieraad.

B. De aansprakelijkheid van de ouders

37. In de rechtsleer is betwist of de ouders van een verlengd minderjarige die de werkelijke leeftijd van achttien jaar overschreden heeft, overeenkomstig art. 1384, tweede lid, B.W. aansprakelijk zijn voor de schade die deze aan derden berokkent.

De wetgever van 29 juni 1973 heeft aan dit probleem geen aandacht besteed. De eerste commentatoren van de wet meenden dat het hier gaat om een burgerrechtelijke verplichting die de persoon en de goederen van de verlengd minderjarige betreft, zodat de algemene gelijkstelling met een minderjarige beneden vijftien jaar toepassing zou vinden⁵².

Bij nadere beschouwing is deze stelling niet houdbaar. De aansprakelijkheid van de ouders voor hun minderjarige kinderen berust op een alternatief foutvermoeden: er wordt vermoed dat zij ofwel een fout in de opvoeding, ofwel een fout in het toezicht hebben begaan⁵³. Welnu, waarin zou de wettelijk vermoede fout in de opvoeding kunnen bestaan ten opzichte van een persoon die uit kracht van de wet wegens ernstige geestelijke achterlijkheid ongeschikt geacht wordt om zichzelf te leiden⁵⁴? Bovendien was de bedoeling van de invoering van de verlengde minderjarigheid om aan de ernstig geestelijk achterlijken een beschermingsstatuut te waar-

⁵¹ Zie DE PAGE, H. en MASSON, J.-P., *o.c.*, nr. 1294, p. 1203; MASSON, J.-P., «Chronique de jurisprudence. Les personnes (1985 à 1990)», *J.T.*, 1991, (417), nr. 147, p. 436. Cf. in een geval van gemeenrechtelijke voogdij over een verlengd minderjarige: Voorz. Aarlen, 25 april 1990, *J.L.M.B.*, 1990, 1208, en *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1991, 125.

⁵² MOUGENOT, R., «La minorité prolongée des arriérés mentaux», *J.T.*, 1973, (476), 477; PAUWELS, J.M., *o.c.*, nr. 30, 697; KEBERS, A., *o.c.*, nr. 7, pp. 353-354.

⁵³ Vaste cassatierechtspraak: Cass., 30 mei 1984, *Arr. Cass.*, 1983-84, 1286.

⁵⁴ TRAEEST, G., «De verlengde minderjarigheid. Rechten en plichten van ouders en voogd», in *Verslag van de studiedag betreffende het statuut van de verlengde minderjarigheid*, NVHVG, Brussel, 5 november 1976, p. 6.

borgen, en geenszins om aan derden-slachtoffers van daden van deze personen in bepaalde gevallen voortaan meer mogelijkheden voor vergoeding van de door hen geleden schade te waarborgen. Ten slotte en vooral is het duidelijk dat de regel van art. 1384, tweede lid, B.W. geenszins de «persoon» van de verlengd minderjarige betreft (wat wel niemand zal betwisten), maar ook niet zijn «goederen», daar de aansprakelijkheid van de ouders die van de minderjarige niet wegneemt, en de regel dus uitsluitend de goederen van de ouders (en van het slachtoffer!) betreft⁵⁵.

Tijdens de voorbereidende werkzaamheden van de wet van 6 juli 1977, waarbij art. 1384, tweede lid, B.W. inzake de ouderlijke aansprakelijkheid werd aangepast, werd door de senaatscommissie voor de Justitie verklaard dat het haar weliswaar niet toekwam om een interpretatie te geven van een andere wet, maar dat zij toch van oordeel was dat de wet op de verlengde minderjarigheid alleen het statuut van de persoon en de goederen van de geestelijk achterlijke heeft geregeld zonder de aansprakelijkheid van de ouders te beogen, zodat art. 1384, tweede lid, B.W. op hen geen toepassing zou vinden⁵⁶.

De rechtspraak heeft deze laatste stelling gevolgd, en is van oordeel dat de ouderlijke aansprakelijkheid niet geldt voor verlengd minderjarigen voor zover dezen een werkelijke leeftijd van meer dan achttien jaar hebben op het ogenblik van de feiten⁵⁷.

38. Vanzelfsprekend zullen de ouders voor het schadeverwekkende gedrag van de verlengd minderjarige wél kunnen worden aangesproken op grond van de artt. 1382-1383 B.W., maar dan rust op het slachtoffer de bewijslast van de nalatigheid van de ouders in het toezicht op de verlengd minderjarige.

C. De adoptie en volle adoptie van de verlengd minderjarige

39. Vanzelfsprekend kan een verlengd minderjarige geadopteerd worden. De voorschriften die de adoptie van een minderjarige beneden de leeftijd van vijftien jaar slechts mogelijk maken met vertegenwoordiging van de adoptandus door zijn ouders, enz. maken deel uit van het onbekwaamheidsstatuut van de minderjarige, en behoren derhalve op de verlengd minderjarige te worden toegepast, ongeacht zijn werkelijke leeftijd⁵⁸.

40. De vraag rijst of een verlengd minderjarige die de effectieve leeftijd van achttien jaar overschreden heeft, nog in aanmerking komt voor *volle adoptie*. Volgens art. 368, § 2, B.W. kunnen slechts diegenen ten volle geadopteerd worden die op het ogenblik van het opstellen van de adoptieakte resp. van het indienen van het verzoekschrift tot gedwongen adoptie, nog minderjarig zijn. Moet men voor de toepassing

van deze bepaling rekening houden met de werkelijke leeftijd van de geestelijk achterlijke, dan wel met zijn gelijkstelling met een minderjarige beneden de vijftien jaar? Met de rechtsleer en een deel van de rechtspraak menen wij dat de kwestie het burgerrechtelijke statuut, de «persoon», van de verlengd minderjarige betreft, zodat aangenomen moet worden dat hij ook na de effectieve leeftijd van achttien jaar ten volle geadopteerd kan worden⁵⁹. Ten onrechte wordt in een recent vonnis van de rechtbank te Antwerpen beslist – zonder enige motivering – dat met de kalenderleeftijd van de adoptandus op het ogenblik van het indienen van het verzoekschrift (het betrof een gedwongen volle adoptie) rekening gehouden moet worden⁶⁰.

Ook wat betreft de volle adoptie van een verlengd minderjarige boven de achttien jaar moet worden aangenomen, om de boven (nr. 26) aangehaalde redenen, dat zoals voor de volle adoptie van een minderjarige de jeugdrechtsbank en niet de burgerlijke rechtbank bevoegd is⁶¹.

D. Werkelijke leeftijd verder bepalend in alle andere rechtsdomeinen

41. De gelijkstelling van de verlengd minderjarige met een minderjarige beneden de vijftien jaar betreft uitsluitend «zijn persoon en zijn goederen», d.w.z. zijn privaatrechtelijk beschermingsstatuut, en geldt niet voor alle andere domeinen van het recht.

Aldus dient met de werkelijke leeftijd van de verlengd minderjarige rekening te worden gehouden voor de volgende materies:

– inzake alle sociale-zekerheidsprestaties: tegemoetkomingen aan minder-validen⁶², bestaansminimum⁶³, enz.; het is bovendien zeker niet de bedoeling van de wet op de verlengde minderjarigheid om de aanspraken van de betrokkenen op sociale prestaties door de toepassing van het statuut te gaan beknotten;

– inzake de toepassing van het Wetboek van de Belgische Nationaliteit⁶⁴; wel kan de verlengd minderjarige overeenkomstig art. 7, eerste lid, Wetboek van de Belgische Nationaliteit voor het verrichten van rechtshandelingen inzake nationaliteit, vertegenwoordigd worden door zijn wettelijke vertegenwoordiger;

– inzake strafrecht en strafvordering: de kennisneming van feiten gepleegd door een feitelijk meerderjarige die verlengd minderjarig verklaard is behoort tot de bevoegdheid

⁵⁹ PAUWELS, J.M., o.c., nr. 39, 702; RIGAUX, F., o.c., nr. 287, p. 153; Jeugdrb. Verviers, 10 maart 1992, *onuitg.*, Rol nr. 38 (volle adoptie van een verlengd minderjarige van 22 jaar).

⁶⁰ Rb. Antwerpen, 4 november 1991, *onuitg.*, ARV 9.876.

⁶¹ Jeugdrb. Verviers, 10 maart 1992, *aangeh.* (impliciet); *contra*: Voorz. Antwerpen, 5 september 1991, *onuitg.*, ARV 9.876 (beschikking overeenkomstig art. 88, § 2, Ger.W.); MOENS, J., VERLYNDE, P. en VERSCHINGEL, L., *Adoptie. Actuele tendensen en internationaal privaatrechtelijke problemen*, Heule, UGA, 1985, p. 40.

⁶² Arbh. Luik, 12 juni 1985, *Jur.Liège*, 1985, 577; *Parl.Vr.Antw.*, 1974-75, Vr. nr. 109, 1 april 1975, p. 1629.

⁶³ Zie SENAËVE, P. en SIMOENS, D., *O.C.M.W. – Dienstverlening en bestaansminimum*, Brugge, Die Keure, 1990, 3e uitg., nr. 12, p. 9.

⁶⁴ *Parl.Vr.Antw., Kamer*, 1984-85, 16 juli 1985, Vr. nr. 247, p. 3903; PAUWELS, J.M., o.c., nr. 47, 705-706.

⁵⁵ VIEUJEAN, E., o.c., nr. 8, pp. 27-28.

⁵⁶ *Gedr.St., Senaat*, 1975-76, nr. 724/2, verslag de Stexhe, pp. 9-10. Ook na de W. 1977 blijft bepaalde rechtsleer de toepasselijkheid van art. 1384, tweede lid, B.W. op de ouders van de verlengd minderjarige voorstaan: KRUIHOF, R., «De buitencontractuele aansprakelijkheid van en voor geesteszieken», *R.G.A.R.*, 1980, nrs. 10179 en 10190, nr. 56, overdruk in *Huldé aan prof. dr. R. Kruihof*, Antwerpen, Maklu, 1992, p. 169.

⁵⁷ Brussel, 5 maart 1986, *R.G.A.R.*, 1987, nr. 11.247.

⁵⁸ Zie PAUWELS, J.M., o.c., nr. 39, 702.

van de strafrechtbanken en niet tot die van de jeugdrechtbank⁶⁵. Bovendien kan het statuut van verlengde minderjarigheid evenmin op andere domeinen van het strafrecht gevolgen hebben; aldus werd terecht geoordeeld dat de verlengde minderjarigheid op zich niet beschouwd kan worden als «overmacht» die het mogelijk zou maken het verval wegens tardiviteit van een tegen een strafvonnis aangewend rechtsmiddel op te heffen⁶⁶;

– inzake het Wetboek der Successierechten, voor het berekenen van de vrijstelling boven het abatement ten gunste van de minderjarige kinderen van de erflater (art. 54, 1°, W. Succ.)⁶⁷.

Afsluitende beschouwing

42. Na twintig jaar toepassing blijkt dat de wet op de verlengde minderjarigheid voor de personen voor wie zij be-

⁶⁵ Luik, 13 april 1978, *Jur.Liège*, 1978-79, 193.

⁶⁶ Corr. Hoei, 18 december 1986, *J.L.M.B.*, 1987, 1188.

⁶⁷ *Parl.Vr.Antw., Kamer*, 1985-86, Vr. nr. 299, 5 augustus 1986, p. 3269.

doeld was, meer dan behoorlijk werkt. Er lijkt weinig reden te zijn om in deze materie wetswijzigingen aan te brengen, behoudens eventueel enkele wetsverduidelijkingen op enkele betwiste punten; maar zelfs deze zijn niet echt nodig gezien de oplossingen voorgestaan door de rechtspraak. Van de andere kant zal nog moeten worden afgewacht wat de mogelijke interferenties zullen zijn op de verlengde minderjarigheid van de invoering door de wet van 18 juli 1991 van het voorlopig bewind. Het is niet uitgesloten dat er thans enkele opheffingen van de staat van verlengde minderjarigheid gevraagd zullen worden overeenkomstig art. 487septies B.W., teneinde aan de mentaal gehandicapte het «soepeler» statuut van de voorlopige bewindvoering te kunnen verschaffen.

Patrick SENAËVE
Instituut voor Familierecht
(K.U.Leuven)

RECHTSpraak

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 21 FEBRUARI 1992

Voorzitter: de h. Soetaert, eerste voorzitter

Rapporteur: de h. WaÛters

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaat: mr. Delahaye

Overeenkomst – Goede trouw – Schadebeding

De artt. 1134 en 1152 B.W. worden geschonden door de rechter die een bedongen wederverhuringsvergoeding slechts ten dele toekent, op de enkele grond dat het beding niet tot gevolg mag hebben dat de bedinger een groter voordeel verwerft dan in geval van normale uitvoering, dat een dergelijk overdreven schadebeding in strijd is met de verplichting de overeenkomst te goeder trouw uit te voeren en dat de rechter een zekere matigingsbevoegdheid dient te bezitten, gebaseerd op de theorie van de gekwalificeerde benadeling.

Van der A. en De K. t/ Faillissement N.V. B.

Gelet op het bestreden vonnis, op 15 november 1990 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen;

...

Over het middel: schending van de artikelen 1108, 1118, 1134, 1152, 1313 en 1760 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het bestreden vonnis, bij wijze van bevestiging van het vonnis a quo, de contractuele wederverhuringsvergoeding van zes maanden huishuur vermindert tot de betaalde huurwaarborg van drie maanden om de motieven: «dat evenwel naar analogie met de rechtspraak inzake contractuele schadebedingen, de onderhavige clausules niet tot gevolg mogen hebben dat de bedinger een groter voordeel verwerft dan in geval van normale uitvoering; dat een dergelijk overdreven schadebeding in strijd is met de verplichting de overeenkomst te goeder trouw uit te voeren; dat de rechter een zekere matigingsbevoegdheid dient te bezitten, gebaseerd op de theorie van de gekwalificeerde benadeling».

terwijl, krachtens art. 1134 B.W., alle overeenkomsten die wettig zijn aangegaan, diegenen die deze hebben aangegaan, tot wet strekken; art. 1152 B.W. anderzijds bepaalt dat, wanneer bij de overeenkomst bedongen is dat hij die in gebreke blijft deze uit te voeren, als schadevergoeding een bepaalde som zal betalen, aan de andere partij geen grotere noch kleinere som kan worden toegekend; benadeling krachtens de artikelen 1118 en 1313 B.W. enkel aanleiding geeft tot vernietiging in de gevallen door de wet bepaald en geen enkele wet deze of enig andere sanctie bv. van matiging regelt bij benadeling n.a.v. een wederverhuringsbeding; het bestreden vonnis bijgevolg, aannemende dat toepassing diende te worden gemaakt ten laste van verweerder van de tussen partijen in geval van contractbreuk bedongen wederverhuringsvergoeding van zes maanden huishuur, enkel op grond van de strijdigheid van deze clausule met de openbare orde de nietigheid ervan vermocht uitspreken, doch de contractueel bedongen schadevergoeding niet mocht verminderen nu

krachtens de hogergenoemde artikelen van het B.W. de rechter geen enkele matigingsbevoegdheid heeft, ook niet in geval van benadeling, zodat het bestreden vonnis, dat het schadebeding beperkt de in het middel geïndiceerde bepalingen schendt :

Overwegende dat het bestreden vonnis aanneemt dat er door de eisers tegenover de P.V.B.A. B. contractueel een «wederverhulingsvergoeding» is bedongen «van zes maanden huur», doch dat het de vordering van de eisers, die strekt tot betaling van die bedongen wederverhulingsvergoeding, slechts gedeeltelijk toewijst op de enkele grond dat «evenwel naar analogie met de rechtspraak inzake contractuele schadebedingen, onderhavige clausules niet tot gevolg mogen hebben dat de bedinger een groter voordeel verwerft dan in geval van normale uitvoering...», dat «een dergelijk overdreven schadebeding in strijd is met de verplichting de overeenkomst te goeder trouw uit te voeren» en dat «de rechter een zekere matigingsbevoegdheid dient te bezitten, gebaseerd op de theorie van de gekwalificeerde benadeling...»;

Dat het vonnis de uitvoering te goeder trouw van de overeenkomst niet aan concrete feiten toetst ;

Overwegende dat contracterende partijen kunnen afwijken van de schaderegeling bepaald in artikel 1760 van het Burgerlijk Wetboek en dat zij de wederverhulingsvergoeding forfaitair kunnen bepalen ;

Overwegende dat, naar luid van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek, de overeenkomsten die wettig tussen partijen zijn aangegaan, hen tot wet strekken ;

Overwegende dat in het geval dat in de overeenkomst is bedongen dat de partij die in gebreke blijft als schadevergoeding een bepaalde som zal betalen, naar luid van artikel 1152 van hetzelfde wetboek, aan de andere partij geen grotere noch kleinere som kan worden toegekend ;

Overwegende dat het bestreden vonnis, dat om de aangehaalde redenen de overeengekomen vergoeding slechts ten dele toekent, de artikelen 1134 en 1152 van het Burgerlijk Wetboek schendt ;

Dat het middel in zoverre gegrond is ;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 4 MEI 1992

Voorzitter-rapporteur : de h. Rauws

Openbaar ministerie : de h. Lenaerts, procureur-generaal
Advocaat : mr. Bützler

Arbeidsongeval – Toepassingsfeer – Zeelieden – Vissersvaartuig onder vlag van E.G.-Lid-Staat

De zeeman die zijn woonplaats in België heeft, werkzaam is aan boord van een vissersvaartuig dat niet onder Belgische vlag vaart maar onder die van een ander E.G.-Lid-Staat, en beloond wordt door een onderneming die haar zetel in België heeft, kan niet worden uitgesloten van de toepassing van de Arbeidsongevallenwet.

Fonds voor Arbeidsongevallen t/ D.

Gelet op het bestreden arrest, op 9 juni 1988 door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge, gewezen ;

Gelet op het arrest van het Hof van 18 juni 1990 ;

Gelet op het arrest van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen van 4 oktober 1991 in de zaak C - 196/90 ;

Over het middel aangehaald in het arrest van het Hof van 18 juni 1990 ;

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest ervan uitgaat dat de getroffen, P.A., zijn woonplaats in België had, werkzaam was aan boord van een vissersvaartuig dat onder Engelse vlag voer, en beloond werd door een onderneming die haar zetel in België had ;

Overwegende dat uit de artikelen 58, § 1, 1°, juncto 76, § 1, 4°, en § 2, van de Arbeidsongevallenwet volgt dat deze wet geen toepassing vindt op zeelieden varende ter visserij op een vaartuig dat, zoals te dezen, niet onder Belgische vlag vaart ;

Overwegende evenwel dat het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, in zijn arrest van 4 oktober 1991 in de zaak C - 196/90, Fonds voor Arbeidsongevallen tegen D. c.s., bij de uitlegging van artikel 14, lid 2, sub c, van de verordening (EEG), nr. 1408/71, in de versie die gold in februari 1980, voor recht heeft verklaard : «Artikel 14, lid 2, sub c, van verordening (EEG), nr. 1408/71, in de versie die gold in februari 1980, moet aldus worden uitgelegd, dat het tot gevolg heeft dat aan de aldaar bedoelde personen of hun rechthebbenden niet kan worden tegengeworpen : a) een bepaling van de toepasselijke wettelijke regeling van een Lid-Staat volgens welke de aansluiting bij het aldaar bedoelde stelsel van sociale zekerheid afhankelijk is van de voorwaarde, dat een schip aan boord waarvan de werknemer werkzaam is, onder de vlag van die Lid-Staat vaart ;

Overwegende dat de artikelen 58, § 1, 1°, en 76, § 1, 4°, en § 2, van de Arbeidsongevallenwet derhalve niet kunnen worden toegepast, in zoverre zij de toepassing van die wet uitsluiten ten aanzien van zeelieden, op grond dat zij deel uitmaken van de bemanning van een schip dat niet onder de Belgische vlag vaart ;

Dat het onderdeel faalt naar recht ;

...

NOOT – 1. In verband met de uitlegging van de artikelen 13, lid 2, c, en 14, lid 2, c, van de E.E.G.-verordening nr. 1408/71 en het in het geannoteerde arrest vermelde cassatiearrest van 18 juni 1990, zie Cass., 18 juni 1990, A.C., 1989-90, nr. 601.

2. Zie ook het K.B. van 8 juli 1992 (B.S., 30 september 1992), genomen ter uitvoering van art. 76, § 3, 1°, A.O.W.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 5 JUNI 1992

Voorzitter : mevr. Baeté-Swinnen

Rapporteur : de h. Verougstraete

Openbaar ministerie : de h. D'Hoore

Advocaat : mr. Delafontaine

Inkomstenbelastingen – Niet aangegeven belastbare inkomsten – 1. Bijzondere aanslagtermijn – 2. Bewijskrachtige gegevens

1. Art. 263, § 1, 4°, W.I.B. verbiedt het bestuur niet de aanslag vast te stellen met inachtneming van de erin voorgeschreven aanslagtermijn te rekenen vanaf het ogenblik waarop bewijskrachtige gegevens het bestaan van niet aangegeven inkomsten uitwijzen, zelfs als de in art. 259 bedoelde termijn niet verstreken is.

2. De omzet die met instemming van de belastingplichtige door het bevoegde bestuur na een controle wordt vastgesteld, is een bewijskrachtig gegeven in de zin van art. 263, § 1, 4°, W.I.B.

R. en D. t/ Belgische Staat

Gelet op het bestreden arrest, op 13 november 1990 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

Gelet op het verzoekschrift tot cassatie, dat aan dit arrest is gehecht en daarvan deel uitmaakt;

Overwegende dat het arrest constateert: 1. dat de voorziening betrekking heeft op het aanslagjaar 1981; 2. dat het bestuur op 13 april 1984 een bericht van wijziging heeft gestuurd, waarbij ter kennis werd gebracht dat, met toepassing van artikel 263, § 1, 4°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, op grond van bewijskrachtige gegevens die uitwijzen dat belastbare inkomsten niet werden aangegeven in de loop van één der vijf jaren voor het jaar waarin het bestuur kennis krijgt van die gegevens, de nettowinst zou worden verhoogd tot 430.807 fr.; 3. dat het bestuur kennis kreeg van die gegevens op 1 september 1983;

Over het eerste middel:

Overwegende dat het middel betoogt dat het bestuur geen toepassing mocht maken van artikel 263, § 1, 4°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, nu de termijn van drie jaar bepaald in artikel 259, eerste lid, van hetzelfde wetboek nog niet was verstreken toen het kennis kreeg van de bedoelde gegevens;

Overwegende dat artikel 263, § 1, 4° luidt: «De belasting of de aanvullende belasting mag worden gevestigd, zelfs nadat de in artikel 259 bepaalde termijn is verstreken ingeval: (...) bewijskrachtige gegevens uitwijzen dat belastbare inkomsten niet werden aangegeven in de loop van één der vijf jaren voor het jaar waarin de Administratie kennis krijgt van die gegevens»;

Dat de genoemde wetsbepaling het bestuur niet verbiedt de aanslag vast te stellen met inachtneming van de erin voorgeschreven bijzondere aanslagtermijn te rekenen vanaf het ogenblik waarop bewijskrachtige gegevens het bestaan van niet aangegeven inkomsten uitwijzen, zelfs als de termijn bedoeld in artikel 259 alsdan nog niet verstreken is;

Dat het gebruik van de woorden «zelfs nadat de in artikel 259 bepaalde termijn is verstreken» aantoont dat die laatste termijn onverschillig is voor de toepassing van artikel 263 en dat de wetgever voor de gevallen bepaald in dit artikel een van artikel 259 losstaande regeling heeft uitgewerkt;

Dat het middel faalt naar recht;

Over het tweede middel:

Overwegende dat het arrest vaststelt dat «de eisers niet betwisten dat, naar aanleiding van een controle door de

diensten van de BTW, een meeromzet werd vastgesteld van 200.000 fr.; dat dit gebeurde in gemeenschappelijk akkoord; dat te dezen het akkoord tot stand kwam naar aanleiding van een controle, zodat daaruit blijkt dat de inhoud ervan werd bevestigd door de gedane vaststellingen en dat het akkoord ook niet werd aangevochten»;

Overwegende dat de omzet, die met instemming van de belastingplichtige door het bevoegde bestuur na een controle wordt vastgesteld, een bewijskrachtig gegeven is in de zin van artikel 263, § 1, 4°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

...

HOF VAN BEROEP TE GENT

3e KAMER – 6 FEBRUARI 1992

Voorzitter: de h. Dooms

Raadsheren: de hh. Debruyne en Beaucourt

Openbaar ministerie: de h. Schins

Advocaten: mrs. Meyns, Couvreur, Verhaeghe en Verstringhe

Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Sport – Fout in het voetbalspel – Risicoaanvaarding – Bewijsmiddelen – Video-opnamen

Risicoaanvaarding kan alleen in aanmerking worden genomen als fout van het slachtoffer. De aanvaarding van een zeker risico van het voetbalspel door het slachtoffer doet de zorgvuldigheidsnorm dus niet verdwijnen. De in sportwedstrijden in acht te nemen zorgvuldigheidsnorm is echter niet dezelfde als in het algemeen maatschappelijk verkeer. Bij de beoordeling van de strafbaarheid en het burgerrechtelijk foutkarakter van een speelfout in een voetbalmatch dient de rechter na te gaan of de betrokkene gehandeld heeft zoals een normaal zorgvuldige speler in dezelfde omstandigheden gehandeld zou hebben. De naleving van de zorgvuldigheidsnorm geldt des te meer voor een prof-voetballer die de limieten van zijn eigen mogelijkheden en van de toegepaste technieken beter kent of dient te kennen dan een amateur-voetballer.

Video-opnamen kunnen als bewijsmiddel gelden in strafzaken.

L. t/ D. en K.S.V. W.

I. Strafrechtelijk

...

1. Feitelijke gegevens

In de loop van de competitiewedstrijd in eerste nationale tussen de thuisploeg S.V. W. en de bezoekende ploeg S.C. A. op 11 april 1987 te W., heeft de speler L. verwondingen, nl. een open beenbreuk, opgelopen, hem toegebracht door de speler D., thans beklaagde, ten gevolge van een lichamelijk contact tussen beide spelers.

...

Onder de gegevens die door het gerechtelijk onderzoek werden opgeleverd en aan de beoordeling van het Hof zijn onderworpen dienen inzonderheid te worden vermeld:

a. De verklaringen van scheidsrechter La. en lijnrechter De R.

La. geeft in het scheidsrechtersverslag een bondige uiteenzetting van de oorzaken van de uitsluiting van speler D.: «Een speler van W. geeft een voorzet aan speler D. Deze voorzet blijkt te kort. Speler L. tracht deze bal te bemachtigen. Vaststellend dat hij te laat bij de bal zal zijn gaat speler D. met de linkervoet over de bal heen en trapt op het been van zijn tegenspeler. Het was voor mij duidelijk dat speler D. de bal niet speelde doch duidelijk de tegenspeler wou beletten de bal te spelen. Dat de gevolgen zo erg zouden zijn kon niemand voorspellen. Speler L. werd afgevoerd.»

Scheidsrechter La. preciseert tijdens zijn verhoor dat hij zich tijdens de bewuste fase tussen D. en L. op ongeveer 15 m van beide spelers bevond, hij goed kon zien dat de mogelijkheid bestond dat L. vlugger bij de bal zou zijn dan D., deze laatste inderdaad te laat kwam bij de bal, met de linkervoet over de bal ging en bij het neerkomen met de voet terecht kwam op het been van L.

La. nuanceert het in zijn scheidsrechtersverslag gebruikte woord «trapt» dat gezien moet worden in de context en waarmee hij bedoelt «het neerkomen op het been van de tegenspeler». Voorts verduidelijkt scheidsrechter La. dat D. toen de bal speelde doch door zijn foutieve daad belette dat L. de bal speelde.

Tijdens de procedure voor het Sportcomité heeft hij op de vraag of de bewuste fout door D. moedwillig en opzettelijk is gebeurd met het oogmerk het been te trappen van L. met de breuk als gevolg, ontkennend geantwoord. Volgens La. was het een zware fout, bestraft zoals voorgeschreven (rode kaart: uitsluiting).

Met betrekking tot zijn beslissing van uitsluiting verklaarde La. dat hij onmiddellijk na de fout iets heeft horen kraken bij L. waaruit hij kon afleiden dat er iets gebroken moest zijn, waarop hij eerst de spelers verzocht L. te laten liggen (beenbreuk) om vervolgens D. uit een groepje spelers te verwijderen en hem de rode kaart te tonen.

Ten slotte verklaarde La. dat er voorafgaand aan het treffen D./L. geen moeilijkheden geweest zijn tussen beide spelers.

In zijn verklaring onder ede ter terechtzitting van de rechtbank getuigde La. dat D. een spelfout maakte van die aard dat een rode kaart gewettigd was, en op interpellatie, dat in de bewuste fase beide spelers naar de bal togingen.

In zijn verklaring relateerde De R., eerste lijnrechter, die zich op het ogenblik van de bewuste spelfase op circa 8 m van de spelers bevond, dat voorafgaand aan de fout, D. de bal toegespeeld kreeg en talmde om de bal te ontzetten tot hij werd aangevallen, loyaal en correct, door L. Dan heeft D. over de bal heen getrapt waarbij hij terecht kwam op het been van L., die onmiddellijk kreunend op het gras neerviel.

De scheidsrechter floot onmiddellijk. Volgens lijnrechter De R. was er geen opzet mee gemoeid van de kant van D. maar het was wel een spelfase die een dergelijke fout heeft uitgelokt zodat de scheidsrechter terecht de rode kaart toonde aan D. nadat het ontstane tumult van de toeschouwers enigszins was geluwd. De fout van D. beschouwt hij geenszins als een zogenaamde opzettelijke «doodschop» of een opzettelijke trap aan zijn belager, maar wel als een fout buiten de normen van het voetbalspel, resulterend in een logische uitsluiting.

Ter terechtzitting van de rechtbank heeft De R. onder ede nog een en ander verduidelijkt, o.m. op interpellatie van de partijen: zijn verklaring dat D. heeft getalmd en gewacht om de man te spelen in plaats van de bal, moet geïnterpreteerd worden in het kader van de hiervoor gebruikte voetbaltermen. Dit spelgedrag was aan de kant van D. foutief en wettigde een rode kaart.

Volgens De R. was er aan de kant van D. geen intentionele manslag, omdat hier duidelijk de bal binnen spelbereik was, doch de fout door D. begaan behoort niet tot de normale norm van het voetbalspel en wettigde een rode kaart.

Een soortgelijke fout (met de voet over de bal gaan in de vermelde omstandigheden) is volgens De R. een van de tien zware fouten, te bestraffen met een gele of een rode kaart en een rechtstreekse vrije trap. Het al dan niet geven van een rode kaart is een appreciatie van de scheidsrechter zelf en deze kan beïnvloed worden door de gevolgen, nl. als de speler al dan niet verder kan spelen.

Ten slotte gaf de getuige te kennen dat hij zich enkel had uitgesproken over normen in het kader van het voetbalspel en de bewuste fout zich voordeed bij een balbetwisting.

b. De verklaringen van L. en D.

L. verklaarde aan de gerechtelijke politie dat hij door de speler D. werd aangetrapt doordat deze met de voet vooruit, over de bal, op zijn steunbeen terecht kwam. Volgens hem gaat het hier om een zeer zware fout, zoniet de zwaarste fout die door een voetballer begaan kan worden. In zijn optiek gaat het om een opzettelijke fout die door de scheidsrechter passend werd gesanctioneerd door de uitsluiting (rode kaart). Ten gevolge van deze trap heeft hij een dubbele open beenbreuk opgelopen.

Tijdens zijn politioneel verhoor geeft D. uitleg over de bewuste spelfase en de aangeklaagde foutieve handeling en deelde hieromtrent zijn persoonlijke visie en verweer mee:

Rond de 20e minuut van de eerste speelhelft kreeg hij de bal toegespeeld van speler M., doch de «pass» was iets te zacht, waardoor hij naar de bal moest toegaan met de bedoeling in balbezit te komen en te blijven om verder te kunnen uitverdedigen. Bij dit maneuver plaatste hij zijn linkervoet over de bal om hem mee te nemen en te vertrekken. Hij draaide weg en was zich van geen tegenstander bewust in de nabijheid. Toen hij enkele passen verder was met de bal, hoorde hij roepen en tieren en besefte toen nog niet wat er gebeurd was. Hij is op zijn stappen teruggekeerd en zag L. op de grond liggen, gewond aan het been. Toen het tumult wat gekalmeerd was, werd hem door de scheidsrechter La. – blijkbaar na het zien van de verwonding die L. had opgelopen – de rode kaart getoond. Het contact met L. past volgens D. in het kader van het voetbalspel. Hij ziet zijn tussenkomst niet als een fout, wel als een onderdeel van balbescherming en het betrof zeker geen opzettelijke fout.

c. De verklaringen van spelers van A.

Daar deze verklaringen werden afgelegd bijna twee jaar na de feiten moet rekening worden gehouden met het gegeven dat de precieze details niet meer zo accuraat in het geheugen liggen, mede met de mogelijke subjectieve zienswijze naargelang de ploeg waarvan men deel uitmaakte (deze opmerking geldt evenzeer voor andere verklaringen: infra sub d).

Speler J. bevond zich op ongeveer 20 à 30 m van de plaats van het gebeuren. Hij heeft het contact tussen de spelers L. en D. gezien, doch kan niet zeggen of er bij D. opzettelijk-

heid mee gemoeid was. Hij zag dat ze samen in duel gingen, maar wat er precies rond de bal is gebeurd, kon hij vanop de plaats waar hij zich bevond niet opmerken. Hij kon niets inbrengen wat zou wijzen op een agressieve houding van D. bij de aanvang van het duel.

Speler Van T. stond een 30-tal meter van de bewuste spelfase en had een goed uitzicht op het gebeuren. Hij heeft opgemerkt dat D. over de bal heen stapte en het been van L. raakte. Wat het eventuele opzet bij D. betreft kan hij geen uitsluitel geven, daar hij niet weet wat de juiste bedoeling was van de beweging die D. maakte.

Speler G. stond een 5-tal meter van beide spelers verwijderd op het ogenblik van het contact en kon duidelijk zien wat er gebeurde. D. is naar zijn mening te hard in zijn tackling op L. ingegaan en heeft de bal niet geraakt, enkel het been van L. Hij kan onmogelijk zeggen of de blessure opzettelijk werd toegebracht («weet immers niet wat er op dat moment in het hoofd van D. omging»), doch volgens hem is D. wel te hard ingegaan op L., wat steeds een risico op blessure inhoudt.

d. Verklaringen van M. en H.

M., aanvoerder van de ploeg van W., verklaarde dat zijn «pass» (toespelen van de bal naar D.) niet perfect was, zodat D. in duel kwam met L. D. trachtte de bal te beschermen op zijn aangeboren manier die hij trouwens op training frequent demonstreerde, nl. de voet voor de bal plaatsen. Voor een dergelijke manier van spelen zou D. voordien nog zijn bestraft met een fout. Van opzettelijkheid is er volgens M. geen sprake. Het is uitgesloten dat de fout van D. om een zogenaamde «doodschop» zou gaan.

H., trainer van K.S.V. W., die in de «dug-out» (schuilplaats voor trainers, verzorgers) zat op ongeveer 15 meter van de bewuste spelfase zag dat D. de bal te kort toegespeeld werd van M., dat D. ter bescherming van de bal zijn voet over de bal plaatste en zijn lichaam tussen bal en tegenstrever draaide. Deze beweging heeft hij D. honderden keren zien doen op training zonder contacten of gevolgen, waarbij hij steeds, door zijn mindere technische vaardigheid, de bal viseerde en meestal zijn tegenstrever niet zag.

Volgens H. is het van belang aan te halen dat, in het tactisch plan van de wedstrijd, D. diende te zorgen voor de bewaking van de speler K. van A., zodat de ontmoeting L./D. toevallig was.

H. is van mening dat er van een opzettelijke fout geen sprake kan zijn en het gaat om een samenloop van omstandigheden met nadelige gevolgen voor L. Het schuin toegestoken been van L. zou volgens hem in feite gewerkt hebben als een hefboomarm. Hij is er bovendien van overtuigd dat de scheidsrechter, zonder de blessure van L., geen fout gefloten zou hebben...

e. Beslissing van het Sportcomité

Het comité van de Koninklijke Belgische Voetbalbond heeft op 29 april 1987, na de scheidsrechter L. en de speler D. te hebben gehoord, de beslissing genomen D. voor vier speeldagen (vier weken) te schorsen.

f. Videobeelden

Met herhaling van de conclusie neergelegd ter terechtzitting van de rechtbank, laat de verdediging andermaal haar bezwaren kennen tegen het vertonen van de door de B.R.T. opgenomen videobeelden, hierbij beklemtonend dat videobeelden door geen enkel wetboek als bewijsmiddel worden erkend...

Terecht heeft de eerste rechter, in antwoord op dat verweer, geoordeeld dat, teneinde zowel het materiële als het morele bestanddeel van de ten laste gelegde feiten te kunnen achterhalen, de videobeelden, die een getrouwe weergave van de feiten zijn, de rechtbank hierbij behulpzaam kunnen zijn om de waarheid te kunnen achterhalen.

De videobeelden van de B.R.T., in beslag genomen door de onderzoeksrechter, achtte de eerste rechter met reden voldoende, zodat niet werd ingegaan op het verzoek van partijen om nog andere beelden te vertonen.

Ten overvloede mag worden gesteld dat in beginsel in het strafrecht alle bewijsmiddelen en -technieken zijn toegelaten. Waar de wet geen bijzonder bewijsmiddel voorschrijft, oordeelt de rechter soeverein over de voor hem aangebrachte bewijzen, zowel uitgaande van de vervolgende partij als van de verdachte of burgerlijke partij, met dien verstande evenwel dat de bewijzen regelmatig ingewonnen moeten zijn, d.i. in overeenstemming met de wettelijke voorschriften, de beginselen die de strafrechtspleging beheersen en de algemene rechtsbeginselen, en dat deze bewijzen onderworpen moeten worden aan de tegenspraak van de partijen.

Zulks is te dezen onbetwistbaar het geval. De video-opname door de B.R.T. ter beschikking gesteld van de onderzoeksrechter, geeft een objectief beeld van de bewuste spelfase. Dit beeldmateriaal geeft de strafrechter de kans de onderscheiden verklaringen ook te toetsen aan de beelden, mede deze beelden met de andere bewijselementen te evalueren.

Dat de bewuste videobeelden, benevens op normale snelheid, ook vertraagd werden weergegeven, kan de rechten van de verdediging niet krenken daar de enige betrachting hierbij is de bewegingen van de spelers L. en D. in de bewuste spelfase zo optimaal mogelijk te beoordelen.

Om die bewuste spelfase, het optreden en het ten laste gelegde feit bij D. «in concreto» te beoordelen, is geenszins vereist dat de volledige videoband, vanaf het begin van de wedstrijd tot en met de gewraakte fase, d.i. ongeveer 20 minuten, wordt vertoond. Over het verloop van de wedstrijd tot op dit ogenblik en het spelgedrag van de spelers D. en L. werden overigens nuttige inlichtingen verstrekt.

Ten slotte zij opgemerkt dat de verdediging zelf in haar verweermiddelen argumenten aanvoert met verwijzing naar de vertoonde videobeelden.

2. In rechte

a. Omtrent de telastlegging «toebrengen van opzettelijke slagen of verwondingen met ziekte of ongeschiktheid tot persoonlijke arbeid tot gevolg»

Het opzet vereist door artikel 392 e.v. van het Strafwetboek is niet de bepaalde wil het uit de slagen en verwondingen voortgevloeide nadeel te berokkenen, het oogmerk om te schaden; het is de wil andermans persoon aan te randen.

Het is aan de feitenrechter op grond van de beoordelings-elementen opgeleverd door het onderzoek, te oordelen of een slag (trap) al dan niet «opzettelijk» is toegebracht.

Uit de gegevens van het strafdossier, inzonderheid uit de verklaringen van de scheids- en grensrechter hiervoor aangehaald, kan niet worden afgeleid dat de beklaagde D. in de bewuste spelfase van de voetbalwedstrijd het oogmerk had de tegenstrever L. te raken.

De beeldopname geeft hieromtrent evenmin uitsluitel.

Het Hof is van oordeel dat het ten laste gelegde feit omschreven als het toebrengen van opzettelijke letsels in de zin van artikel 392 e.v. van het Strafwetboek, als bedoeld in de beschikking van verwijzing en de dagvaarding, niet bewezen is.

b. Omtrent de telastlegging «toebrengen van onopzettelijke slagen of verwondingen»

Het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg bedoeld in artikel 418 van het Strafwetboek omvat alle vormen van de fout, hoe licht ze ook zij, doch er moet een oorzakelijk verband bestaan tussen de slagen of verwondingen en het als fout ingeroepen gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg.

De feitenrechter beslist op onaantastbare wijze, in feite, of een daad ten laste gelegd van de verdachte, een gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg uitmaakt.

Om te bepalen of een speler aansprakelijk is voor de verwondingen die een andere speler tijdens een sportwedstrijd heeft opgelopen, moeten de daden van die speler beoordeeld worden op grond van de beoefende sport, rekening houdende met de risico's inherent aan die sport, met dien verstande dat elke deelnemer aan een sportwedstrijd verplicht is zowel de algemene regels van voorzichtigheid als die van de sport die hij beoefent, in acht te nemen.

In de beoefening van het spel dient de voetballer bepaalde gemeenrechtelijke normen, in het bijzonder de zorgvuldigheidsnorm, na te leven.

In de onderhavige zaak dient derhalve te worden onderzocht in welke mate de voetballer D. een fout heeft begaan die een normaal zorgvuldige speler niet zou begaan.

Namens de beklagde wordt beweerd dat het overtreden van de spelregels op zichzelf niet volstaat om tot een misdrijf te kunnen besluiten, er nl. in de eerste plaats bewezen moet worden, het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg, en het daarbij vaststaand is dat deze voorzichtigheids- en/of zorgvuldigheidsplicht genuanceerd moet worden in het kader van de professionele eersteklassevoetbal, in een zeer belangrijke match, in een eivol gevuld en sfeervol stadion, etc.

In dezelfde gedachtenlijn wordt met verwijzing naar het getuigenis van grensrechter De R. «dat de door D. begane speelfout (jammer genoeg) regelmatig voorkomt», betoogd dat deze fout derhalve behoort tot de normale risico's welke inherent zijn aan het beoefenen van de voetbalsport. Dit zou dan betekenen «dat ook de spelregels die tot doel hebben ruw spel te voorkomen, onvermijdelijk in de hitte van de strijd overtreden worden, of anders uitgedrukt, dat de loutere overtreding van de spelregel niet volstaat of althans niet van beslissend belang is voor de bepaling van de burgerlijke fout» (laat staan van het misdrijf) («Risico-aanvaarding, een nieuwe uitsluitingsgrond van extra-contractuele aansprakelijkheid?» – N. Geelhand, *R.W.*, 1981-82, 1947).

Alvorens nader de door de beklagde D. begane speelfout te beoordelen naar vormen van het gemene recht, komt het noodzakelijk voor vooraf de onderliggende rechtsgrond van de figuur «risicoaanvaarding» te situeren.

Het Hof houdt het in dezen bij de strekking gehuldigd door de meerderheid van de rechtsleer en rechtspraak, nl. dat risicoaanvaarding alleen kan worden weerhouden als fout van het slachtoffer.

Risicoaanvaarding impliceert dat het genomen risico bijzonder groot, abnormaal of excessief is, en niet behoort tot de gewone risico's die door een ieder dagdagelijks worden genomen.

Niettemin staat vast dat de in sportwedstrijden in acht te nemen zorgvuldigheidsnorm niet dezelfde is als in het algemeen maatschappelijk verkeer.

De normaanpassing vindt haar oorsprong in de specifieke omstandigheden en regels van het spel waaraan de sportbeoefenaar deelneemt en waarin hij aanvaardt om zich te begeven.

Deze aanvaarding betekent slechts dat men zich, zoals in casu, vrijwillig begeeft in een voetbalwedstrijd, waar de risico's hoger ligt dan in het gewoon maatschappelijk verkeer en waar derhalve iedere speler, tot op zeker hoogte, de kans aanvaardt om geblesseerd te worden.

De in acht te nemen zorgvuldigheid komt hierdoor wel anders te liggen, doch verdwijnt niet: zoals hierboven reeds geponeerd dient de fout van de sportbeoefenaar immers te worden beoordeeld in functie van enerzijds de spelregels, en anderzijds het criterium van de normaal zorgvuldige speler in dezelfde omstandigheden.

Bij toepassing van deze criteria dient allereerst te worden gesteld dat de beklagde D. de toepasselijke spelregels grove heeft overtreden.

Tegen de feiten in houdt de beklagde staande dat zijn fout op de tegenspeler L. een normale speelfout was en hij «op een normale wijze heeft deelgenomen aan het voetbalspel» (zie supra: feitenrelaas en conclusie).

De fout begaan door D. werd door de scheidsrechter en de grensrechter beoordeeld als een zware fout in het voetbalspel. Deze fout werd dan ook onmiddellijk bestraft met een rode kaart, de zwaarst mogelijke sanctie van uitsluiting, en naderhand nog, ingevolge de beslissing van het Sportcomité, met een schorsing van vier weken.

Heeft speler D. bij zijn foutieve tussenkomst in de bewuste spelfase de in het voetbalspel in acht te nemen concrete zorgvuldigheidsnorm nageleefd?

De verklaringen onder ede van de scheidsrechter en de grensrechter, mede de videobeelden die deze getuigenissen duidelijk ondersteunen, laten er geen twijfel over bestaan dat de ruwe en foutieve tussenkomst van de beklagde, die erin bestond op een ogenblik dat de tegenspeler L. de kans zag de bal te interceperen, over de bal heen te trappen «om de bal af te scherpen» en hierbij met de voet terecht te komen op het steunbeen van L., moet worden beschouwd en geëvalueerd als een zware fout «buiten de normen van het voetbalspel», resulterend in een logische uitsluiting.

Precies deze foutieve trap van speler D. over de bal heen op of terechtkomend op het steunbeen van de tegenspeler L. (G. gewaagt van een harde tackle) op het ogenblik dat deze de kans zag de bal te interceperen, is het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg dat de beklagde ten laste wordt gelegd.

Beweren dat de speler D. op de hem aangeboren wijze de bal poogde te beschermen bij een balbetwisting, dat bovendien rekening moet worden gehouden met de ruwheid van het eersteklassevoetbal, met de inzet van scherp getrainde beroepsspelers die spelen voor peperdure premies, met een gevuld sfeervol stadion, in een belangrijke wedstrijd, is te dezen niet dienend in zover hierbij wordt voorbijgegaan aan de kernvraag of de beklagde in de bewuste spelfase al dan niet de voorzichtigheids- en voorzorgsmaatregelen heeft genomen die, onder dezelfde feitelijke omstandigheden, van een normaal voorzichtige speler konden worden verwacht.

Er anders over oordelen zou een vrijeleide geven voor toenemend «voetbalgeweld» en verminderend normenbesef.

Zoals boven is uiteengezet, is het Hof van oordeel dat de beklagde door zijn foutief optreden in de bewuste spelfase de zorgvuldigheidsnorm in het voetbalspel niet heeft nageleefd.

Anders dan wordt beweerd door de verdediging, geldt de naleving van de zorgvuldigheidsnorm des te meer voor een profvoetballer die de limieten van zijn eigen mogelijkheden en van de toegepaste technieken beter kent of beter dient te kennen dan een amateur-voetballer.

Het ten laste gelegde feit omschreven als een overtreding van artikel 418 en artikel 420 van het Strafwetboek, nl. het onopzettelijk toebrengen van slagen of verwondingen aan de burgerlijke partij, is derhalve voor het Hof ten laste van de beklagde bewezen gebleken.

Gelet op de bijzondere omstandigheden waarin het ten laste gelegde feit zich heeft voorgedaan, mede het onberispelijk gerechtelijk verleden van de beklagde, is een matige geldboete, die hierna zal worden bepaald, een passende bestraffing.

II. Civielrechtelijk

Ten gevolge van de door D. gepleegde strafbare daad liep de burgerlijke partij L. een dubbele beenbreuk op. Hij diende verschillende operaties te ondergaan, heeft veel pijn en smarten moeten doorstaan en bleef een lange periode volledig arbeidsongeschikt.

Benevens de morele schade leed de burgerlijke partij L. een niet onbelangrijke materiële schade.

Het hiervoor beoordeeld foutief gedrag van de speler D. is alleen de oorzaak van de schade. De speler L. heeft geen fout begaan waardoor hij eventueel zelf zou moeten instaan voor een gedeelte van de door hem geleden schade.

Volgens de getuigenissen van de scheidsrechter en de grensrechter, duidelijk bevestigd door de videobeelden, heeft de speler L. zich in de bewuste spelfase correct gedragen. Hij diende allerminst het buiten de zorgvuldigheidsnorm vallende, onrechtmatig optreden van de tegenspeler D. te verwachten.

Er wordt niet betwist dat speler D., als beroepsvoetballer, verbonden is met K.S.V. W. door een arbeidsovereenkomst en de fout werd begaan tijdens de uitoefening van zijn beroepsactiviteit.

Het is derhalve terecht dat de burgerlijke partij L., op grond van artikel 1384 van het Burgerlijk Wetboek, de rechtstreeks gedaagde K.S.V. W. eveneens aansprakelijk acht en de veroordeling in solidum vordert van de beklagde en de K.S.V. W. tot de aan haar toekomende schadevergoeding.

Het door de burgerlijke partij gevorderd geneeskundig deskundigenonderzoek is noodzakelijk, teneinde te bepalen welke de precieze gevolgen zijn geweest van de haar toegebrachte verwondingen, om alsdan, na indiening van het verslag, haar aanspraken op definitieve wijze te kunnen begroten.

Nu zoals hierna zal worden bepaald de door het Hof aangestelde geneesheer-deskundige indien nuttig of nodig een beroep zal mogen doen op meer of andere gespecialiseerde geneesheren, acht het Hof het niet noodzakelijk een college van deskundigen aan te stellen.

In afwachting van de indiening van het verslag van het deskundigenonderzoek wordt wegens alle schade, hic et nunc, een provisie toegekend van 750.000 frank.

NOOT – Enkele rechtstheoretische en civielrechtelijke bedenkingen bij «voetbal en aansprakelijkheid»

1. Tijdens de voetbalwedstrijd W.-A. op 11 april 1987 trapte D., speler van W., over de bal heen met de bedoeling om de aanstormende A. speler L. van de bal te houden. Zijn voet kwam echter neer op het steunbeen van zijn tegenspeler. L. liep hierdoor een dubbele open beenbreuk op. D. kreeg een rode kaart en later een schorsing van vier weken. Als gevolg van de beenbreuk heeft L. geen professioneel voetbal op eerste-klasse-niveau meer kunnen spelen.

Met het oog op het verkrijgen van een vergoeding voor de erg grote schade die aldus werd opgelopen, diende L. in oktober 1988 een klacht in met burgerlijke-partijstelling voor de onderzoeksrechter. Na verwijzing naar de correctionele rechtbank werd D. op 13 juni 1990 vrijgesproken «wegens het ontbreken van het moreel bestanddeel van het ten laste gelegde feit». Het geannoteerde arrest van het Hof van Beroep te Gent acht de feiten thans wel strafbaar en veroordeelt D. tot een geldboete van 50 fr. (x 60). Civielrechtelijk wordt de vordering tegen D. en tegen K.S.V. W. ontvankelijk en gegrond verklaard en worden zij in solidum veroordeeld tot betaling van een provisie van 750.000 fr. Een deskundige wordt aangesteld om de omvang van de lichamelijke schade en de arbeidsongeschiktheid te bepalen. Tegen het arrest is cassatieberoep ingesteld door D. en door K.S.V. W.

De uitspraak kreeg nogal wat aandacht in de pers, en heeft met name in kringen van de voetbalbond opschudding veroorzaakt. Deze acht de uitspraak een aanslag op de voetbalsport en vreest dat de gevolgen niet te overzien zijn. Volgens de Bond zou het de hoogste tijd zijn voor de oprichting van specifieke sportrechtbanken.

2. In de loop van de laatste jaren zijn herhaaldelijk conflicten gerezen tussen regels van sportverenigingen en regels van «statelijk recht», waarbij soms zelfs sancties aan spelers en of clubs werden opgelegd omdat zij beslissingen van de sportvereniging of sportfederatie bij een rechtbank hadden aangevochten. Deze scherpe conflicten lijken wat te zijn geluwd doordat de bestuursleden van beslissingsorganen in sportbonden zich willens nillens hebben moeten neerleggen bij de macht van de staat om hen ertoe te dwingen binnen de substatelijke rechtsorde van een sportvereniging bepaalde statelijke of bovenstatelijke rechtsbeginselen toe te passen (bv. het recht van verdediging). Dit conflict tussen rechtsordes (zie hierover Gijssels, J., *Recht, ruim bekeken*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1991, o.m. pp. 15-21 en 49-59; Silance, L., «Autonomie van het sportrecht», in *Sport en Recht*, De Becker, A. (red.), Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1986, i.h.b. pp. 11-16) is in het hier geannoteerde arrest niet rechtstreeks aan de orde, maar wel onrechtstreeks.

Allereerst is er op strafrechtelijk terrein de vraag naar de toepassing van het beginsel «non bis in idem». De fout van voetballer D. werd namelijk reeds door de voetbalbond bestraft: ter plaatse, bij beslissing van de scheidsrechter, met een onmiddellijke uitsluiting (rode kaart) (wat in feite eerder een sanctie is voor de ploeg, daar de uitgesloten spe-

ler niet vervangen mag worden); nadien, bij beslissing van het Sportcomité, met een bijkomende schorsing van vier weken. Precies omdat het om een sanctie binnen een andere, substatielike, rechtsorde gaat, en ook om een andere van sanctie, vindt het beginsel «non bis in idem» hier geen toepassing. Althans niet formeel. Bij de bepaling van de correctionele straf lijkt er wel rekening mee te zijn gehouden. Een symbolische geldboete van 3.000 fr. is voor een professioneel voetballer bij een topclub in elk geval een merklijk mindere sanctie dan vier weken speelverbod.

Op civielrechtelijk terrein komt de vraag naar de autonomie van een sportvereniging als substatielike rechtsorde ook aan bod bij de vraag naar de verhouding tussen een «fout» als inbreuk op de regels van het voetbalspel en een «fout» als inbreuk op art. 1382 B.W. De houding die door de meerderheid van de Belgische rechtspraak en rechtsleer wordt aangenomen, is er een van principiële scheiding tussen beide foutconcepten. Door het feit dat de hogere, statelike rechtsorde hiërarchisch voorrang heeft op de lagere, substatielike rechtsorde (zie hierover Gijssels, J., *o.c.*, 52-53), in casu de Belgische voetbalbond, is de rechter niet gebonden door de voetbalregels en dient hij het gewraakte gedrag enkel te toetsen aan regels van algemene maatschappelijke zorgvuldigheid. Met andere woorden, «normaal voetbalgedrag» kan in principe als foutief worden aangemerkt in de zin van art. 1382 B.W., of omgekeerd kan een fout tegen de regels van het voetbalspel als niet-foutief gedrag beschouwd worden voor de toepassing van art. 1382 B.W. (zie bv. Cass., 16 juni 1969, *Arr. Cass.*, 1969, 1026). Desondanks kan er ook hier toch nog sprake zijn van een belangrijke wisselwerking tussen beide foutconcepten, met in het bijzonder de arbitrale beslissing als katalysator (zie verder nr. 8).

3. Wat te denken van de roep van de voetbalbond om oprichting van speciale sportrechtbanken?

Volgens kranteberichten zou de ondervoorzitter van de Belgische voetbalbond, F. Meulemans, verklaard hebben: «De rechter in Gent vindt dat D. de normale regels van het voetbalspel overtreden heeft. Alleen wie de sport kent kan zo'n oordeel vellen. Daarom blijf ik de nood aan één sportrechtbank voor Wallonië, Vlaanderen en Brussel benadrukken.» En verder: «Ik pleit ervoor om de overheid ervan te overtuigen het specifieke karakter van de sport te aanvaarden. Nu passen de gewone rechters klakkeloos het gewone recht toe op de sport... Ik wil de sport niet boven wet en overheid verheffen, ik pleit wél voor de aanvaarding van enkele specifieke principes, die alleen geldig zijn voor de sport. Zo denk ik aan de risicoaanvaarding in de sport» (*De Standaard*, 7 februari 1992, p. 12).

In de veronderstelling dat dit kranteartikel het standpunt van de geïnterviewde correct weergeeft, bevat het twee stellingen: (a) om over sportaangelegenheden in rechte te kunnen oordelen is een specifieke kennis, die de doorsneerechter niet bezit, noodzakelijk; (b) de aard van de sport vereist ook inhoudelijk de toepassing van andere regelen en beginselen dan die van het gemene recht.

Over de toe te passen regelen en beginselen, i.h.b. het probleem van de risicoaanvaarding, zullen we het verder hebben. Hier beantwoorden we de vraag naar de behoefte aan aparte «sportrechtbanken». Dit soort verzuchting is niet nieuw. Vanuit een bepaalde hoek wordt ook reeds lang gepleit voor aparte «familie rechtbanken», «consumentenrechtbanken», enz. De vraag is uiteindelijk volgens welke

criteria een gerechtelijke organisatie wordt opgebouwd: juridische of niet-juridische. Dat er vanuit niet-juridische hoek een wens is om niet-juridische criteria voorop te stellen is allicht normaal. Voor een logische en coherente opbouw van recht en gerecht is het echter noodzakelijk een eigen juridische logica te volgen. Een proliferatie van rechtbanken die in eerste aanleg bevoegd zijn, kan overigens het aantal (dilatoire) bevoegdheidsbetwistingen alleen maar doen toenemen.

Maar ook wanneer men niets wijzigt aan de structuur van de rechtbanken en hoven, rijst de vraag naar de vereiste deskundigheid van de rechter: een bijkomend diploma, een toevoeging van lekenrechters, of een geleidelijke specialisatie door de interne werkverdeling binnen de rechtbank? Dit probleem rijst voor alle maatschappelijke situaties en problemen, en niet alleen voor de sport. Dient een rechter die bijvoorbeeld over echtelijke moeilijkheden moet oordelen, zelf gehuwd te zijn, of, sterker nog, zelf echtelijke moeilijkheden te hebben? Dient hij of zij de nodige kennis via een bijkomende studie op te doen? Dient men aan de niet gehuwde rechter een gehuwde lekenrechter toe te voegen? Voor de meesten luidt het antwoord op al deze vragen: evident niet. Waarom? Het is een algemeen aanvaard gegeven dat rechters vaak moeten oordelen over aangelegenheden die een specifieke niet-juridische deskundigheid veronderstellen. Deskundigheid die zij in de regel niet in huis hebben, bijvoorbeeld aangaande milieu- of medische aangelegenheden. Indien de rechter dit noodzakelijk acht, kan hij dan, op vraag van een of meer partijen, een deskundige aanstellen. De inhoudelijke kwaliteit die men dan bij rechters uit hoofde van hun vak vooronderstelt, is die van het bepalen van de juridische relevantie van de argumenten die worden aangevoerd (zie ook Koopmans, T., «Gelijke en ongelijke gevallen», in *Staatkundig jaarboek 1982-83*, Leiden, 1982, 156-157).

Bovendien heeft de rechter als buitenstaander het voordeel de zaak meer neutraal en met de nodige onafhankelijkheid te kunnen beoordelen. Zo zal de rechter die zelf met echtelijke moeilijkheden te kampen heeft, misschien «met meer kennis van zaken» andere echtelijke betwistingen kunnen beoordelen, maar hij zal ze niet noodzakelijk beter beoordelen, en waarschijnlijk, niettegenstaande alle inspanningen in die zin, minder objectief. Met betrekking tot het voetbalspel is dat niet anders en er lijkt dan ook weinig reden om voor sportsituaties een uitzondering te maken.

4. De beoordeling van de rechtmatigheid van het gedrag van D. gebeurt in het arrest hoofdzakelijk in een strafrechtelijk perspectief. Naar Belgisch recht valt de strafrechtelijke aansprakelijkheid voor onopzettelijke slagen en verwondingen «door gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg» (art. 418 Sw.) evenwel samen met het civielrechtelijke foutbegrip (artt. 1382-1383 B.W.) (zie Dalcq, R.O., «Faute civile – faute pénale», *Ann. Dr.*, 1983, 73-86). De beschouwingen in deze noot beperken zich verder tot het civielrechtelijk aspect van de zaak. De advocaten van D. hadden zich o.m. op de theorie van de risicoaanvaarding beroepen. Deze theorie komt in de onderhavige zaak op het volgende neer: door deel te nemen aan een spel heeft L. het risico van schade ten gevolge van een of ander «ongeluk» (met name de schade ten gevolge van veel voorkomende speelfouten) inherent aan het spel, aanvaard. Hij dient bijgevolg de schade zelf te dragen. Deze redenering lijkt op het eerste gezicht zeer re-

delijk. Het risico om een verwonding op te lopen tijdens een voetbalwedstrijd is hoog. Indien men geen verwondingen wil oplopen, lijkt niet-deelname de beste oplossing.

5. Omtrent het (rechts)karakter van het leerstuk van de risicoaanvaarding bestaat er nogal wat onduidelijkheid en verwarring, o.m. omdat de term in verschillende betekenissen wordt gebruikt. Er is allereerst de betekenis in het gewone taalgebruik, die verwijst naar het zich feitelijk blootstellen aan risico's die een gereede kans op schade inhouden. In de tweede plaats is er de juridische betekenis van het begrip. Deze blijkt echter op haar beurt meerduidelijk te zijn. Er zijn enerzijds juristen die de visie aanhangen dat een zelfstandige rechtsfiguur «risicoaanvaarding» de onrechtmatigheid van een bepaalde gedraging kan doen verdwijnen, en anderzijds bestaat de mening dat risicoaanvaarding een louter fictie betreft, waarvoor geen plaats is in ons rechtstelsel omdat zij evengoed, en wellicht zelfs beter, kan worden ondergebracht onder het concept «fout van het slachtoffer». Deze laatste mening, die conceptueel zuiverder is, delen wij (over deze meerduidelijkheid zie ook Geelhand, N. en Verbeeck, Ph., «Risico-aanvaarding, een nieuwe uitsluitingsgrond van extra-contractuele aansprakelijkheid?», *R.W.*, 1981-82, 1921-1954; Vandenbergh, H., Van Quickenborne, M., Geelen, K. en De Coster, S., «Overzicht van rechtspraak – aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (1979-1984)», *T.P.R.*, 1987, 1334 e.v. en de aldaar geciteerde literatuur). Een bijkomend probleem dat zou kunnen ontstaan indien men de risicoaanvaarding als zelfstandig juridisch leerstuk hanteert, is gelegen in de gelaagde tweetrapsredenering die daarmee samenhangt: eerst wordt de vraag onderzocht of er sprake is van onrechtmatig gedrag; indien dat zo blijkt te zijn, onderzoekt men vervolgens of deze onrechtmatigheid moet worden geacht niet te bestaan vanwege een rechtvaardigingsgrond, i.c. risicoaanvaarding. Door deze aanpak zal het eerste onderdeel van de redenering vrij snel in bevestigende zin worden beantwoord, waarna de aandacht verschuift naar het tweede onderdeel en daarmee naar het gedrag van het slachtoffer. Kernpunt van een casus als de onderhavige is echter in de eerste plaats de vraag of er al of niet een onrechtmatige daad is gepleegd door de schadeveroorzaker. De constatering dat er sprake is van een bekende risicovolle situatie is in deze optiek eerder een van de «omstandigheden van het geval» (Hijma, J., «Geerts/Ten Dam», *Ars Aequi*, 1991, 340). Als dusdanig komt ook de meer slachtoffervriendelijke beschermingsfunctie van het moderne aansprakelijkheidsrecht beter tot uiting (zo ook Van Gerven, W., *Verbintenissenrecht*, Deel 2, Leuven, Acco, 1988, 3).

6. Een vergelijking met de situatie in de ons omringende landen dringt zich hierop. Zo wees de Nederlandse Hoge Raad recent een belangrijk arrest inzake het leerstuk risicoaanvaarding. Het concrete geval had tevens betrekking op een voetbalwedstrijd (Hoge Raad, 28 juni 1991, *Rechtspraak van de Week*, 1991, 175. Lees hierover tevens Schoordijk, H.C.F., «De normen van maatschappelijke betamelijkheid in sport en spel», *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie*, 1991, 703-706, deel I, en 723-726, deel II; Van Dam, C., «Risico-aanvaarding 'afgeschaffd'; onrechtmatigheid bij sportbeoefening», *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*, 1992, 110-113; voor Duitsland onder meer Schefen, E., «Zivilrechtliche Haftung im Sport», *Neue Juristische Wochenschrift*, 1990, 2658-2665; voor Engeland onder meer Hudson, A.H., «Care in Sport», *Law Quarterly Review*, 1986,

11-13; Hudson, A.H., «Sports, Crime and Negligence», *Law Quarterly Review*, 1982, 545-548).

Tijdens een voetbalwedstrijd tussen twee amateurclubs, trapte een zekere Dekker van achteren tegen het been van zijn tegenstander Van der Heide. Feitelijk stond vast dat Dekker trapte op het moment dat zijn tegenstander niet meer in het bezit van de bal was. Als dusdanig viel de betreffende gedraging dan ook buiten de regels van het spel. Medisch onderzoek wees uit dat de knie van Van der Heide in belangrijke mate geruïneerd was: op het bot aan de binnenkant van de knie werd een groot defect geconstateerd met loshangende flarden en losse kraakbeenstukken. Zijn beroep als zelfstandige moest Van der Heide hierdoor in ieder geval opgeven. Van der Heide sprak Dekker in rechte aan door middel van een schadevordering uit onrechtmatige daad. Dekker verweerde zich met een beroep op de theorie der risicoaanvaarding. De Hoge Raad overwoog kort maar krachtig: «Noch in het huidige recht (*sinds 1 januari 1992 het oude B.W. MA*), noch in het NBW (*sinds 1 januari het geldende B.W. MA*) is er behoefte aan een afzonderlijke figuur 'risico-aanvaarding' in de zin van een rechtvaardigingsgrond van eigen aard die de onrechtmatigheid van een gedraging en daarmee ook de aansprakelijkheid opheft. Hetgeen men daarmee beoogt te bereiken gaat immers, naar gelang van de aard van het geval, volledig op in enerzijds de vraag of de gedraging in de gegeven omstandigheden jegens de benadeelde als onrechtmatig kan worden aangemerkt en anderzijds die of aan de benadeelde omstandigheden kunnen worden toegerekend die aanleiding kunnen zijn (niet alleen tot een vermindering maar ook) tot een vervallen van de vergoedingsplicht naar de maatstaf van 6:101 NBW (*sinds 1 januari 1992 het geldende B.W.*; artikel 6:101 verwijst naar het leerstuk der eigen schuld, *MA*), zoals deze ook naar huidig recht (*sinds 1 januari 1992 het oude B.W. MA*) toegepast pleegt te worden.»

Met deze uitspraak kwam een einde aan een jarenlange controverse in rechtspraak en rechtsleer over de juridische rol van het leerstuk der risicoaanvaarding. Aan de hierboven onder meer geschetste constructie waarin sprake zou zijn van de opheffing van de onrechtmatigheid van een gedraging, komt geen juridische betekenis meer toe, zij moet (in Nederland) thans worden opgelost door middel van het inroepen van het leerstuk der eigen schuld, zoals neergelegd in artikel 6:101 B.W. Voor een beroep op dit leerstuk dient de onrechtmatigheid van de handeling vast te staan, maar kan de schade verdeeld worden over beide partijen.

Het Hof van Beroep te Gent volgt met betrekking tot het eerste onderdeel van de argumentatie van D. terecht precies dezelfde redenering waar het het volgende overweegt: «Alvorens nader de door de beklagde D. begane speelfout te beoordelen naar gemeen recht, komt het noodzakelijk voor vooraf de onderliggende rechtsgrond van de figuur «risicoaanvaarding» te situeren. Het Hof houdt het in dezen bij de strekking gehuldigd door de meerderheid van de rechtsleer en rechtspraak, nl. dat risicoaanvaarding alleen kan worden weerhouden als fout van het slachtoffer.» Risicoaanvaarding kan aldus hoogstens een argument vormen om het slachtoffer zelf medeaansprakelijk te stellen, in de mate waarin het nemen van bijzondere risico's op zichzelf als een fout aan te merken is.

7. Zowel de uitspraak van de Hoge Raad als die van het Hof van Beroep te Gent betekenen overigens niet dat het

irrelevant zou worden dat het slachtoffer zich in een riskante situatie had begeven. Zo overwoog de Hoge Raad immers ook nog: «De vraag of de deelnemer aan een sport als voetbal onrechtmatig heeft gehandeld door een gedraging waardoor een andere deelnemer letsel is toegebracht moet minder spoedig bevestigend worden beantwoord dan wanneer die gedraging niet in het kader van de sportbeoefening heeft plaatsgevonden. De deelnemers aan een sport als voetballen hebben tot op zekere hoogte gevaarlijke gedragingen waartoe het spel uitlokt over en weer van elkaar te verwachten, terwijl gedragingen die een overeenkomstig gevaar in het leven roepen, buiten het kader van de sport door de deelnemers aan het maatschappelijk verkeer als regel niet van elkaar behoeven te worden verwacht en mede daarom veelal niet aanvaardbaar zijn.» De Hoge Raad geeft hier ondubbelzinnig aan dat de zorgvuldigheidsnorm voor sporters (i.c. voetballers) meer ruimte moet laten voor onvoorzichtig gedrag, waardoor er toch sprake is van het aanvaarden van een feitelijke rol voor het leerstuk risicoaanvaarding, zonder een beroep te hoeven doen op het juridische concept als zelfstandig leerstuk. In die zin rechtvaardigt risicoaanvaarding niet onrechtmatig gedrag, maar verschuift zij de grens tussen rechtmatig en onrechtmatig gedrag. In dezelfde lijn ligt een uitspraak van het Belgische Hof van Cassatie van 8 december 1967, waarin geoordeeld werd dat de deelname aan een wielervedstrijd per definitie de overtreding noodzaak van bepaalde verkeersregels (o.m. met betrekking tot snelheid en tot inhalen). Volgens het Hof kan de feitenrechter in dergelijke gevallen oordelen dat de overtreding van dergelijke regels niet als foutief beschouwd moet worden voor de toepassing van art. 1382 B.W. (*Pas.*, 1967, 476; het begrip «risicoaanvaarding» komt in het arrest evenwel niet voor). Zo staat het ook voor het Hof van Beroep te Gent vast dat «de in sportwedstrijden in acht te nemen zorgvuldigheidsnorm niet dezelfde is als in het algemeen maatschappelijk verkeer. De normaanpassing vindt haar oorsprong in de specifieke omstandigheden en regels van het spel waaraan de sportbeoefenaar deelneemt en waarin hij aanvaardt om zich te begeven. Deze aanvaarding betekent slechts dat men zich, zoals in casu, vrijwillig begeeft in een voetbalwedstrijd, waar de risicograad hoger ligt dan in het gewoon maatschappelijk verkeer en waar derhalve iedere speler, tot op zekere hoogte, de kans aanvaardt om geblesseerd te worden. De in acht te nemen zorgvuldigheid komt hierdoor wel anders te liggen, doch verdwijnt niet: zoals hierboven reeds geponeerd dient de fout van de sportbeoefenaar immers te worden beoordeeld in functie van enerzijds de spelregels, en anderzijds het criterium van de normaal zorgvuldige speler in dezelfde omstandigheden». Het Hof bedoelt hiermee dat er enkel plaats is voor een feitelijke rol van het concept risicoaanvaarding, eveneens in de zin van een verschuiving van de grens tussen rechtmatig en onrechtmatig gedrag. Terwijl de Hoge Raad de term echter taboe lijkt te hebben verklaard, is er bij ons nog altijd een plaatsje in het juridisch taalgebruik voor gereserveerd. Wellicht is de tijd gekomen dat ook het Hof van Cassatie zich ondubbelzinnig uitsprekt over dit leerstuk en het een duidelijke plaats geeft in het aansprakelijkheidsrecht.

De vraag naar het leerstuk der risicoaanvaarding en de nog resterende rol van de zorgvuldigheidsnorm hierbij, kwam ook impliciet aan de orde voor het Engelse Court of Appeal in de zaak *Condon v. Basi* ([1985] 2, *All England Law*

Reports, 453). Tijdens een amateurvoetbalwedstrijd werd de veroorzaker van de schade (het ging hier eveneens om een beenbreuk) uit het veld gestuurd na een «sliding» te hebben gemaakt die door de lagere rechter werd beschreven als uitgeoerd «in a reckless and dangerous manner not with malicious intent towards the plaintiff but in an excitable manner without thought of the consequences». De verslagdoende rechter, Sir Donaldson, kon geen precedenten vinden in het Engelse recht en ging daarom te rade bij de Australische zaak *Rootes v. Shelton* ([1968] *Australian Law Reports*, 33). Donaldson citeerde onderdelen van de uitspraken van twee verschillende rechters in deze zaak. Beide lijken uit te gaan van een andere visie op de rol van het concept risicoaanvaarding. Rechter Barwick oordeelde: «By engaging in a sport or pastime the participants may be held to have accepted risks which are inherent in that sport or pastime: the tribunal of fact can make its own assessment of what the accepted risks are: but this does not eliminate all duty of care of the one participant to the other. Whether or not such a duty arises, and, if it does, its extent, must necessarily depend in each case upon its own circumstances.» Deze visie lijkt in belangrijke mate overeen te komen met de hierboven reeds gemaakte analyse: er is slechts plaats voor een feitelijke rol voor het concept risicoaanvaarding die de grens tussen rechtmatig en onrechtmatig gedrag doet verschuiven. Daartegenover stond de visie van rechter Kitto, die van mening was dat «in a case such as the present, it must always be a question of fact, what exoneration from a duty of care otherwise incumbent upon the defendant was implied by the act of the plaintiff in joining in the activity.» En verder: «The conclusion to be reached must necessarily depend, according to the concepts of the common law, upon the reasonableness, in relation to the special circumstances, of the conduct which caused the plaintiff's injury.» Hier lijkt dus geen plaats voor enige vorm van risicoaanvaarding. Alles hangt af van de omstandigheden van het geval. In feite zegt rechter Kitto daarmee echter precies hetzelfde als rechter Barwick, want de basis voor het eventueel afwijzen of toekennen van aansprakelijkheid zal «binnen de omstandigheden van het geval» dan toch weer gezocht moeten worden in een feitelijke rol van het leerstuk der risicoaanvaarding. Wat Kitto via de voordeur poogt buiten te gooien, doet via de achterdeur weer zijn intrede. Sir Donaldson, geconfronteerd met die twee visies, lijkt de overeenkomsten tussen beide te erkennen waar hij zegt: «I do not think it makes the slightest difference in the end if it is found by tribunal of fact that the defendant failed to exercise that degree of care which was appropriate in all the circumstances, or that he acted in a way to which the plaintiff cannot be expected to have consented. In either event, there is liability» (*contra*: Schoordijk, H.C.F., *l.c.*, 705-706).

Overigens dient hier nog benadrukt te worden dat deze overwegingen uiteraard niet betekenen dat vrijwel alle gedragingen geoorloofd zijn. Zo moet de trap van D. «beschouwd en geëvalueerd worden als een zware fout 'buiten de normen van het voetbalspel', resulterend in een logische uitsluiting». De zorgvuldigheidsnorm die het Hof hanteert zal als dusdanig dan ook geen belemmerende werking uitoefenen op de professionele of recreatieve uitoefening van de voetbalsport.

8. Een van de lastige problemen waarmee een rechter zich geconfronteerd ziet tijdens een geval als het onderha-

vige, is de beoordeling in concreto van het feitencomplex. Wanneer kan een feitelijke actie van een sportbeoefenaar juridisch (strafrechtelijk en/of civielrechtelijk) als onrechtmatig worden gekwalificeerd en wanneer niet? Wanneer is precies de zorgvuldigheidsnorm overtreden? Het problematische karakter van deze vraag is, naast overwegingen van financiële aard, ook een belangrijk bezwaar van de voetbalbond. De rechter heeft, volgens hen, niet de deskundigheid in huis om dit feitencomplex naar zijn inhoud afdoende te kunnen beoordelen. Hierboven, in onderdeel 2, gaven wij reeds een meer theoretische aanzet voor de beantwoording van de vraag naar de wenselijkheid van de oprichting van sportrechtbanken vanwege deze vermeende rechterlijke ondeskundigheid. Ons antwoord bleek negatief te zijn. De rechter mag echter niet blind zijn voor de specifieke regels en de geplogenheden van het voetbal, aangezien voor de beoordeling van een gedrag als «foutief» dit gedrag steeds in concreto beoordeeld moet worden. Hier wensen we bijgevolg wat dieper in te gaan op enkele van de elementen die de rechter zou kunnen hanteren bij de beoordeling van deze concrete situatie.

Een eerste belangrijke constatering heeft betrekking op de vraag of aan een profvoetballer dezelfde eisen moeten worden gesteld als aan een amateur-voetballer. Zo stelde de verdediging van D. dat de zorgvuldigheidsnorm genuanceerd moet worden in het kader van het professionele eerste-klassevoetbal, in een zeer belangrijke wedstrijd, in een eivol gevuld en sfeervol stadion, enz. Deze vraag was tevens uitdrukkelijk aan de orde in de reeds vermelde Engelse zaak. De veroorzaker van de schade voerde aan dat de zorgvuldigheidseisen subjectief zouden moeten zijn, variërend van persoon tot persoon en afhankelijk van de individuele kwaliteiten van de voetballer. Rechter Donaldson zei dat «the standard is objective, but objective in a different set of circumstances. Thus there will of course be a higher degree of care required of a player in a First Division football match than of a player in a local league football match» (lees hierover tevens Hudson, A.H., «Care in sport», *l.c.*, 11-12). Het Hof van Beroep te Gent is eveneens weinig gevoelig voor de argumenten van de verdediging van D. en acht ze «te dezen niet dienend in zover hierbij wordt voorbijgegaan aan de kernvraag of de beklagde in de bewuste spelfase al dan niet de voorzichtigheids- en voorzorgsmaatregelen heeft genomen die, onder dezelfde feitelijke omstandigheden, van een normaal voorzichtige speler konden worden verwacht. Er anders over oordelen zou een vrijgeleide geven voor toenemend 'voetbalgeweld' en verminderd normenbesef». En even verder: «Anders dan wordt bedoeld door de verdediging, geldt de naleving van de zorgvuldigheidsnorm des te meer voor een profvoetballer die de limieten van zijn eigen mogelijkheden en van de toegepaste technieken beter kent of beter dient te kennen dan een amateur-voetballer.» Deze visie van het Hof kan in haar genuanceerdheid alleen maar worden beaamd.

Een tweede element heeft betrekking op de vraag welke waarde de rechter dient toe te kennen aan de houding en de beslissing van de scheidsrechter tijdens de wedstrijd en zijn verklaringen achteraf. Om deze vraag te kunnen beantwoorden dient eerst de wijze waarop een rechter zijn uitspraak kan legitimeren te worden onderscheiden van de beslissing van een scheidsrechter als onafhankelijk arbiter.

In het aansprakelijkheidsrecht lijkt het een evidentie dat de omvang van de schade geen enkele invloed kan hebben op de rechterlijke evaluatie van de fout en de sanctionering ervan (net zo min als de omvang van de fout een invloed kan hebben op de omvang van de schadevergoeding). Dit is zo in theorie, maar niet altijd in de praktijk. Zo wees Van Gerven reeds enkele decennia terug bijvoorbeeld op de invloed van het verzekerd zijn van de schadeverwekker op de erkenning van zijn aansprakelijkheid door de rechter (Van Gerven, W., «De invloed van de verzekering op het verbintenisrecht», *R.W.*, 1962-63, 777-792). Ook indien de rechter zich al eens, bewust of onbewust, door de gevolgen van een daad laat leiden om deze als foutief en/of strafbaar te kwalificeren, in principe kan het niet. Dit principe is echter niet op exact dezelfde wijze van toepassing op scheidsrechterlijke beslissingen. Bij het citeren van de verklaringen van W.-trainer H., wordt in het arrest geconcludeerd: «Hij is er bovendien van overtuigd dat de scheidsrechter zonder de blessure van L. geen fout zou gefloten hebben...» Uit de wat eerder in het arrest geciteerde verklaringen van lijnrechter De R. blijkt dat dit binnen de regels van het voetbalspel principieel wel kan: «Het al dan niet geven van een rode kaart is een appreciatie van de scheidsrechter zelf en deze kan beïnvloed worden door de gevolgen, nl. als de speler al dan niet verder kan spelen.» Dit wijst dus op een opmerkelijk verschil tussen de sanctionering van een spelfout in het (professioneel) voetbal en de sanctionering van een fout bij toepassing van de artikelen 1382 e.v. B.W. Een verklaring ligt wellicht hierin dat de aard van sportbeoefening in een competitie erom vraagt dat de verhoudingen tussen tegenstrevers niet op artificiële wijze, bijvoorbeeld door fysieke uitschakeling van een speler van de tegenpartij, worden verstoord. Een ernstig nadeel voor de ene club (het verlies van een, wellicht belangrijke, speler) dient in dat perspectief «gecompenseerd» te worden door de uitsluiting van de speler van de andere club die dit verlies veroorzaakte, ook al gaat het om een courante fout. In ditzelfde perspectief kan ook al eens verklaard worden waarom scheidsrechters na het niet sanctioneren van een aantal spelfouten uiteindelijk een lichtere fout dan plotseling wél sanctioneren met bijvoorbeeld een strafschoep. De scheidsrechter voert op die wijze een beleid van rechtvaardigheid in het belang van sportbeoefening (in een competitie). Dat daarbij incidenteel dan al eens een andere logica dan die van juristen gevolgd wordt lijkt onvermijdelijk. Deze constatering lijken natuurlijk hun weerslag te hebben op de vraag welke waarde de rechter dient toe te kennen aan de beslissingen van de scheidsrechter tijdens de wedstrijd en zijn verklaringen achteraf. Toch is zijn rol, ondanks de hierboven geschetste eigenheid niet fundamenteel verschillend van die van een rechter; ze is en blijft neutraal. Dit gegeven impliceert nu dat er van scheidsrechterlijke handelingen en verklaringen toch een belangrijke overtuigingskracht uitgaat. Indien een rode of gele kaart werd getrokken tijdens de wedstrijd, zal er tijdens een latere betwisting over het (judicisch) onrechtmatige karakter van de schadeveroorzakende daad een zware bewijslast liggen op diegene die deze onrechtmatigheid ontkent. Indien er geen kaart werd getrokken, geldt hetzelfde voor diegene die de onrechtmatigheid van de schadeveroorzakende daad vooropstelt.

Andere elementen kunnen de rechter eveneens leiden tijdens de beoordeling van de (on)rechtmatigheid van een

handeling: wat is de aard van de eventueel overtreden spelregel (dient deze ter bescherming van de veiligheid van de spelers of betreft het hier een puur speltechnische regel)? Wat leren de verklaringen van andere, al of niet bij de zaak in kwestie betrokken, deskundigen? Zijn er achteraf tucht-rechtelijk sancties getroffen? Wat tonen de televisiebeelden in de zaak? enz. Ook met betrekking tot deze elementen blijkt het Hof van Beroep te Gent een belangrijke gevoeligheid voor de realiteit van het voetbalspel getoond te hebben. Een interessant detail in dit verband is dat in de reeds vermelde Nederlandse zaak geen kaart werd getoond en dat er geen tucht-rechtelijk onderzoek van de kant van de voetbalbond had plaatsgevonden. Desondanks werd toch aansprakelijkheid aangenomen.

9. Als besluit kunnen we stellen dat, de forse kritiek vanuit de voetbalwereld ten spijt, de uitspraak van het Hof van Beroep te Gent in veel van haar aspecten kan worden toegejuicht. Dit arrest doet de voetbalsport geen kwaad, het tegendeel is waar: als spelers zich hierdoor verantwoordelijker zullen gedragen, zal het leiden tot minder geweld, zowel binnen als buiten het speelveld! De vrees voor de financiële gevolgen van een aansprakelijk gestelde speler zowel als voor de burgerrechtelijk aansprakelijk gestelde voetbalclub is ongegrond in de mate waarin dit risico, zoals zoveel andere, via verzekeringen gespreid kan worden. De kostprijs hiervan kan o.m. laag gehouden worden door een forse vrijstelling te voorzien en eventueel zelfs een vorm van bonus/malus. Dit kan ertoe leiden de spelers en hun clubs voldoende te «responsabiliseren» en aldus het spelgedrag gunstig helpen beïnvloeden.

Naschrift: Inmiddels heeft het Hof van Cassatie het hier geannoteerde arrest vernietigd en voor een nieuwe procedure naar het Hof van Beroep te Antwerpen verwezen. Voor de Rechtbank van Eerste Aanleg was D. eerder vrijgesproken van de telastlegging opzettelijke slagen en verwondingen. Nadien, bij de behandeling in hoger beroep, werd de klacht heromschreven tot onopzettelijke slagen en verwondingen. Het Hof van Cassatie is van mening dat eenzelfde feit, naargelang de geformuleerde klacht, niet tegelijk bewezen en onbewezen kan worden geacht.

Deze cassatie doet niets af aan de principiële stellingname die door ons in de noot naar voren werd gebracht.

Maurice ADAMS
Universiteit Antwerpen, UFSIA
Mark VAN HOECKE
Katholieke Universiteit Brussel

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

6e KAMER – 22 SEPTEMBER 1992

Voorzitter: de h. Van Gelder

Raadsheren: de hh. Vertessen en Van Hoogenbemt

Advocaten: mrs. Speyer, Denys, Flamey loco Lambrechts,
Van Eyck, Lange en Verbist

**Handelspraktijken – Daad van oneerlijke mededinging
– Inbreuk op verplichtingen van een concessie**

Wanneer de overheid die aan een bepaalde onderneming een concessie verleent, in de concessieovereenkomst aan die onderneming diverse verplichtingen oplegt met het oog op het vrijwaren van de vrije mededinging, kan de niet-nakoming van die verplichtingen een daad opleveren die strijdig is met de eerlijke handelsgebruiken.

N.V. S. t/ N.V. H.

Overwegende dat N.V. S. op 11 september 1990 de N.V. H. dagvaardde voor de voorzitter van de rechtbank van koophandel, zitting houdend op de wijze van het kort geding, beogend: – dat rechtens zou worden gezegd dat gedaagde zich schuldig maakte aan onrechtmatige mededinging; – dat gedaagde verbod zou worden opgelegd: 1° om gebruik te maken van de Scheldeterminal ten behoeve van de bedrijven (...); 2° om gebruik te maken van de Scheldeterminal ten behoeve van enig ander bedrijf dat voorkomt op de alfabetische lijst van de Scheepvaartlijnen, Index 90 van de Haven van Antwerpen, XXVIIe uitgave, uitgeverij Antwerpen Lloyd N.V., Antwerpen 1990; 3° om de ruimte te gebruiken voor concurrerende activiteiten die is vrijgekomen aan het Delwaidedok ten gevolge van de overheveling van de bedrijven (...); voormelde drie verboden onder verbeurte van een dwangsom van 2.000.000 fr. per dag dat de verboden niet werden nageleefd of per inbreuk, waarvan het bewijs mag worden geleverd met alle middelen rechtens; 4° om klanten van verzoekster af te werven, om het even of deze hun laadactiviteiten overbrengen naar de Scheldeterminal dan wel elders, onder verbeurte van een dwangsom van 50.000.000 fr. per afgeworven klant; – dat voorbehoud zou verleend worden aan verzoekster om schadevergoeding te vorderen van gedaagde; dat gedaagde in de kosten zou worden verwezen;

en dit om volgende redenen: H. heeft, tegen alle rechtsbeginselen in, van de stad Antwerpen een monopolie gekregen om de Scheldeterminal te bouwen en te exploiteren; S. heeft de beslissing, waarbij dit monopolie mogelijk werd gemaakt, aangevochten bij de Raad van State, waar de zaak aanhangig is; de toekenning van de concessie ging gepaard met een grove miskennis van de gelijkheid van mededingers; uit het administratief dossier van de stad is gebleken dat de stedelijke overheid precieze voorwaarden heeft gesteld aan de toekenning aan H. van de Scheldeterminalconcessie; als bijzondere en beperkende bepaling geldt dat de concessie van de Schelde-containerterminal aan H. verleend werd teneinde aldaar uitsluitend voor Antwerpen nieuwe trafieken of uitbreiding van bestaande eigen trafieken te behandelen; S. heeft sedert enkele dagen vastgesteld dat H. zich zelfs niet aan die voorwaarden houdt, daar enerzijds rederijen die klant zijn bij S., worden benaderd door H. met het vooruitzicht, ofwel aan de Scheldeterminal te kunnen aanmeren, ofwel elders op vrijgekomen plaatsen in het Delwaidedok, en er anderzijds bestaande trafieken, die eveneens reeds jaren Antwerpen aandoen, dreigen te worden overgeheveld naar de Scheldeterminal; bij weten van S. werden er reeds contacten genomen door H. met klanten (van S.), nl. (...); het heeft daarbij geen belang dat deze klanten eventueel in de toekomst onder hun bestaande naam of onder een andere naam zullen werken (wat het geval schijnt te zijn voor de nieuwe firma T.); derhalve dreigen er op een onrechtmatige wijze bestaande trafieken teloor te gaan voor

S., in strijd met de concessieovereenkomst; de overheveling van achter de sluizen naar de Scheldeterminaal maakt daarboven capaciteit vrij achter de sluizen, waardoor H. dumpingsprijzen kan aanrekenen aan het Delwaiedok, die rustig gecompenseerd kunnen worden door vrij hoge tarieven aan de Scheldeterminaal; deze handelwijzen zijn in strijd met de eerlijke handelspraktijken in de zin van art. 54 W.H.P., zodat S., wat in het beschikkend gedeelte vermeld wordt, vordert;

Overwegende dat door het bestreden vonnis (...)

...

Overwegende dat in het raam van de vordering, het Hof enkel kan nagaan of H. al dan niet de voorwaarden, in de concessieovereenkomst bepaald, naleeft (zie infra);

Overwegende dat het Hof dus wèl moet onderzoeken of H. de voorwaarden en de verbintenissen van die concessie naleeft en zo neen, of dit t.a.v. appellante een oneerlijke praktijk uitmaakt en schade toebrengt aan appellante, in de zin van art. 54 W.H.P., gebaseerd op art. 1382 B.W.;

Overwegende dat de overeenkomst tussen de stad en H. als overeenkomst weliswaar een «res inter alios acta» is maar appellante een beroep kan doen op het bestaan van die overeenkomst en op grond van art. 54 W.H.P. een vordering kan instellen, die gegrond zou zijn indien appellante aantooft dat H. de voorwaarden, bepaald in de overeenkomst, niet naleeft ten nadele van appellante;

Overwegende dat derden zich niet kunnen beroepen op de bepalingen van een overeenkomst om een prestatie af te dwingen van één der contractanten, doch zij wel kunnen steunen op alle externe effecten van die overeenkomst (Cass., 3 november 1989, *R.W.*, 1989-90, 1256; P. van Ommeslaghe, «Examen de jurisprudence 1974 à 1982, Les Obligations», *R.C.J.B.*, 1986, 183-184, nr. 81);

Overwegende dat een wanprestatie van contractuele aard, zoals gesteld door appellante tussen de stad Antwerpen en H., die schade kan berokkenen aan een derde (o.m. appellante door die derde op grond van art. 1382 e.v. B.W., evenals op grond van art. 54 W.H.P., kan worden ingeroepen (Dirix, E., *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, pp. 195-197);

Dat de bijzondere en beperkende bepaling, waarmee de concessieovereenkomst door de Gemeenteraad van Antwerpen op 13 januari 1987 werd aangevuld, en de volgende gevallen regelt:

I. dat de Schelde-containerterminal aan de H. in vergunning gegeven wordt *ten einde er uitsluitend te behandelen*:

a) «voor Antwerpen nieuwe trafieken»: d.w.z. rederijen die vóór 13 januari 1987 nog niet in de Antwerpse haven kwamen aanmeren;

b) «uitbreiding van bestaande eigen trafieken»: d.w.z. 1) rederijen die vóór 13 januari 1987 reeds klant waren van H. («bestaande eigen trafieken»); 2) voor zover deze rederijen meer schepen dan voordien (gelet op de datum van de beslissing van de gemeenteraad, dient als referentiejaar het jaar 1986 genomen te worden) naar Antwerpen zouden zenden of het volume van hun activiteiten in de Antwerpse haven zouden uitbreiden, mag het surplus («uitbreiding»), maar uitsluitend het surplus, behandeld worden aan de Schelde-containerterminal;

II. dat *andere trafieken enkel voor behandeling* aan de Schelde-containerterminal in aanmerking komen mits er *sa-*

menwerkingsakkoorden bestaan waarmee de stad Antwerpen *vooraf en schriftelijk* haar instemming moet betuigen:

a) «andere trafieken»: andere dan beschreven sub I, d.w.z.:

1. ofwel klanten van H. die hun aantal schepen die de Antwerpse haven aandoen of het volume van hun trafieken niet uitbreiden in vergelijking met 1986 (zie supra: I, b, 2°);

2. ofwel rederijen die vóór 13 januari 1987 geen klant waren van H. doch wel van een ander havenbedrijf;

b) «samenwerkingsakkoorden»: zulke trafieken kunnen enkel aan de Schelde-containerterminal behandeld worden via een samenwerking tussen H. en de andere havenbedrijven op voorwaarde dat:

c) de Stad Antwerpen vooraf en schriftelijk hiermee haar instemming betuigt;

III. dat in geval van niet-naleving van de bijzondere en beperkende bepaling door H. de Stad Antwerpen het recht heeft sanctionerend op te treden;

Dat tijdens de gemeenteraad van 13 januari 1987 weliswaar krachtdadig bedreigd werd met het gebruik van deze sancties, doch dat zij in de praktijk dode letter zijn gebleven;

Dat geïntimeerde stelt dat de bijzondere en beperkende bepaling nietig verklaard dient te worden daar hiermee anti-concurrentiële gedragingen werden opgelegd die in strijd zouden zijn met de artt. 85, 86 en 90 E.E.G.-Verdrag;

Dat, indien de concessieovereenkomst het afwerpen van cliënteel, wat tot het wezen van de concurrentie behoort, volledig onmogelijk zou maken (quod non: zie infra), zij in strijd zou zijn met de bepalingen van het E.E.G.-Verdrag;

Dat indien geen bijzondere en beperkende bepaling aan de concessieovereenkomst toegevoegd zou zijn, H. een dusdanige economische machtspositie (zie ook gemeenteraad 13 januari 1987) zou verwerven dat elke mededinging van de andere havenbedrijven in ieder geval op termijn onmogelijk zou worden en slechts die havenbedrijven zou laten bestaan die in hun gedrag afhankelijk zijn van de overheersende onderneming (h.v.J., 21 februari 1973, *Jur.*, 1973, 215).

Dat H. zich op 13 januari 1987 reeds als overheersende onderneming opstelde toen zij op een vraag tot participatie weigerde in te gaan omdat zij «de kandidaat-investeerder is die aan de basis ligt van het hele project» (gemeenteraad, 13 januari 1987);

Dat de economische machtspositie van H. sinds de inwerkingtreding van de Schelde-containerterminal N. ertoe gebracht heeft samen te werken met H.;

Dat zulk een machtspositie een misbruik uitmaakt door gedragingen die de marktstructuur aantasten (P. De Vroede en M. Flamée, *Handboek van het Belgisch economisch recht*, I, p. 603, nr. 1321);

Dat de bijzondere en beperkende bepaling juist aan de concessieovereenkomst werd toegevoegd om de concurrentie in de haven te vrijwaren (gemeenteraad, 13 januari 1987), zodat zij niet in strijd is met de artt. 85, 86 en 90 E.E.G.-Verdrag;

Overwegende dat het Hof thans moet nagaan of H. al dan niet inbreuken heeft gepleegd op de bijzondere en beperkende bepaling;

Dat een eventuele inbreuk op deze bepaling immers foutief zou zijn;

Dat in se niet foutief zou zijn, behoudens onrechtmatige handelingen, het feit dat H. vroegere klanten van andere havenbedrijven tot zich zou trekken, daar het afwerpen van

cliënteel tot het wezen van de concurrentie behoort (zie supra);

Dat wel foutief zou zijn het geval waarin H. de voorwaarden van de concessieovereenkomst niet zou naleven;

Dat appellante moet aantonen dat H. de voorschriften van de concessieovereenkomst niet heeft nageleefd;

Dat appellante aan H. verwijt dat zij twee klanten van appellante, te weten M. en S., heeft afgeworven;

Dat M. behandeld wordt aan het Delwaidedok;

Dat de bijzondere en beperkende bepaling van de concessieovereenkomst H. niet verbiedt cliënteel van andere havenbedrijven af te werven, voor zover zij deze afgeworven klant niet behandelt aan de Schelde-containerterminal (behoudens samenwerkingsakkoord, goedgekeurd door de stad: zie supra);

Dat S., een klant was van appellante;

Dat S. samen met D. en C. overgegaan is in een nieuwe eenheid en sindsdien door H. behandeld wordt aan de Schelde-containerterminal;

Dat het bij S. derhalve niet om «een voor Antwerpen nieuwe trafiek» gaat, ondanks de naamwijziging, zodat de schepen van S. of het overeenkomstige deel van T. niet behandeld mogen worden aan de Schelde-containerterminal, eventueel wel aan het Delwaidedok;

Dat appellante stelt dat H. ten onrechte de rederijen (...) behandelt aan de Schelde-containerterminal;

Dat er geen betwisting tussen partijen bestaat over het feit dat deze rederijen reeds vroeger klant waren van H.;

Dat appellante wel betwist dat deze «bestaande eigen trafieken» van H. hun volume of aantal schepen dat de Antwerpse haven aandoet uitgebreid hebben;

Dat geen concrete cijfers worden voorgebracht door partijen zodat het Hof niet kan beoordelen of er al dan niet sprake is van «uitbreiding»;

Dat, zelfs indien de betrokken rederijen hun trafiek met Antwerpen uitgebreid zouden hebben, zoals door H. wordt beweerd, in de hypothese I b («uitbreiding van bestaande eigen trafieken») enkel het surplus behandeld mocht worden aan de Schelde-containerterminal en niet dat deel van de trafiek dat reeds vóór 13 januari 1987 bestond;

Dat het argument dat een dergelijke wijze van behandeling in de praktijk niet realiseerbaar is, bezwaarlijk door H. thans kan worden opgeworpen, daar waar zij op 13 januari 1987 deze clause wel aanvaardde om de concessie te verkrijgen;

Dat H. wel toegeeft dat deze rederijen door haar aan de Schelde-containerterminal worden behandeld, doch hiervoor verwijst naar een voorafgaande toestemming dienaangaande vanwege Schepen J. Devroe;

Dat deze toestemmingen vanwege de stad evenwel te dezen niet dienend zijn omdat zij niet beantwoorden aan de voorschriften van de bijzondere en beperkende bepaling;

Dat er immers geen sprake is van een samenwerkingsakkoord, zoals voorzien in de bijzondere en beperkende bepaling;

Dat, indien op zulk een wijze gebruik zou kunnen worden gemaakt van de Schelde-containerterminal, de bijzondere en beperkende bepaling elke betekenis verloren zou hebben;

Dat uit het voorgaande volgt dat H. zich aan oneerlijke mededinging schuldig heeft gemaakt door het niet-naleven

van de bijzondere en beperkende bepaling van de concessieovereenkomst;

Dat immers in strijd met punt I, b, niet alleen de (eventuele), uitbreiding van bestaande eigen trafieken (...) werden overgebracht naar de Schelde-containerterminal, maar de hele trafiek;

Dat bovendien in strijd met punt II ten onrechte een klant van appellante werd afgeworven én behandeld aan de Schelde-containerterminal, zonder enig samenwerkingsakkoord;

Dat het Hof aan H. het verbod oplegt in deze gevallen nog verder gebruik te maken van de Schelde-containerterminal;

Dat het immers uitdrukkelijk de bedoeling van de gemeenteraad van 13 januari 1987 was om enkel bijkomende trafieken (nieuwe trafieken of uitbreiding van bestaande eigen trafieken) aan de Schelde-containerterminal te laten behandelen;

...

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

H.v.J., 22 september 1992

Europese Gemeenschappen – Vrij verkeer van werknemers – Nationale wettelijke regeling inzake het gebruik der talen in rechtszaken – Zuiver interne situatie in een Lid-Staat

Bij vonnis van 3 juni 1991 heeft de Arbeidsrechtbank te Brussel drie prejudiciële vragen gesteld. Deze zijn gerezen in een geding dat aanhangig gemaakt is door P., die de Belgische nationaliteit bezit en uitsluitend op Belgisch grondgebied werkzaam is geweest, tegen de Rijksdienst voor Pensioenen. De Belgische wet op het gebruik der talen in rechtszaken bepaalt dat voor dit geding op straffe van nietigheid de Nederlandse taal moet worden gebruikt. De vragen van de nationale rechter strekken om te vernemen of de artt. 48 en 51, eerste lid, EEG-Verdrag en de verordening nr. 1408/71 van toepassing zijn op gevallen als bovenbedoeld.

Het Hof verklaart voor recht:

«De artikelen 48 en 51, eerste alinea, EEG-Verdrag en verordening nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betreffende de toepassing van de sociale-zekerheidsregelingen op loontrekkenden en hun gezinnen, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen, zoals gewijzigd en bijgewerkt bij verordening nr. 2001/83 van de Raad van 2 juni 1983, met name de artikelen 3 en 84, lid 4, zijn niet van toepassing op situaties die in alle opzichten tot één Lid-Staat beperkt zijn.»

(Zaak C-153/91: P. t/ Rijksdienst voor Pensioenen – Bron: Weekoverzicht van het Hof van Justitie)

Hof van Cassatie (3e Kamer), 21 september 1992

Onteigening – Volgens Onteigeningswet 1962 – Openbaar onderzoek van Onteigeningswet 1870 – Niet vereist

De eisers voeren aan dat het bestreden vonnis (Rb. Den dermonde, 11 december 1990) onwettig beslist dat de wet van 27 mei 1870 niet toepasselijk is op het te dezen verrichte onderzoek.

«Overwegende dat het vonnis toepassing maakt van de wet van 26 juli 1962; dat de eisers niet betwisten dat die wet op de litigieuze onteigening toepasselijk is;

«Overwegende dat die wet, met afwijking van het gemeenrechtelijk stelsel, een speciale regeling inhoudt ter zake van onteigening van onroerende goederen waarvan de inbezitting door de onteigenende instantie onmiddellijk vereist is; dat die wet alle fasen van de onteigeningsprocedure regelt, zodat, wanneer zij toepassing vindt, de gemeenrechtelijke administratieve formaliteit van een aan het onteigeningsbesluit voorafgaand openbaar onderzoek, als voorgeschreven door de artikelen 3 tot 6 van de wet van 27 mei 1870, niet hoeft te worden vervuld;

«Dat, als de onteigenaar een openbaar onderzoek instelt, hij niet gebonden is door de voorschriften van de genoemde wet van 27 mei 1870;

«Dat het middel, dat kritiek uitoefent op de beslissing dat de voorschriften van de wet van 27 mei 1870 door de onteigenaar werden nageleefd, niet kan worden aangenomen.»

(Voorzitter: de h. Marchal – Rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, procureur-generaal – Advocaten: mrs. De Gryse en Verbist – In de zaak: W. en C. t/ C.V. Intercomunale D.)

NOOT – Zie Cass., 12 januari 1990, *R.W.*, 1990-91, 51.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 22 september 1992

Hoven en rechtbanken – Vordering tot betaling van dollars omgezet in Belgische munt tegen de hoogste koers op de dag van de betaling – Veroordeling tot betaling van een bedrag, om te zetten op basis van de laatste officiële koers, vastgesteld vóór de dag van de vordering – Uitspraak over niet gevorderde zaken

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 8 februari 1991) oordeelt dat de schade van verweerster 61.469,71 U.S. dollars bedraagt. Het veroordeelt eiser, beklaagde, tot betaling van dat bedrag, om te zetten in Belgische franken op basis van de laatste officiële constante koers, vastgesteld vóór de dag van de vordering op 24 februari 1986 overeenkomstig art. 562 Ger.W. Het arrest wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat verweerster in haar appelconclusie van eiser betaling vordert van 'de tegenwaarde in Belgische franken van U.S. dollar 75.681,41 omgezet in franken tegen de hoogste koers op de dag van de betaling, te vermeerderen met vergoedende interesten';

«Overwegende dat de appelrechters deze vordering grond verklaren tot beloop van 61.469,71 U.S. dollar, 'om te zetten overeenkomstig artikel 562 van het Gerechtelijk Wetboek en te vermeerderen met de vergoedende interesten vanaf 18 oktober 1985 tot (8 februari 1991)';

«Overwegende dat het hof van beroep door te beslissen dat de toegekende hoofdsom moet worden omgezet 'over-

eenkomstig artikel 562 van het Gerechtelijk Wetboek' uitspraak doet over niet gevorderde zaken.»

(Voorzitter: de h. D'Haenens – Rapporteur: de h. Forrier – Openbaar ministerie: de h. Goeminne – Advocaat: mr. Bützler – In de zaak: S. t/ M. Ltd)

BOEKEN

P. COPPENS en A. BAILLEUX, **Droit fiscal, I, L'impôt des personnes physiques**, Brussel, Larcier, 1992, 365 pp.

Dit boek is de gedeeltelijke grondige herwerking van het in 1985 verschenen en tot op heden nog steeds zeer gewaardeerde standaardwerk *Droit fiscal: les impôts sur les revenus*. De actualisering van dit standaardwerk waarin destijds in één boek de inkomstenbelastingen werden behandeld, wordt thans uitgesplitst in twee delen. De talrijke fiscale hervormingen in België in de periode tussen 1985 en 1992 hebben de auteurs ertoe gebracht om thans alleen de aanpassing van het deel over de personenbelasting te publiceren. De publikatie van het tweede deel, dat zal handelen over de vennootschapsbelasting, wordt door de auteurs in de inleiding in het vooruitzicht gesteld.

De structuur en de kenmerken van de nieuwe uitgave zijn dezelfde als die van de oude uitgave. De auteurs volgen in grote lijnen de structuur van het Wetboek der Inkomstenbelastingen. De lezer wordt op een zeer didactische wijze geleid door de algemene beginselen die de personenbelasting beheersen. De gehanteerde begrippen worden op een beknopte doch heldere wijze verduidelijkt. Daarbij wordt uitvoerig verwezen niet alleen naar de wetgeschiedenis maar ook naar de rechtspraak, die trouwens meer dan in de oude uitgave is verwerkt. Dit alles belet niet dat de auteurs zich hebben kunnen beperken tot de grote lijnen van de materie zonder zich te verliezen in details. Het boek is ook aantrekkelijk door de talloze voorbeelden die worden gegeven. Door het uitgebreid zakenregister wordt ook de praktische bruikbaarheid van dit werk vergroot zodat het voor een ieder die beroepsmatig worstelt met een fiscaal probleem, een uitermate nuttig werkinstrument is.

Bruno Peeters

L.A. GEELHOED, E.M.H. HIRSCH BALLIN, J.M. POLAK, U. ROSENTHAL, I. TH. M. SNELLEN en I.C. VAN DER VLIES, **Wetgeving in beweging**, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1991, 80 pp.

Het besproken werk is de verslagbundel van de op 21 maart 1991 aan de Katholieke Universiteit Brabant gehouden Landelijke Bestuurskunde Dag. Het is de vijfde in de reeks van uitgaven van het nog jonge Centrum voor wetgevingsvraagstukken van die universiteit. Recensent heeft in dit tijdschrift reeds de oprichting van een dergelijk centrum toegejuicht en voor Belgische navolging gepleit (zie onze recensie van M.S. Groenhuysen en J.A.F. Peters (red), *Rechtsontwikkeling door wetgeving*, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1990, in *R.W.*, 1990-91, 829).

Het thema van het op 21 maart 1991 gehouden congres, «Wetgeving in beweging», behoeft nadere toelichting. Immers, een multidisciplinaire benadering van het verschijnsel «wetgeving» durft nog al eens uit te monden in een vaag-theoretische, weinig afgebakende probleemstelling en dito omschrijving van het studieobject.

Recensent geeft toe dat hem dit verwachtingspatroon niet vreemd was bij het ter hand nemen van de verslagbundel. De door I.C. van der Vlies geschetste «Hoofdpijnen ter inleiding» hebben echter zijn belangstelling gestimuleerd en mogelijke scepties weggevoerd. De «hoofdpijnen» bieden een korte weergave van de items die in de daaropvolgende bijdragen aan bod komen. Die weergave geschiedt niet door middel van een kurkdroke opsomming van auteurs en titels, doch is verwerkt in een vlot werkstuk waarin ook voor de persoonlijke visie van de auteur plaats is geruimd.

De «hoofdpijnen» maken duidelijk dat «wetgeving in beweging» staat voor de «opgejaagde wetgever» en dat met het kiezen van een dergelijk thema wordt ingegaan tegen de kritiek dat de wetgeving te traag is.

De Belgische lezer, en niet het minst die welke beroepshalve bij het totstandkomingsproces van wetgeving is betrokken, zal hierbij wellicht de wenkbrauwen fronsen: geschiedt wetgeving immers niet te vaak te snel en overhaast? Holt wetgeving niet vaak de feiten achterna met alle gevolgen vanden voor het veelvuldig wijzigen ervan?

Is het zoveel anders bij onze noorderburen dan bij ons? De bijdrage van U. Rosenthal plaatst met beide voeten op de vertrouwde grond: verschijnselen als «gelegenheidswetgeving», «interim-wetgeving», aan een termijn gebonden «horizonwetgeving» en «wegwerprecht» blijken ook in Nederland opgang te maken.

De Belgische lezer kan een gevoel van vervreemding onderdrukken, meer nog, naarmate hij van de overige bijdragen in de bundel kennis neemt zal hij meer doordrongen raken van het besef dat de bestudeerde problematiek ook voor België relevant is. Ook in België staat immers de wetgever onder druk, wordt hij opgejaagd door eisen uitgaande van de samenleving, van beleidsmensen of «vanuit Europa» (implementatie van E.E.G.-richtlijnen).

In de bijdragen van J.M. Polak (over de departementale organisatie van de wetgeving) en L.A. Geelhoed (over de verhouding gemeenschapsrecht en nationale wetgeving) zal ook de Belgische lezer zich herkennen. Ook de Belgische Staat is, zoals E.M.H. Hirsch Ballin het in zijn bijdrage noemt, een «gekoppelde Staat» waarin wetgeviingsverbanden bestaan welke tot gevolg kunnen hebben dat een enkele wijziging van een van die verbanden incoherentie en discordantie veroorzaakt.

Het zal zaak zijn van de wetgever om eisen van rechtszekerheid, rechtsgelijkheid en technische kwaliteit te verzoenen met eisen van buitenaf om tot een snellere en flexibelere wetgeving te komen. In de verslagbundel worden in dat verband diverse suggesties gedaan door o.m. I. Th. M. Snellen in wiens bijdrage de zelfregulering centraal staat. Anderzijds worden oplossingen gezocht in het versterken van de legitimiteit van het recht, hetgeen een sterker juridisch normerende wetgeving zou vereisen.

Het besproken werk blijkt na enige duiding best interessant te zijn voor de Belgische, met het verschijnsel wetgeving begane lezer. De talrijke verwijzingen naar o.m. de beleidsnota «Recht in beweging» en het rapport van de Commissie Deetman staan wat dat betreft amper de begrijpelijkheid van de bijdragen in de weg.

De theoretische dimensie welke aan het soort van boeken als het gerecenseerde eigen is, verhindert niet dat een aantal bijdragen ervan duidelijk vanuit een praktijkgerichte invalshoek zijn geredigeerd. Bovenal bevat het werk echter talloze ideeën en overwegingen welke op zich een licht kunnen werpen op het complexe verschijnsel van de regelgeving.

Marnix van Damme

FEDUCI, **Les acquisitions d'entreprises**, Brussel en Parijs, Larcier en Forum Européen de la Communication, 1992, 543 pp.

De fusie- en overnamegolf die zich in het voorbije decennium wereldwijd heeft voorgedaan, is in de meeste landen geresulteerd in een gevoelige uitbouw van het normenbestel dat bedoelde praktijken normeert. Het hier besproken werk bevat een aantal bijdragen van de hand van in de materie gespecialiseerde praktijkjuristen, die een algemeen overzicht bieden van de juridische voorschriften die de bedoelde operaties beheersen.

In een eerste deel volgt een algemene schets van de problemen die de voorschriften van specifieke rechtstakken kunnen teweegbrengen in geval van een fusie of overname. Er wordt meer in het bijzonder ingegaan op de voorschriften van milieurechtelijke aard, van sociaalrechtelijke aard en van kartelrecht. Bedoelde uiteenzettingen suggereren ook een aantal oplossingen om tal van de zich voordoende problemen te anticiperen, en bieden in die zin een nuttig instrument voor de praktijkjurist.

Een tweede deel omvat een aantal besprekingen van de reglementeringen zoals die in de voornaamste E.G.-Lid-Staten van kracht zijn. Heel interessant bijvoorbeeld is de bijdrage van Quéré die een omstandige uiteenzetting biedt van het Franse recht, te

meer daar de auteur ingaat op tal van nevenaspecten die met de materie verband houden. De bijdrage van Blumberg, die het Belgische recht bespreekt, stelt enigszins teleur, in die zin dat de auteur heeft nagelaten om een aantal recente (?) wetteksten — waaronder artikel 4 van de wet van 4 december 1990 (de auteur heeft het nog over art. 108 Kh.), de nieuwe kartelwetgeving van 5 augustus 1991 en de wijzigingen aan de vennootschapswetgeving, aangebracht door de wet van 18 juli 1991 — te behandelen.

Een derde deel van het boek behandelt de pogingen die een aantal Oosteuropese landen hebben ondernomen om westers kapitaal aan te trekken. Drie uiteenzettingen behandelen hiertoe het vennootschapsrecht, de vreemde-investeringwetgeving, het kartelrecht en aanverwante rechtstakken zoals deze in Hongarije, Polen en Roemenië van kracht zijn. De bijdragen vormen een leerrijke kennismaking met de ondernemingsrechtelijke implicaties die de omwenteling die zich in Oost-Europa heeft voorgedaan, met zich heeft meegebracht.

Een vierde en laatste deel tenslotte behandelt de wetgeving van toepassing op overnames in de Verenigde Staten en Japan.

Het besproken werk richt zich in hoofdzaak tot praktijkjuristen, en beantwoordt geheel aan de verwachtingen die dezen bij het ter hand nemen ervan zullen koesteren. Rechtstheoretische vragen komen praktisch niet aan bod. Het geheel van de bijdragen illustreert evenwel het verscheiden panorama van juridische oplossingen waartoe de rechtsvergelijkende methode kan leiden, en kan in die zin voor theoretici een aanzet vormen tot nader beschouwend onderzoek.

Koen Byttebier

F. AERTS, **Het Jachtdecreet**, Brugge, Die Keure, 1992, VII + 107 pp.

Op 1 juli 1992 trad voor het grondgebied van het Vlaamse Gewest het Jachtdecreet van 24 juli 1991 in werking (*B.S.*, 7 september 1991). Het decreet komt in de plaats van de aloude Jachtwet van 28 februari 1882, die dringend herschreven diende te worden. Enkele recente wetswijzigingen hadden de leesbaarheid ervan immers bemoeilijkt (over bepaalde van deze hervormingen, zie mijn bijdragen in *R.W.*, 1989-90, 1053-1058, en 1990-91, 1035-1039) zodat een herschikking van de teksten noodzakelijk was. Toch blijven een aantal bepalingen van de Jachtwet ook nu nog van kracht omdat alleen de «nationale» wetgever bevoegd is om af te wijken van boek I van het Strafwetboek (art. 11, bijzondere wet, 8 augustus 1980; *A.H.*, nr. 44, 23 december 1987, *B.S.*, 27 januari 1988, nrs. 50 en 51, 17 maart 1988, *B.S.*, 14 april 1988, en nr. 20/89, 13 juli 1989, *B.S.*, 2 september 1989).

Het nieuwe Vlaamse Jachtdecreet is ontstaan uit een geïntegreerd voorstel van decreet dat in een werkgroep *ad hoc* van de Commissie voor Leefmilieu en Natuurbehoud van de Vlaamse Raad werd uitgewerkt. Naast een actualisering van de wet van 28 februari 1882 wil het ook inhoud geven aan het groeiend ecologisch en milieubewustzijn bij de burger. Aldus bevat het eerste lid van artikel 2 een soort van beginselverklaring waar het stelt: «Dit decreet beoogt het verstandig gebruik van wildsoorten en hun leefgebieden.»

Nieuw zijn vooral de wettelijke bepaling van het begrip jachtdaad in artikel 2, tweede lid, de (in beginsel) vijfjaarlijkse opening en sluiting van de jacht (art. 4), het verplicht stellen van een afschotplan voor het jagen op grof wild (art. 5), de mogelijkheid van subsidiëring van wildbeheerseenheden (art. 12), de verplichte openbare aanbesteding van het jachtrecht voor gronden van openbare besturen andere dan staatsgronden en het voorkeurrecht voor de zittende jager en de wildbeheerseenheid die een hoger bod doen (art. 11), de voorrang van de geschreven jachtpachtovereenkomsten (art. 7), het verplicht inwinnen van adviezen voor de regeling van bepaalde aanlegenheden.

In zijn artikelsgewijze bespreking van het nieuwe decreet geeft de auteur, die als lid van de Vlaamse Raad actief heeft meegewerkt aan de voorbereiding ervan, beknopt uitleg en duiding bij die en andere wijzigingen t.o.v. de vroegere wetgeving. Zijn commentaar is overzichtelijk en vooral op de praktijk afgestemd. Ook de bepalingen van de Jachtwet die na de afkondiging van het decreet van toepassing blijven, zijn in het boek opgenomen. Ik kan de publikatie van Aerts dan ook aanbevelen als een nuttige inleiding tot het jacht-

recht dat sinds de staatshervorming van 1980 is uitgegroeid tot een multidisciplinaire materie met aanknopingspunten in het strafrecht, het burgerlijk recht en het grondwettelijk recht.

A. Coppens

M. DASSESSE en P. MINNE, **Droit fiscal. Principes généraux et impôts sur les revenus**, 2e druk, Brussel, Bruylant, 1991, 964 pp.

Iets meer dan een jaar nadat de eerste uitgave van hun boek is verschenen, brengen M. Dasselssse en P. Minne, reeds een tweede bijgewerkte uitgave van hun standaardwerk op de markt. De structuur en de opzet van de tweede uitgave verschilt in niets van de eerste. Ook deze uitgave bevat een heldere en verduidelijkende synthese van de fiscale materie. Soms ingewikkelde en technische hoofdstukken van het fiscaal recht worden zeer aanschouwelijk door eenvoudige voorbeelden toegelicht. In een vlotte stijl weten de auteurs de lezer in te wijden in de motieven die bij de totstandkoming van de diverse wetteksten en hun latere wijzigingen, een doorslaggevende rol hebben gespeeld. De lezer verwerft een panoramisch zicht over het bos van de inkomstenbelastingen. Hiertoe draagt ongetwijfeld de originele opbouw van het boek bij. M. Dasselssse en P. Minne volgen immers niet de structuur van het W.I.B., maar gaan thematisch te werk.

Na in een eerste deel de definities en algemene principes van het fiscaal recht te hebben uiteengezet, behandelen de auteurs zeer uitvoerig de gehele procedure inzake de inkomstenbelastingen. Zo komen in deel 2 de aangifte en de controle ervan aan bod en worden in deel 3 de inkohiering, de inning en het berep besproken. In de daaropvolgende delen worden resp. de personenbelasting en de vennootschapsbelasting behandeld. Het is opvallend hoe veelvuldig de auteurs in het deel over de vennootschapsbelasting het verband leggen met het boekhoudrecht. Zij besteden voorts ook bijzondere aandacht aan het afwijkend fiscaal statuut van de coördinatiecentra, de Europese economische samenwerkingsverbanden, de economische samenwerkingsverbanden, de BEVEK's en de BEVAK's, de innovatie- en reconversievennootschappen en de vennootschappen gevestigd in T-zones. In het zesde deel wordt de rechtspersonenbelasting besproken. Deze uiteenzetting is erg beknopt in vergelijking met het zevende deel waarin wellicht wegens het grote praktische belang uitvoerig aandacht wordt besteed aan het internationaal fiscaal recht. Afsluitend worden de specifieke problemen in verband met de fiscale en sociale heffingen ten opzichte van de kaderleden en leiders van bedrijven behandeld.

De auteurs konden in het boek nog net met de belangrijkste bepalingen van de Wet van 23 oktober 1991 rekening houden.

Afsluitend kan worden gesteld dat dit boek op het fiscaal vlak een standaardwerk blijft dat de grootste aandacht verdient van een ieder die zich met fiscaal recht bezig houdt. Wel dient te worden opgemerkt dat de waarde van het boek nog zou vergroten indien de auteurs het zouden voorzien van een zakenregister en wanneer de bibliografische gegevens en de verwijzingen naar de rechtspraak niet tot een echt minimum beperkt zouden blijven.

Bruno Peeters

MEDEDELINGEN

Pleidooi voor een juridisch-maatschappelijk forum

Artikel 2 van de eerste statuten van het Vlaams Pleitgenootschap, opgesteld in 1891 en opgetekend in het werk van bestuurslid Constant Matheeußen, «Honderd jaar Vlaams Pleitgenootschap», luidt als volgt:

- Het Vlaams Genootschap tracht zijn doel te bereiken:
- door het bepleiten van rechterlijke stellingen,
  - door het houden van voordrachten,
  - door het bespreken van vraagpunten, die de zedelijke of stoffelijke ontwikkeling van het Vlaamse volk aanbelangen.

Het Vlaams Pleitgenootschap dient bij uitstek een forum te zijn, waar juristen zulke thema's bespreken, thema's die essentieel zijn voor de organisatie van de samenleving, thema's die verband houden met de plaats van het recht in de maatschappij.

Er is echter behoefte aan een groter forum, een forum dat de kern van de samenleving raakt. Een forum, bestaande uit advocaten, magistraten, academici, notarissen, deurwaarders, bedrijfs- en alle andere juristen, met het oog op een duidelijke communicatie met burgers en politici.

Dat heeft niets uitstaande met een corporatistische gedraging, integendeel.

Juristen dienen aan de burger te bewijzen dat bij uitstek juridisch geschoolden in onvrede leven met vele uitwassen van het systeem. Een gebalde stem vanwege de gehele juridische sector naar het Ministerie van Justitie toe kan een aanzet zijn tot een alomvattende overpeinzing van de hedendaagse juridische structuren.

En dan het zoveel besproken *signaal* van de vorige verkiezingen. Vele politici menen dit signaal begrepen te hebben en willen, vanuit welke motivering dan ook, ageren. Enkel de eenstemmige oproep van 's lands juristen kan, in samenspraak met de bevoegde minister, die politici wijzen op het centrale probleemstuk van het 'burgercontract': met name het rechtssysteem, de maatschappelijke ordening, het samenlevingspact.

Dàn kan aangetoond worden dat alle politici, en dus niet alleen de minister van Justitie, er baat bij hebben een structureel onderzoek te bevelen van de juridisch-maatschappelijke materie, met als discussiepartner: de gehele juridische sector.

Een breed maatschappelijk debat is aan de orde, waarbij regeringsleden zich geenszins kunnen verschuilen achter de specificiteit van de gescheiden juridische administratie, achter de traditioneel strikt gescheiden begroting voor juridische zaken.

Het wordt hoog tijd: een hechte communicatie tussen burger en recht is primordiaal. Gelukkig blijkt deze bezorgdheid heden ten dage alomtegenwoordig, zelfs gemeengoed. En wordt echter niet gehandeld, en dus blijft het bij nutteloze verzuchtingen.

In zijn openingsrede van 1 september jongstleden, pleit procureur-generaal André Van Oudenhove voor «een herstel van het vertrouwen». Hij wijst er terecht op «dat er geen verstandige congressen gehouden hoeven te worden om na te gaan hoe het komt dat er een gerechtelijke achterstand bestaat en hoe het komt dat de mensen geen vertrouwen meer hebben in het gerecht». Inderdaad: er dient rechtstreeks gesleuteld te worden aan de wijze waarop het recht met de burger communiceert.

Ik verwijs nogmaals naar de procureur-generaal waar hij pleit voor de oprichting van een werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de rechters, van het openbaar ministerie, van de balie en van de griffies om te zien in welke mate zowel menselijk als organisatorisch de belangrijkste problemen verholpen kunnen worden.

Maar er is meer: het vertrouwen van de burger wordt eveneens geschonden op het micro-vlak, bij het persoonlijke contact van de individuele burger met het gerecht. Zo gaat het niet op dat, zelfs in 1992, Nederlandstalige zaken gehoord worden door een rechtscollege waarvan één magistraat die taal niet machtig is. Het lijkt absurd dat, na een openlijk en publiek incident, zulk een situatie zelfs nu nog mogelijk is. Dat tart niet alleen elk recht van verdediging. Het bevestigt slechts de vertrouwensbreuk bij de justitiabele, de burger, en noopt ons, juristen, tot kritische introspectie.

Deze introspectie zal ons in staat stellen de bevolking met opgeheven hoofd te wijzen op de essentie: dat juristen als rechtstreeks betrokkenen baat hebben bij een hecht en integer rechtssysteem.

Ik schaar me aan de zijde van procureur-generaal Van Oudenhove, wanneer hij oproept: «Laten wij dus zelf naar het publiek toe gaan om op discrete wijze en met eenvoudige bewoordingen de mensen, die ontzettend onnauwkeurig worden geïnformeerd, te doen begrijpen dat wij in de uitoefening van onze functies alleen het algemeen belang nastreven.»

Er is nog veel werk voor de boeg.

Frank Fleerackers